

DİN VE HAYAT

TDV - İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ
DERGİSİ
SAYI: 7 • YIL: 2009

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSTANBUL
ŞUBESİ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ VE
YAYIN YÖNETMENİ
(SORUMLU)
Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve
YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Kadriye AVCI ERDEMLİ

EDİTÖR
Kerime CESUR
kerime.cesur@gmail.com

YAYIN EKİBİ
Abdülkerim YATĞIN
Davut ÖZGÜL
Emine ARSLAN
E. Betül ÇAKIRCA
Kâmil BÜYÜKER
Kerime CESUR
Mehmet YÜKSEL
Tuğba YALÇIN
Uğur YILMAZ
Selda ŞEN
Kadir ÖZTÜRK

TASHİH
Dr. A. Cüneyt KÖKSAL

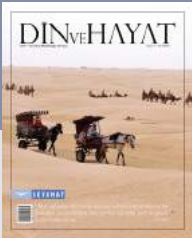
FOTOĞRAF
Gezgin Kültür Dergisi Arşivi

KAPAK FOTOĞRAFI
Halit Ömer CAMCI

BASIM YERİ ve TARİHİ
TDV Yay. Matbaası
Ostim Örnek San. Sit. 1. Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel: (0312) 354 91 31

ISSN: 1308-9595

DAĞITIM Osman
SARIKÖSE
TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl. İstanbul 1.Şb.
Klofarer Cad. No:14/1 Divanyolu
Eminönü/İSTANBUL
Tel: (0212) 518 46 04 - Faks: (0212) 518 83 07
Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel
sorumluluğu yazarlara aittir.

Zencefilm
medya

Görsel Konsept Tasarım,
Uygulama Zencefilm / Halit Ömer Camcı
Sanat Yönetmeni: Ali Bıyıklı
bilgi@zencefilm.com

PARA İLE SATILMAZ

EDİTÖRDEN

İşler hafifleyince, çocuklar büyüyünce, emekli olunca...

Her zaman bir mazeretimiz olacak görmediğimiz yerleri görmek, bilmediğimiz şeyleri bilmek için gitmeye.

Yerleşik hayat içimize kök saldıkça dünyaya daha fazla bağlandık, sanki kısa süreli seyahatler bile gözümüzü korkutur hale geldi. Belki hayatımızın düzeninin bozulmasından korktuk. Belki göreceğimizden.

Görmeyi, bilmeyi ve kayda geçirmeyi ertelememek gerektiğini, elinize ulaşan bu sayıda kendisiyle kitaplara olan seyahatini ve kitaplarının seyahatini konuşmayı düşündüğümüz Yavuz Argıt'ın vefatı ile yeniden öğrendim. Hiçbir şey bizi beklemiyor.

Tarihe baktığımızda ibadet için, geçmişten ibret alıp kendine çeki düzen vermek için, sünnetullah'ın tarihteki tecellilerini müşahade etmek için, ilim için, kendini keşfetmek için ve daha birçok sebepten dolayı yapılmış seyahatler görüyoruz. Seyahatnameler dönemlerinin en değerli bilgi kaynakları... Denebilir ki geçmiş çağlarda iletişim gitmekle mümkündü. Bilmek için gitmek gerekirdi. Kanaatimce günümüzde insan, bizzat gidip görmeye daha fazla muhtaç. Zira bildiklerimiz bize gösterilenler. Bildiklerimiz, elle tutulur, çıplak gözle görülür hale geldiğinde, doğru ise pekişir, yanlış ise değişir. Çünkü denir ki; "Seyahat taassubu kırar."

Bu sayıyla seyahatte seyahate çıkmak istedik. İslâm kültüründen diğer dinlere, seyahatin anlam ve amacı karşılayacak sizleri. Osmanlı coğrafyasını yeniden keşfeceğiz. Ardından hadis, tasavvuf, fıkıh yolculuklarına çıkacağız. Günümüz gezginlerinin nerdeyse tamamı ile söyleyeceğiz. Ve sinemadan, kitaplardan, arşivden örnekler...

Yapacağımız seyahat ister kendimizi keşfetmeye ister dünya tecrübemizi arttırmaya yönelik olsun şimdi tam zamanı.

Biraz cesaret

Emeği geçen herkese teşekkürler

Saygılarımla
Kerime Cesur

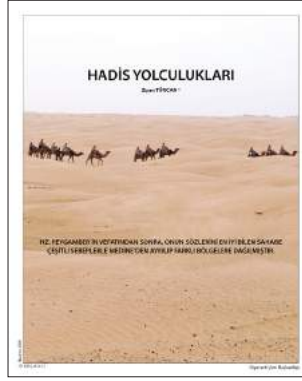
4 İSLÂM KÜLTÜRÜNDE SEYAHAT

Prof. Dr. Mustafa Çağırıcı

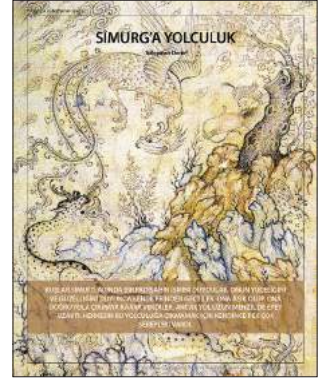
18 HADİS YOLCULUKLARI

Zişan TÜRCAN

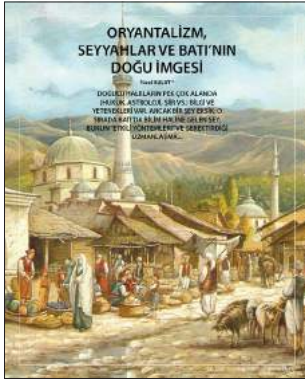
30 SÎMURG'A YOLCULUK

Doç. Dr. Süleyman DERİN

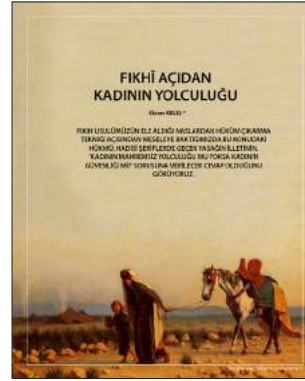
64 ORYANTALİZM, SEYYAHLAR VE BATININ DOĞU İMGESİ

Dr. Yücel BULUT

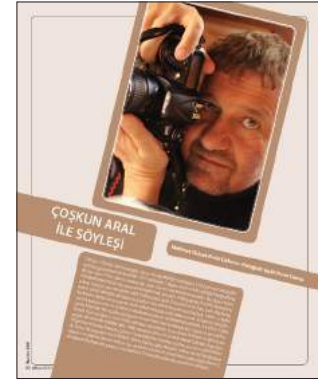
46 FIKHÎ AÇIDAN KADININ YOLCULUĞU

Dr. Ekrem KELEŞ

86 SÖYLEŞİ

Coşkun ARAL

10 SEYAHATIN ÖNEMİ, AMACI VE HİKMETİ

Prof. Dr. Ali AKPINAR

14 YOLA ÇIKMAK

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

16 İHYÂ ULÜMİ'D-DİN'DE SEYAHAT ADABI

25 SAİM ORHAN İLE SÖYLEŞİ

34 PORTE

Dr. Seyfi KENAN

38 SEYAHAT EDEN BİR SÜFİ: Mehmed Şemseddin Mısıri ve DİLDÂR-İ ŞEMSİ İSİMLİ ESERİ

Prof. Dr. Mustafa KARA

42 SEFERİLİKLE İLGİLİ SORU VE CEVAPLAR

Mehmet KAPUKAYA

50 MEHMED NİYAZİ İLE SÖYLEŞİ

54 KÜLTÜR TARİHİMİZ İŞİĞİNDA OSMANLI COĞRAFYASINA YOLCULUK

Doç. Dr. Haluk DURSUN

59 TAYFUN TALİPOĞLU İLE SÖYLEŞİ

70 İSLAM DIŞI DİNLERDE KUTSALA YOLCULUK

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

74 DİNLENMENİN MANTIĞI

Prof. Dr. Recep YAPAREL

78 HER İNSAN BİR DÜNYA

Halit Ömer CAMCI

82 ASIRLARIN SEYYAHI EVLİYA ÇELEBİ

Prof. Dr. Mücteba İLGÜREL

90 MENFÂYA YOLCULUK

Dr. Kemal DAŞCIOĞLU

95 SİNEMA

Ayşe PAY

98 REFİ CEVAD ULUNAY'IN TALÂT PAŞA'YA SÜRGÜNDEN GÖNDERDİĞİ MEKTUP

Dr. Mustafa KÜÇÜK

102 ECNEBİLERİN SEYAHATİNİ DÜZENLEYEN 1915 SENESİNE AİT SEYAHAT KANUNU

Tuğba YALÇIN

105 KİTAPLARDA SEYAHAT

Kâmil BÜYÜKER

İSLÂM KÜLTÜRÜNDE SEYAHAT

Mustafa ÇAĞRICI*

HAC İBADETİ, BAŞLANGIÇTAN İTİBAREN HER YIL BÜTÜN İSLÂM DÜNYASINDA ÇOK GÜÇLÜ VE ORGANİZE BİR SEYAHAT GELENEĞİNİN OLUŞMASINI SAĞLAMIS; HEM YOLCULUK HEM DE AĞIRLAMA İLE İLGİLİ KURUM VE KURALLARININ GELİŞMESİNİ HAZIRLAMIS; HACILARIN YEDİRİLMESİ, İÇİRİLMESİ GİBİ TEMELİ İSLÂM ÖNCESİ DÖNEMLERE DAYANAN AĞIRLAMA HİZMETLERİ KURUMSAL BİR YAPIYA KAVUŞTURULMUŞ; MEKKE VE MEDİNE İSLÂM ÂLİMLERİ İÇİN BULUŞMA, TANIŞMA VE ÖĞRENİM MERKEZİ OLMUŞTUR.

*Prof. Dr., İstanbul Müftüsü

□ Söze, ünlü mezhep önderi İmâm Şâfiî'nin bir şiiirinden birkaç mısraın çevirisiyle başlayalım:

*"Akıl sahipleri bir yerde oturup kalınca rahat edemezler.
O halde odunu ocağı bırak da dışarılara çık, seyahat et.
Yolculuk et; ayrıldığın bazı şeylere karşılık yeni ve güzel
şeyler bulacaksın.*

*Yorul; çünkü hayatın tadı çekilen yorgunluklardadır.
Suyun yerinde durup kalmasının onu bozduğunu görürsün.*

*Su akarsa güzelleşir, akmazsa güzelliğini kaybeder
Aslan da ininden çıkmazsa aslanlığını kaybeder.
Ve ok yayından fırlamadan hedefini bulamaz."*

I- İSLÂMÎ LİTERATÜRDE SEYAHATLE İLGİLİ KAVRAMLAR

a) Seyahat

"Suyun yerin üstünde sürekli akması" anlamındaki *seyh* kökünden masdar olan *seyahat* (siyâha), sözlüklerde "yürüme, gitme, ibadet edip ruhbanca yaşamak için yer yüzünde gezip dolaşma" şeklinde açıklanmakta; suyun yerin üstünde akıp durması gibi yolculuk eden de yer yüzünde gezip dolaştığı için ona *sâih* veya *seyyâh* denildiği belirtilmektedir.¹ Yeni sözlüklerde seyahat kelimesiyle ilgili tanımları, "gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra başlanan planlı ve amaçlı yolculuk" şeklinde özetlemek mümkündür.

Kur'an-ı Kerim'de seyahat kavramı farklı kelime kalıplarıyla üç âyette kullanılmıştır. Bir âyette *sîhû* (seyahat ediniz) şeklindeki fiil kalıbıyla, putperestlere Mekke'de kalmaları için verilen mühletle ilgili olarak, "Yer yüzünde dört ay daha serbestçe dolaşın" meâlindeki cümlede yer alır.² İkinci kullanımındaki seyahat kökünden *sâihûn* (seyahat edenler) kelimesi,³ Allah'ın hoşnutluğunu kazananların övgüye değer nitelikleri arasında geçmektedir. Tefsirlerin çoğunda kelimenin bu bağlamda "sâimûn" (oruç tutanlar) anlamında kullanıldığı, nitekim Hz. Peygamber'in kelimeyi bu mâna ile açıkladığı, Hz. Aişe'nin de "Bu ümmetin seyahati oruçtur" dediği belirtilmektedir. Buna göre seyahat edenler yolculukları sırasında duruma göre azıksız, aç susuz kaldıkları, eşlerinden ayrı düştükleri gibi oruç tutanlar da geçici bir süreyle bu zevklerden uzak durdukları için âyette bunların "sâihûn" diye nitelendirilmişlerdir.⁴ Üçüncü âyette⁵ yine seyahat

kökünden *sâihât* (seyahat eden kadınlar) kelimesi de evlenilmeye değer kadınların iyi nitelikleri sıralanırken geçmekte olup, tefsirlerde çoğunlukla "oruç tutan kadınlar" veya "hicret eden kadınlar" diye yorumlanmıştır.⁶

Hadislerde seyahat ve aynı kökten değişik kelimeler, "suyun akıp gitmesi" şeklindeki sözlük anlamı yanında "gezme, dolaşma" mânasında da kullanılmıştır.⁷ "Seyahat ediniz, sıhhat bulunuz" mânasındaki bir hadis, sıhhati tartışmalı olmakla birlikte, kaynaklarda sık sık zikredilmiştir. Hz. Âişe'ye atfedilen bir rivayete göre, Hz. Ebû Bekir, Mekke döneminin zor günlerinde Habeşistan'a doğru seyahate çıkmış, yolda karşılaştığı bir zatın nereye gittiğini sorması üzerine, "Kavmim beni yurdumdan çıkardı. Yer yüzünde dolaşıp rabbime ibadet etmek istiyorum" demiştir.⁸ Bu rivayetten, daha o zamanlarda seyahatin bir ibadet fırsatı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

b) Seyr

"Yürüme, gezip dolaşma" anlamına gelir. Kur'an'da, günümüzdeki tanımıyla, bir gayeye yönelik olarak girilen nitelikli seyahati ifade etmek üzere *seyr* masdarından kelimeler kullanılmıştır.⁹ İlgili âyetlerde "Yer yüzünde gezip dolaşmazlar mı?.." gibi soru ifadeleriyle yahut "Yer yüzünde gezip dolaşın..." şeklindeki buyruklarla insanlar se-

Kelâbâzî'nin naklettiğine göre Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed el-Fâsî, tasavvufun on erkânından birinin de dünyanın muhtelif bölgelerini gezerrek gördüklerinden dersler çıkarmak maksadıyla bol bol seyahat etmek olduğunu söylemiştir.

yahat ederek gördüklerinden dersler çıkarmaya; özellikle kötülükleri, inkâr ve isyanları yüzünden yok olup gitmiş olan geçmiş kavimlerin bıraktığı kalıntılardan ibret almayaya teşvik edilmektedir. Seyr ve türevleri "yürüme, gezip dolaşma" şeklindeki sözlük anlamıyla pek çok hadiste yer alır.¹⁰

c) Rihle

"Yürüme, gitme" anlamına gelen *rihle* kelimesi Kur'an'da bir âyette geçmektedir.¹¹ Burada Mekke'li Kureyş halkının, saygın bir kabile olarak, yaz ve kış mevsiminde çeşitli ülkelere güven içinde seyahat edebilmeleri, bunu alışkanlık haline getirmiş olmaları Allah'ın onlara bir lütfu olarak gösterilmiştir. Müfessirlere göre burada Araplar'ın

yazın Şam, kışın Yemen tarafına yapmayı adet haline getirdikleri seyahate işaret edilmiştir. Kelime hadislerde ve diğer İslâmî kaynaklarda da “seyahat” anlamında sık sık kullanılır.

d) Sefer

“Yolculuk etme” anlamına gelen sefer kelimesi, çoğunda bazı fikhî hükümlerin yer aldığı yedi âyetle “yolculuk” anlamında geçmektedir. Kelimenin çeşitli türevleri hadislerde de bol miktarda kullanılmıştır. Ayrıca sefer ve seyr kelimeleri tasavvufî literatürde “kalbin hakka yönelmesi” şeklinde tanımlanır.¹²

II- İSLÂM KÜLTÜRÜNDE SEYAHAT ÇEŞİTLERİ

Kaynaklarda gayesi bakımından değişik seyahatlerden söz edilir.

1. İlim tahsili için seyahat

Hz. Peygamber, çeşitli hadislerinde ilim tahsil etmek için seyahate çıkmanın önemini anlatmıştır. Bir hadiste, “İlim elde etmek için evinden çıkan bir kimse, evine dönünceye kadar geçirdiği bütün zamanını Allah yolunda geçirmiş sayılır”¹³; diğer bir hadiste ise “İlim elde etmek için yola çıkanlara Allah cennetin yollarından birini bulmayı kolaylaştırır”¹⁴ buyurulmuştur. Bu tür hadisler yanında Kur’an’ın ilk buyruğunun “Oku!” olması; çeşitli âyetlerde ilim, âlim ve hikmetin yüceltilmesi müslümanlarda kısa zamanda büyük bir bilgi sevgisi ve arayışını doğurmuş; özellikle Resûlullah’ın hadislerine ulaşma tutkusu, bilgi amaçlı seyahatlerin en önemli etkenlerinden birini oluşturmuştur. Meselâ Buhârî’nin kaydettiğine göre¹⁵ Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Üneys isimli kişiden bir tek hadis

dinleyip tesbit etmek için Medine’den Şam’a kadar gitmiştir. Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin de Ukbe b. Âmir el-Cühenî ile görüşerek hafızasındaki bir hadisi kontrol etmek için Medine’den Mısır’a gittiği rivayet edilir.¹⁶ Böylece, bir hadisin metnini veya senedini kesinliğe kavuşturacak küçük bir bilgiye ulaşmak için uzun seyahatlerin göze alınması, İslâm dünyasında yüzyıllarca süren olağan bir hadise olarak yaşanmıştır.

Bilgi amaçlı olarak uzun seyahatler yapmayan hemen hiçbir büyük müslüman âlim yok denebilir. Bazıları onlarca bilim merkezini dolaşmış; buralarda çok sayıda âlimle tanıştıktan, mümkün olduğu kadar bilgi topladıktan, öğrenim gördükten sonra başka merkezlere gitmişler; ömürlerini bu şekilde öğrenim ve öğretim seyahatleriyle geçirmişlerdir; ana yurdundan binlerce kilometre uzaklara giderek oralara yerleşenler olmuştur. Meselâ filozof Ebû Nasr el-Fârâbî aslen Türkistanlı olup muhtemelen kırklı yaşlarında ilim seyahatine çıkmış; Irak ve Suriye bölgelerinde dolaşmıştır. 1041 (1632) yılında Mağrib’deki Tilimsân’da doğan Ahmed b. Muhammed el-Makkarî Fas, Merakeş, Tunus, İskenderiye, Kahire, Hicaz, Kudüs, Şam ve Gazze gibi merkezlere ilmî seyahatler yapmış; bu sayede *Nefhu’t-tib* isimli ansiklopedik eserinde 280’den fazla âlimi tanıtmıştır.

Pek çok alimin en önemli eserleri bu tür seyahatlerin ürünüdür. Meselâ Gazzâlî *İhyâu ulûmîd’dîn* adlı ölümsüz eserini yaklaşık on yıllık seyahati sırasında hazırlamıştır. Kezâ Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin *el-Fütûhâtü’l-Mekkiye’si* onun Mekke seyahatinin ürünüdür. Bu şekilde yazılmış binlerce eserin ismini zikretmek mümkündür.

Bilgi için seyahate bu derecede büyük önem verilmesinde, bilgiyi çeşitli bölgelerin en tanınmış hocalarından tahsil etme, ondan âlimliğin belgesi sayılan bir icazet alma ve böylece âlimler silsilesi içinde kendisine bir yer edinme ihtiyacı da rol oynamıştır.

2. Dil eğitimi için seyahat

Arap dilcilerinin, fasih Arapça'yı bedevilerin ağızından dinleyip, öğrendiklerini sözlüklerine aktarmak için yaptıkları uzun yolculukların da İslâm seyahat kültüründe önemli yeri vardır. Bu tür seyahatler hem güzel konuşma ve yazmanın hem de -başta Kur'an olmak üzere- temel İslâmî kaynakları doğru anlama ve yorumlama ihtiyacının bir sonucuydu. Meselâ büyük dilci ve kıraat alimi Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805), ileri yaşlarında Kûfe'de yaptığı bir konuşmasında bir kelimeyi yanlış kullanması yüzünden eleştiri alması üzerine, önce nahiv dersleri almış; ardından ünlü dil âlimi Halîl b. Ahmed'in öğüdüne uyarak, yanına bol miktarda yazı malzemesi alıp Arapça'nın en iyi konuşulduğu Hicaz, Necid ve Tihâme'deki bedevilerden fasih Arapça'yı öğrenmek maksadıyla seyahate çıkmıştı. İhtiyaç duyduğu bilgileri topladıktan sonra Kufe'ye dönen Kisâî -ailesine duyduğu derin hasrete rağmen- evine gitmeyip, vefat etmiş bulunan hocası Halel b. Ahmed'in yerine Yûnus b. Habib'in ders verdiği camiye uğramış; aralarında geçen ilmî tartışmalar sonunda Yûnus onun üstünlüğünü kabul ederek hocalık görevini ona bırakmıştır.

Kisâî'nin öğrencisi olan Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ da, hocasının yolunu izleyerek çöl seyahatlerine çıkmış, sonunda Halife Me'mun'un sarayında gözde âlimlerden olmuştur.

3. İbadet maksadıyla seyahat

Bu tür seyahatlerin başında hac niyetiyle çıkılan yolculuk gelir. Cihad yolculuğu da bu çerçevede zikredilir. Gazzâlî'nin *İhyâ'sında* görüldüğü gibi¹⁷ bilhassa tasavvufî kaynaklarda, kişinin görüp duyduklarının dinî hayatına katkı sağlaması sebebiyle peygamberlerin ve diğer din büyüklerinin kabirleri ile hayatta olan âlimler

**İlk coğrafyacılarından olan
Kitâbü'l-Büldân'ın müellifi
Bağdatlı Ebü'l-Abbâs el-Kâtib
el-Ya'kubî (ö. 292/905 [?]) Ermenistan,
Horasan, Hindistan,
Filistin, Mısır, Cezayir, Mağrib
gibi merkezlere seyahatler
yapmıştır.**

ve velilerin ziyaret edilmesi de bu kapsamda değerlendirilmiştir. Özellikle hac ibadeti, başlangıçtan itibaren her yıl bütün İslâm dünyasında çok güçlü ve organize bir seyahat geleneğinin oluşmasını sağlamış; hem yolculuk hem de ağırlama ile ilgili kurum ve kurallarının gelişmesini hazırlamış; hacıların yedirilmesi, içirilmesi gibi temeli İslâm öncesi dönemlere dayanan ağırlama hizmetleri kurumsal bir yapıya kavuşturulmuş; Mekke ve Medine İslâm âlimleri için buluşma, tanışma ve öğrenim merkezi olmuştur.

4. Coğrafya, tarih ve kültür konularında bilgi toplamak için seyahat

Bilgi amaçlı seyahatlerin temel gayesi ilim öğrenmek ve öğretmektir. Bundan başka ülkelerin coğrafi özellikleri, tarihleri; siyasal, idari, ekonomik ve sosyal durumları; çeşitli toplulukların dinî, ahlâkî ve kültürel özellikleri, dilleri, demografik yapıları, ulaşım şartları, âlimleri ve ilim merkezleri vb. konularda bilgi toplamak gibi daha geniş boyutlu amaçlar için de seyahatler yapılmış, bu konularda zengin bilgiler içeren pek çok eser kaleme alınmıştır.

II/VIII. yüzyıl sonlarından itibaren Hint, İran ve Grek kaynaklı matematik, astronomi ve coğrafya çalışmalarının tanınmaya başlamasından itibaren İslâm dünyasında coğrafya bir ilim dalı olarak ortaya çıkmaya başlamış; III/IX. yüzyıldan itibaren başlayan coğrafya kitaplarının hazırlanmasında, bilgi derleme maksadıyla yapılan uzun seyahatlerin önemli bir payı olmuştur. Meselâ ilk coğrafyacılarından olan *Kitâbü'l-Büldân'ın* müellifi Bağdatlı Ebü'l-Abbâs el-Kâtib el-Ya'kubî (ö. 292/905 [?]) Ermenistan,

Horasan, Hindistan, Filistin, Mısır, Cezayir, Mağrib gibi merkezlere seyahatler yapmıştır. Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî (ö. 345/956), *Mürücû'z-zeheb ve et-Tenbih ve'l-işrâf* isimli eserlerini yazmadan önce geniş seyahatler yapmış, *Kitâbü'l-Kadâyâ ve't-tecârib* başlıklı bir de seyahatnâme yazmıştır. İlk coğrafyacılarından İbn Havkal'in, yirmi yıl hazırlık çalışması yaptığı bildirilen

**Arap dilcilerinin, fasih Arapça'yı
bedevilerin ağızından dinleyip,
öğrendiklerini sözlüklerine
aktarmak için yaptıkları uzun
yolculukların da İslâm seyahat
kültüründe önemli yeri vardır.**

Kitâbü Sûreti'l-'arz (el-Mesâlik ve'l-memâlik) başlıklı eseri de uzun seyahatlerin ürünüdür.

IV/X. yüzyılın diğer bir tanınmış coğrafyacısı olup Makdisî veya Mukaddesî diye tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Beşşârî *Ahsenü't-tekasîm fi ma'rifeti'l-ekalim* başlıklı ünlü eserini yazmadan önce çıktığı seyahatleri sırasında sufilerle hamur, keşişlerle çorba, tayfalarla bulamaç yediğini, geceleri barınmak istediği mescidlerden kovulduğunu, karalarda seyahat ettiğini, çöllerde yolunu kaybettiğini, Lübnan dağlarında münzevilerle arkadaşlık ettiğini, boğulma tehlikeleri yaşadığını, yol kesicileriyle karşılaştığını, kadılara ve bürokratlara hizmet ettiğini, hapishanelere düştüğünü, ahlâksızlarla yol arkadaşlığına katlandığını, casuslukla suçlanıp tutuklandığını, para karşılığında mücellitlik yaptığını, ateş pahasına su aldığını, defalarca ölümle yüz yüze geldiğini, serserilerin arasına düştüğünü, aşağılıkların takibine uğradığını anlatır. Makdisî'nin bu gibi nice ilginç ve tehlikeli olaylara dair verdiği dramatik malumat (s. 43-45), o dönemdeki bilgi aşkına işaret etmesi bakımından ilgi çekicidir. Bu amaçla yapılan seyahat geleneği sonraki asırlarda da devam etmiştir.

Yukarıdaki bilgilere ticarî seyahatler ile gaza ve fetih maksadıyla sınır boylarına (ribat) yapılan seyahatler gibi başka seyahat türlerini de eklemek gerekir. Son yıllarda İslâm dünyasında bazı özel dinî günler münasebetiyle düzenlenen geziler de giderek yaygınlık kazanmakta, turizm firmaları Ramazan ayında, kandillerde vb. özel dinî günlerde yurt içine ve yurt dışına turlar düzenlemektedir. Ayrıca Özellikle bağımsızlıklarını yeni elde etmiş bulunan eski demirperde ülkelerine Türkiye'den, giderek yoğunlaşan bir seyahat süreci başlamıştır ki, bu süreç de geniş ölçüde dinî duygulardan beslenmekte ve dindar çevrelerde yaygınlık kazanmaktadır.

5. Tasavvufi seyahat

Kur'an-ı Kerim'in Kehf sûresinde geçen ve Mûsâ'nın, hakikat bilgisini elde etmek için Hızır ile buluşarak niyetiyle, yanında bir genç ile birlikte seyahate çıkmasını anlatan kıssa sufilere ilham kaynağı olmuştur. Esasen tasavvufî hayat Allah'a doğru bir yürüyüştür (seyrû sülûk). Farklı yolların (tarikât/turuk) izlenebildiği bu yolculuk sırasında türlü türlü yerlerde (menzil/menâzil) konaklayıp mânevi kazanımlar (makam/makamat) ve erdemler (hal-

ler) elde eden sâlik sonunda Allah'a ulaşır (vusûl).

Kuşeyrî (ö. 465/1072), Tevbe sûresinin 12. âyetinde geçen "sâihûn" kelimesini –yukarıda belirtilen yorumlara ilâveten- "ibret almak gayesiyle yer yüzünde seyahate çıkanlar" veya "varlığın sırlarını kavramak için kalp dünyalarında seyahat edenler"

şeklinde açıklayanların bulunduğunu da kaydeder.¹⁸ Sufi geleneğinde bu mânevî seyahatin istenen sonucu vermesi için bedensel seyahatten de faydalanılmış, yolculukta uyulması gereken kurallar ve gözetilmesi gereken amaçlar üzerinde durulmuştur.¹⁹ Kelâbâzî'nin naklettiğine göre Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed el-Fâsî, tasavvufun on erkânından birinin de dünyanın muhtelif bölgelerini gezerek gördüklerinden dersler çıkarmak maksadıyla bol bol seyahat etmek olduğunu söylemiştir.²⁰ Sûfiler, çok seyahat ettiklerinden; nefislerini güçlüklerle sınavıya terbiye etmek, tevekkülü derinden yaşamak, gördüklerinden ibret almak, gönül dünyalarını arındırmak, akra- ba ve tanıdıklara kölelikten kurtulmak için vatanlarını ve ailelerini terkedip ülkeden ülkeye dolaştıklarından dolayı "seyyâhîn" diye de adlandırılmışlardır.²¹

Tasavvufî tabakat ve menâkıp kitapları, gezginciliklerinden dolayı abdal, derviş gibi isimlerle de anılan birçok sufinin, ruhsal gelişme ve yücelmenin sırrını seyahatte aradıklarını; uzak diyarlardan hatta Endülü's'ten Mekke, Medine, Kudüs gibi mâneviyat iklimlerine giderek burarlarda tasavvufun ünlü şahsiyetleriyle görüşüp onların marifet birikiminden yararlanmak veya ölmüş olanların kabirlerini ziyaret edip ruhaniyetlerinden istifade etmek için çileli yolculuklar yaptıklarını, zühd ve riyâzet için elverişli ortamlar olan dağlarda, çöllerde yaşadıklarını ve bütün bu seyahatler sayesinde kazandıkları tecrübeleri, katettikleri mânevî merhaleleri anlatan ibretli hikayeleriyle doludur. IX. yüzyılın büyük seyyah sufilerinden Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin Kudüs seyahati sırasındaki çarpıcı bir hatırası, sufi seyahatlerinin mâna dünyasının derinliğini anlatan nefis bir örnektir.

"Bir gün, diyor Dârânî, Kudüs yolunda yürürken genç bir kadın gördüm, başını yere yaslamış ağlıyordu. Yanına yaklaşıp sordum:

- 'Neden ağlıyorsun?'

- 'O'nunla karşılaşmayı bu kadar özlemişken ağlama-

**Gazzâlî İhyâu ulûmi'd'dîn adlı
ölümsüz eserini yaklaşık on yıllık
seyahati sırasında hazırlamıştır.
Kezâ Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin
el-Fütûhâtü'l-Mekkiye'si onun
Mekke seyahatinin ürünüdür.**

yıp da ne yapayım!' dedi.

- 'Sevdiğin kim?' dedim.

- 'Görünmeyi bilen' dedi.

- 'O'nu sevmek için ne yapmak gerek?' diye sordum. Cevap verdi:

- 'Ruhunu kusurlarından arındırabilirsen ve canın göklerin melekûtunda dolaşmaya başlarsa, maşukun sevgisine nasıl ulaşılaca-

ğını bilirsin.'

- 'Aşıkların halleri nasıldır?' dedim. Cevap verdi:

- 'Bedenleri zayıflar, tenleri solar. Gözleri hep yaşlıdır, kalpleri hızlı çarpar, ruhları durmadan sızlar.' Dedim ki:

- 'Ey genç kız! Kendini anlatırken gördüğüm bu bilgeliğin nereden geliyor?' Cevap verdi:

- 'Bu, yaş ile kazanılmaz ey Süleyman!'

- 'Peki, sana nasıl geldi?' dedim.

- 'O'na bağlılığımın ve sevgimin saflığından, iyi ahlâkımdan' dedi.

Sonra ayağa kalktı ve ben ardından bakarken iki dağın arasından kayıp gitti. ^{22"} ■

D İ P N O T L A R

1. Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "svh" md.; İbn Manzûr, Lisanü'l-'Arab, "syh" md.; İbnü'l-Esir, II, 342.
2. Tevbe 9/2.
3. Tevbe 9/112.
4. Meselâ bk. Taberî, Câmi'u'l-beyân, Beyrut 1412/1992, VI, 484-486; XII, 156.
5. Tahrîm 66/5.
6. Taberî, a.g.e., XII, 156.
7. bk. Wensinck, el-Mu'cemü'l-müfehres, "syh" md.
8. Buhârî, "Menâkıb", 45; "Kefâlet", 4.
9. bk. M. F. Abdülhakî, el-Mu'cemü'l-müfehres, "syr" md.
10. bk. Wensinck, a.g.e., "syr" md.
11. Kureyş 106/2.
12. Tehânevî, Keşşâfû ıstılâhâtü'l-fünûn, I, 655-656.
13. İbn Mâce, "Cihâd", 13; Tirmizî, "İlim", 2.
14. Müsned, II, 252, 325, 407; Buhârî, "İlim", 10; Ebû Dâvûd, "İlim", 1.
15. "İlim", 19.
16. Müsned, IV, 159.
17. Bk. Kahire 1332, II, 247-248.
18. Letâifü'l-işârât, Kahire 1981, II, 67.
19. Meselâ bk. Gazzâlî, II, 251-267.
20. et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf, Dimaşk-Beyrut 1407/1986, s. 89, 90.
21. A.g.e., s. 21; Âdâbü'l-mülûk fî beyânî hakikatü't-tasavvuf, nşr. Bernd Radtke, Beyrut 1991, s. 58-58.
22. İbn Mulakkın, Tabakat, s. 391-392. Diğer bazı örnekler için bk. Houari Touati, Ortaçağ'da İslâm ve Seyahat, trc. Ali Bertkay, İstanbul 2004, s. 159-180.

SEYAHATİN ÖNEMİ, AMACI VE HİKMETİ

Ali AKPINAR*

İNSAN GECESİ VE GÜNDÜZÜ İLE SÜREKLİ BU GEZİP-DOLAŞMA EYLEMİNİN
İÇERİSİNDE YER ALMIŞ, YERYÜZÜNÜ, ALTINI ÜSTÜNE GETİRİRCESİNE DOLAŞMIŞ...
YENİ YERLER, YENİ VE HIZLI ULAŞIM ARAÇLARI KEŞFETMİŞ... YERİN ÜSTÜ
YETMEMİŞ YERİN DERİNLİKLERİNE İNMIŞ, METRELERCE DERİNLİKLERDE
DOLAŞMIŞ... DENİZ ÜSTLERİ YETMEMİŞ DENİZ ALTLARINA DALMIŞ... BUNUNLA
DA YETİNİLMEMİŞ GELİŞTİRİLEN YENİ ARAÇLARLA BU SEFER GÖKLERE YOLCULUK
BAŞLAMIŞ...

□ İnsana bu ismin verilmesi ile ilgili olarak şu üç görüş ileri sürülmüştür: İnsana, 'ens' kökünden ünsiyet eden, cana yakın olan sosyal varlık anlamında, yahut 'nsy' kökünden unutan anlamında, yahut da 'hvs' kökünden hareket eden, kıvıldağan anlamına insan denmiştir¹. Aslında insanda, adındaki bu üç özelliğin üçü de mevcuttur. O, hem başkala- rıyla birlikte yaşayan/yaşamak zorunda olan sosyal bir var- lıktır, hem sürekli hareket halinde koşturan bir varlıktır, hem de unutkan bir varlıktır. Evet insan, doğuştan hareketli ve gezgin bir varlıktır. Allah Teâlâ gökleri ve yeri ile tüm evreni insanın emrine sunmuş, insanı da merak sâiki ile dopdolu yaratmıştır. İnsan bu akıl almaz güzellikteki evrende mera- kını gidermek, aradığına ulaşabilmek için sürekli gezmiş ve dolaşmıştır. İnsanlığın atası Hz. Âdem ile eşi Hz. Havva'nın Cennetten yeryüzüne inmesi/yürümesi ile başlayan bu ge- zip dolaşma hiç yavaşlamadan devam etmiştir.

İnsan gecesi ve gündüzüyle sürekli bu gezip-dolaşma eyleminin içerisinde yer almış, yeryüzünü altını üstüne geti- rircesine dolaşmış... Yeni yerler, yeni ve hızlı ulaşım araçları keşfetmiş... Yerin üstü yetmemiş yerin derinliklerine inmiş, metrelerce derinliklerde dolaşmış... Deniz üstleri yetmemiş deniz altlarına dalmış... Bununla da yetinmemiş geliştirilen yeni araçlarla bu sefer göklere yolculuk başlamış...

İnsanın bu seyahat aşkı yalnızca uyanıklığı ile sınırlı kalmamış, uykuda rüya âlemlerindeki yolculuklarla aralıksız sürmüştür. Yani insan ulaşabildiği yolculukları eylem planında gerçekleştirirken, ulaşama- dıklarını da hayal âleminde geliştirdiği kurgularla ifade etmeye ve sonrakileri bu konuda tahrik etmeye devam etmiştir.

Seyahatin Amacı ve Sınırı

Sosyal bir varlık olan insan hemcinslerini görmek, onlarla tanışmak, anlaşıp, anlaşamadığında savaşmak, kendi doğrularını başkalarına aktarmak, birbirleriyle çeşitli sahalarda yarışmak tutkuları ile donatılmış bir varlıktır. O, bu tutkularını gidermek için çok ağır meşakatlere katlan- ma pahasına bile olsa çok uzun yolculuklara çıkmaktan geri kalmamıştır.

İmam Şâfiî, *Divan*'ındaki şu dizeleriyle seyahate çıkma- nın önemini veciz bir biçimde anlatmaktadır:

"Akıl sahipleri için bir yerde oturup kalmakta rahat yok- tur. O halde odunu ocağını bırak da gurbete çık.

Yolculuk et, ayrıldığın bazı şeylere karşılık yeni ve güzel

şeyler bulursun.

Yolculuk, ilk insanın yeryüzüne inişi demek olan hayat yolculuğu ile başlamış ve insanla özdeşleşmiş, sonuçta in- sanın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu ilk yolculuktan sonra değişik amaçlara yönelik olarak ve her kesimden insanın katılımıyla seyahat kervanı genişleyerek yoluna devam et- miştir.

Peygamberler gezip dolaşmışlar, Allah'ın mesajını in- sanlara ulaştırmak ve ona yaşanabilir ortamlar bulmak için, ilim yolcuları yeni şeyler öğrenebilmek ve öğrendiklerini başkalarına aktarabilmek için, kâşifler ünlerine ün katan yeni buluşlar için; seyyahlar görüş ufuklarını açan yeni yerler görebilmek için, şâir ve edebiyatçılar kâinat kitabı- nın değişik sayfalarından güçlü ilhamlar derkebilmek için, lügatçiler hacimli eserlerini tamamlayabilmek için; sosyal, siyasî ve ekonomik yönden önleri tıkanan her seviyedeki pek çok insan yeni çıkış yolları bulabilmek için, durmadan dinlenmeden hep seyahat etmişlerdir. Tabii ki bu arada kö- tüler de kötülüklerini yaymak için boş durmamış, koşturup durmuşlardır.

Tüm bu çeşitleriyle her yolculuk alışılmış bir dünyanın arkada bırakılıp yeni dünyalarla tanışılması için gerçekleşt- irilmiştir; yani "ben" ve "öteki" arasında gidip gelmeye yö- nelik olarak. Dışımızdaki şeylerle içimizdekilerin bağlantı

Her yolculuk alışılmış bir dünyanın arkada bırakılıp yenedünyalarla tanışıl- ması için gerçekleştirilmiştir; yani "Ben" ve "öteki" arasında gidip gelmeye yönelik olarak. Dışımızdaki şeylerle içimizdekilerin bağlantı kurması, "öteki"yi tanımak isteyen "Ben" in, bu arada kendini de tanıma hareketidir yolculuk.

kurması, "öteki" tanımak isteyen "ben" in, bu arada kendini de tanıma hareketidir yolculuk.

Bütün bu seyahatlerin sonunda, sayısı milyarlarca ula- şan insanların bu gezip dolaşmalarını teşvik eden, yönlendiren, onlara yardım eden, ihtiyaçlarını karşılayan, ekono- mik gelir ve giderlerine göre yeni düzenlemeler yapan bir büyük sektör gelişmiştir: Turizm sektörü.

Din ve Turizm İlişkisi

İnsanla ilgili, onun ihtiyacı/tutkusu olan her alanda ona ışık tutan, yönlendirici temel ipuçları veren İslâm Dini, insandaki bu seyahat tutkusunu da ihmal etmemiş onu bu konuda da başıboş bırakmamıştır. Fitrat dini İslâm, insanın bu tutkusunu, en sağlıklı bir biçimde giderebilmesi için ön- lemler almış, yönlendirici ve hatta tahrik edici açıklamalarda

bulunmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda pek çok açıklama yer almış ve bir seyahat adâbı oluşmuştur.

*"Onlarla, içinde bereketler yarattığımız kentler arasında, açıkça görünen kentler var ettik ve bunlar arasında yürümeyi takdir ettik: Oralarda geceleri ve gündüzleri güven içinde yürüyün, dedik."*²

Dikkat edilirse bu âyetle yeryüzünde gayeli gezip dolaşma emredilerek insanlar seviyeli bir seyahate yönlendirilmiştir.

*"Dilimizde Çok yaşayan değil, çok gezen bilir", "Tebdil-i mekânda hayır vardır", "Harekette bereket vardır", "Yolcu yolunda gerek", "Yolundan giden yorulmaz", "Yolcunun işini Allah kayırır" gibi deyimlerin yanında yolculukla ilgili pek çok kelime de bulunmaktadır: Yol almak, yol tepmek, yola çıkmak, yola düşmek, yola düzölmek, yola gitmek, yola revan olmak, yol iz bilmemek, tur atmak, tura çıkmak, yolculuk, seyahat, gezi, gezinti, seyr u sefer, misafir, gezgin, seyyah, turist... gibi."*³ Bunların her biri seyahatin farklı çeşitlerine işaret eder.

SEYAHATİN KAZANDIRDIKLARI

Seyahat sosyolojik, psikolojik, ekonomik, tıbbî v.b. pek çok alanda kişiye ve topluma sayısız yararlar sağlayan bir

olgudur. O sadece ekonomik bir etkinlik olmayıp ülkeler ve insanlar arasında uzun süreli ve sağlam bağlar kurabilecek bir köprü görevini de üstlenir.

Yolculuk, öğrenmeyi; ikamet ise yaşamayı kolaylaştırır. Bir yerde sürekli oturmak kalbi katılaştırırken, sürekli dolaşmak ise kalbi karıştırır.

Nefsin olgunlaşmasında seyahatin büyük bir etkisi vardır. Çünkü seyahat, sıkıntılara katlanmayı, azıksız kalındığında sabırla Allah'a tevekkül etmeyi öğretir.

İmam Şâfi yolculukta şu beş faydanın olduğunu söyler: *"Kişi, ufunetini dağıtır/stres atar. Maişet kazanır. İlmini artırır. Edeb ve görgü seviyesini yükseltir. Ahlaklı iyi kişilerle arkadaşlık yapma ve yeni dostlar kazanma imkânı elde etmiş olur."*⁵

Hz. Ömer de yolculuğu, kişileri tanıma fırsatı olarak görür ve birini tanıyabilmek için onunla yolculuk yapılmasını tavsiye eder.

Seyahatin kazandırdıklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Seyahat, kişinin ahlakî ve melekî değerleri ile, şeytânî yönlerinin ortaya çıkmasını sağlayan bir ruh testidir. Bu testi oluşturan sorular, insanın ikamet halinde alışkın olmadığı zorluklar ve sıkıntılardan oluşur. Seyahat ile kişi, çok yönlü ve çok sayıda uyarıcılarla karşılaşır. Kişinin bunlara

karşı gösterdiği tepkilerle ahlâkî olgunluk seviyesi ortaya çıkar. Başka bir deyişle seyahat, insandaki gizli cevherleri ortaya çıkaran bir potadır. Bunun için ona gizlilikleri ortaya çıkaran anlamında 'sefer' denmiştir.

b. Seyahat bir ruh ve beden antrenmanıdır. Onunla ruhlar donukluktan, bedenler hantallıktan kurtulur. Bu yüzden "seyahat edin ki sıhhat bulasınız ve rızıklanasınız" buyurulmuştur.

c. Seyahat bilgi ve kültür alışverişinin yapıldığı bir pazardır. Seyahat esnasında görülen yeni yerler, medeniyet merkezleri ve karşılaşılan, arkadaşlık yapılan değişik seviyedeki insanlar arasında küçümsenemeyecek bir bilgi akışı olur. Bu bağlamda seyahat, dostlukların artmasını sağlayarak dünya barışına katkı sağlar.

d- Hacc ibadeti başta olmak üzere özellikle kutsal mekanların gezilip görüldüğü ve inanç turizmini oluşturan din motifli seyahatler, tevhid dininin gönüllerdeki heyecan ve tesirini artırır. Tarihin derin kökleri ile bağlantının diri tutulmasını sağlayarak, insanları geleceğe hazırlar.

e- Bunların yanında seyahat bir ekonomik pazardır.

f- Seyahatler vesilesiyle derlenen ahlâkî birikimler kâmil ahlaklı insanları ortaya çıkarırken; not edilen bilgi birikimleri de edebiyatta kıymetli eserlerin, hatırat ve seyahatnâmelerin oluşmasını sağlamıştır.

Mucemu'l-Buldân adlı meşhur eserin sahibi Yakût el-Hamevî, kıymetli eserine; *yeri döşek gibi yayan, dağları yerin denge unsuru kılan, tümsek, çukur, tepe, ova, çöl ve vadilerle yeri bezeyen, bunların arasından nehirler akıtip denizler yaratan... Kullarına orada yerleşmeyi, evler ve binalar yapmayı, dağlardan kaleler oymayı, kuyular kazmayı müyesser kılan Allah Teâlâ'ya hamd ederek başlar ve bu hacimli eseri yazmak için yeryüzünde uzun yolculuklara çıkmaya kendisini sevk eden en büyük âmilin Kur'an'daki "Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı?" âyetinin olduğunu söyler.*

Gezilen yerlerin canlı olarak ve edebî bir üslupla kaleme alınmasıyla edebî ve ilmi derecesi yüksek çok kıymetli eserler ortaya çıkmıştır. Bu eserler tarih, hukuk, iktisat, dil, sosyoloji, sanat ve benzeri alanlarda önemli başvuru kaynakları olmuştur. Edebiyatımızdaki *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, tarihin babası denilen *Herodotos*'un tarihi, Arap gezgini İbn Batuta'nın, İtalyan tacir'i Marko Polo'nun seyahat anıları dünyaca ünlüdür. 16. yüzyılda doğu Türkçesiyle

İnsanın bu seyahat aşkı yalnızca uyanıklığı ile sınırlı kalmamış, uykuda rüya âlemlerindeki yolculuklarla aralıksız sürmüştür. Yani insan ulaşabildiği yolculukları eylem planında gerçekleştiren, ulaşamadıklarını da hayal âleminde geliştirdiği kurgularla ifade etmeye ve sonrakileri bu konuda tahrik etmeye devam etmiştir.

yazılmış *Bâburname*, Seydi Ali Reis'in *Mirâtül-Memâlik*'i, Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'nin *Fransa Sefâretnâmesi*, Resmi Ahmet Efendi'nin en değerli seyahat eserlerindendir.

Bu seyahatnâmeler, yapılan yolculuğun amacına, yapılış şekline, uzun ve kısa süreli oluşuna, seyahat edenin kişilik yapısına göre çeşitlilik arz eder. Örneğin, hac yolculukları, resmî yolculuklar, eğitim-öğretim

yolculukları; arkeolojik, keşif, ziyaret, siyaset ve makam amaçlı yolculuklar; dil ve sözlük çalışmalarına yönelik yolculuklar; rehberlik adına yapılan yolculuklar, medyatik yolculuklar, hayalî ve genel yolculuklar yazılan seyahatnâmelere de yansımıştır. Çoğu zaman bir seyahatnâmede, bu sayılanlardan birkaçının bir araya geldiği de olur.

Sayılan bu kazanımların gerçekleşmesi ise, seyahatin belirli koşullar altında, dünya insanlarını bir araya getirmek suretiyle onların birbirlerini daha iyi anlamalarına; birbirlerinin değer, düşünce, alışkanlık, duygu ve kültürlerine saygı duyarak tanımlarına vesile olması sayesinde gerçekleşir. Eğer bu koşullar oluşmazsa seyahat köprü olma görevini yapmadığı gibi yanlış tanımlara ve tutarsız değerlendirmelere de yol açabilir. Bu durumda insanı geliştirmek, yetiştirmek, kaynaştırmak adına yapılması, dünya barışına katkı sağlaması gereken seyahat; insanların günah ve ahlaksızlıklar içerisinde kaybolmasına, düşmanlıkların artmasına ve birtakım tatsız olayların oluşmasına yol açabilir.

Özetleyecek olursak, seyahat çok yönlü, ayrıntılı, sentez kabiliyeti ve alanı geniş bir süreçtir. Yeter ki bilinçli, baskı ve yanlış yönlendirmelerden uzak bir şekilde huzur ve güven ortamı içerisinde yapılsın yeter ki 'yol'dan çıkmadan yolculuk yapılabilsin. Yeter ki insan yaptığı yolculukları değerlendirebilsin ve seyahatin bu çok yönlü kazanımlarının önündeki engeller kaldırılsın. En önemlisi de her seviyedeki tüm insanların seyahat nimetinden yararlanabilmelerine imkân tanınsın.⁶ ■

D İ P N O T L A R

1. Bkz. İsfahâni, el-Müfredât, s. 776; İbnü'l-Cevzi, Zâdü'l-Mesir, I, 47.
2. Sebe 34/18.
3. Bkz. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay, Ank, 1983, II, 1319-1320; 1209.
4. Abdürraûf el-Münâvî, Feyzu'l-Kadir, Beyrut, ty, IV, 82.
5. Abdürraûf el-Münâvî, age, IV, 82.
6. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz Akpınar Ali, Kur'an Aydınlığında Seyahat, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

YOLA ÇIKMAK

Bilal KEMİKLİ*

YOLA ÇIKMAK, BELKİ DE İÇİNE DÜŞÜLEN YALNIZLIKTAN KURTULMA ÇABASIDIR.
ÇÜNKÜ YOL, KALKIP GİTMEKTİR... YENİ ARAYIŞLAR, YENİ TATLAR, YENİ
LEZZETLERDİR. DAHA DOĞRUSU, ŞÂİRİN İFADESİYLE, "RUH ARAR KENDİNE BİR
RUH UFKU."

□ Ne zaman “yola çıkmak”tan söz edilecek olsa, aklıma hemen Yahya Kemal’in “Ufuklar” şiiri gelir. Çünkü yola çıkmak, her şeyden önce bir ufka sahip olmaktır. Bir ufkunuz olacak, bir amacınız, gideceğiniz bir menzil, varmayı hedeflediğiniz bir durak... Velhasıl, bir sevdiğiniz olmalı.

Siz ister rota deyin, ister yol haritası. Ne dersiniz deyin... Ama yola çıkmak, önce bir ufuk sahibi olmayı zorunlu kılar. Yahya Kemal, “Ruh ufuksuz yaşamaz” der; sonra ekler:

*Dağlar ufkunda mehâbet,
Ova ufkunda huzûr,
Deniz ufkunda tesellî duyulur,
Yalnız onlarda bulur rûh ezeli lezzetini...*

Yola çıkmak, sadece bedeni bir hal değildir. Diğer bir ifadeyle, yola çıkmak, kalkıp arabanıza binip bir yerlere gitmek değildir. Önce bir hayal lazım, bir plan... İşte ufuk, bu hayalde ve bu planda saklıdır. O yüzden yolculuk daha evden çıkmadan başlar. Önce içeride başlar yolculuk. İster zihin deyin, ister akıl, ister gönül, ister kalp... Ne dersiniz deyin o içerideki dünyaya... Fakat şurası kesindir ki, yola önce içeride çıkılır.

“Ruh ufuksuz yaşamaz”; o, daima yoldadır. Esasen, ufuk da yol da arayıştır. Arayış kelimesinin içinde, aramak fiili olduğu gibi, bulmak ve ermek de vardır. Bir şeyleri aramak... Hayır, gerçek arayış, bir şeyi aramaktır. Ruha lezzet veren, sükûn veren, huzur veren o tek olanı, o biricik olanı aramak. Çoğu şeyleri bir anda aramak, aramak değildir; şaşkınlıktır. Şaşkın adamın ufku olmaz, o ufuksuzdur. Ufuksuz yolcu, yolunu şaşırtır; menzilini bulamaz ve varacağı durağa eremez. Ruhun ufku, geldiği yerdir; onun yeryüzü serüveni, hep bu ufuk etrafında tecelli eder. Ruh ezeli lezzetini arar. Onu bulmak, o lezzete ermek ister. O yüzden dağlar da, ovalar da ve denizde arar o lezzeti. Lakin şairin dediği gibi, bu arayış sadece birer avuntudan ibarettir.

*Bu ufuklar avutur rûhu saatlerce, fakat
Bir zaman sonra derinden duyulur yalnızlık.*

Yola çıkmak, belki de içine düşülen bu yalnızlıktan kurtulma çabasıdır. Çünkü yol, kalkıp gitmektir... Yeni arayışlar, yeni tatlar, yeni lezzetlerdir. Daha doğrusu, şairin ifadesiyle, “Ruh arar kendine bir ruh ufku.”

Yola çıkmak, ruh ufku aramaktır. Ufukların buluşması. Nedir ruh ufku? Hemhâl olunacak bir yoldaş. Hem-zebân olunacak bir dost. Yoldaş da dost da,

maddede değil, mâna da aranır. Madde, görüş alanını sınırlar, ufku daraltır. Oysa ruh ufku engindir. Bu yüzden, insanın içine düştüğü yalnızlıktan kurtulması, bu engin ufukla buluşmasıyla mümkündür. Bu engin ufku nerede arayacağız? Kimin ufkuyla buluşalım? Hangi ufuk bize o aradığımız tadı, o unutamadığımız lezzeti sunsun? Yahya Kemal, bu aranan ufkun sahipleri olarak “ulu peygamberleri” gösterir. Ve der ki:

*Mânevî ufku çok engin ulu peygamberler
-Bahsin üstündedir onlar- lâkin
Hayli mes’ud idiler dünyâda;
Yaşıyorlardı havâîleri, ashâbıyla;
Ne ufuklar! Ne güzel rûh imiş onlar! Yâ Rab!*

Bizim için biricik ruh ufku, bütün ulu peygamberlerin ufkuyla imtizaç etmiş olan Ahmed’in, insanlar içinde seçilmiş, seçkin Mustafa’nın, en çok övgüye layık olan Mahmûd’un ve nihayet kemâlin zirvesi olan Muhammed’in, Efendimizin ufkudur. Onun ufkuyla buluşmak, onun tarihini, onun tecrübesini, onun mirasını tanımak, kabullenmek ve bizzat tecrübe etmektir. Onunla buluşmak, sadece bir bilgi değil, bir hayat tarzı, başlı başına bir tecrübe ve eylem birliğine girmektir. Onun ufkuyla buluşmak, onunla gökyüzünde kanat çırpıp, yeryüzünde adım atmak, denizde kulaç atmak... Onun rehberliğine teslim olmak. Onun gemisinde huzurla yolculuk etmek. Onun nefesiyle gönül kabını doldurmak. Onun nazarıyla pişmek ve olmak.

Ruh ufku sevgilinin ufkudur. Aşk da sevgi de ufukların buluşması değil midir? Sevgilinin ufkunu bulmak ve ona ermek... Sevgiliyi bulmak... Sevgili tektir, biriciktir. Engin ufkludur. Âşığını alır, gökyüzüne çıkarır. Sadece gökyüzü mü? Hayır, daha ötelere... Ötenin de ötesine. Perdeler kalkar. Zerreler nûr olur. Aydınlanır bütün kâinat. Ermek bulmakla başlar, bulmak, aramakla. Aramak, yola çıkmakla. Yola çıkmak, bir ufka sahip olmakla mümkün olur.

Bizim biricik sevgilimiz, âlemin aydınlığıdır. Gönülleri şenlendiren, huzur veren sevgili... Ufkumuzda şenlik var, çünkü şenlikten geldik. Bir düşün meclisinden. Yeniden o düşün meclisine gitmek istiyoruz. Ufkumuzda huzur var, dingin dalgalar arasında yol aldık. Geminin yelkenlerini meltem doldurdu. Huzur bahşeden şerbetler içtik, şarkılar dinledik. Yeniden o huzura ermek istiyoruz. ■

İHYÂU ULÛMİ'D-DİN'DE SEYAHAT ADABI

□ Kendisine tabi olanları dünya ve ahiret saadetine ulaştırmayı gaye edinen yüce dinimiz, kişiye hayatının her safhasında rehberlik etmektedir. Daha güvenli ve huzurlu bir seyahat geçirebilmek için dinin rehberliğine burada da ihtiyaç duyulmaktadır. Seyahatin başlangıcından bitişine kadar ihtiyaç duyduğumuz bilgileri alemlere rahmet olarak gönderilen ve "Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çokça zikreden kimse-ler için güzel bir örnek"¹ olarak gösterilen Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) gerek uygulama ve tavsiyelerinde gerekse emir ve nehiylerinde bulmak mümkündür. Fakat biz, İmam Gazalî'nin meşhur eseri İhyâu Ulûmî'd-Din'de ele alınan "Kitâbu Âdâbi's-Sefer" isimli bölümün sadece bir kısmı üzerinde duracağız. Burada yolculuğa çıkıştan eve dönüş kadar uyulması gereken âdab maddeler halinde verilmektedir. Bu maddeler çerçevesinde konuyu inceleyip kullanılan hadis-i şerifler için mümkün olduğunca İhyâ'dan farklı olarak herkesin kolayca ulaşabileceği kaynak kitaplara atıfta bulunduk. Yolculuk boyunca duruma göre yapılması gereken dualar başka bir makalede verildiği için burada tekrar etmedik.

İmam Gazalî yolculuk için "...kaçılan şeyden kurtulmaya, aranan ve arzulanan şeye ulaşmaya bir sebeptir." der ve yolculuğu iki kısma ayırır. Birincisi beden ile yapılan zahiri yolculuk, ikincisi ise yolculuğun en makbulü olan ve kalp ile yapılan batini yolculuktur. Yolculuğun arzu edilen amaca ulaşabilmesi için bu edeplere uymak gerekir. Zira her bir edepte Peygamber Efendimiz'den (s.a.v.) kalan hoş bir koku, tarifsiz bir tat bulmak mümkün. Bu edeplere uymak, Hz. Peygamber'le yolculuk etmek, seyahat boyunca Hz. Nebî'yi yanında hissetmek demektir. Yolculuk esnasında bile kulluk bilinciyle hareket etmek demektir.

İmam Gazalî, bedenle yapılan yolculuğun faydalı olması ve kişiyi amacına ulaştırması için uyulması gereken edeplerle ilgili olarak şunları anlatmaktadır. Seyahate çıkacak olan kişi, öncelikle kul haklarını ve borçlarını ödeme- li, üzerindeki emanetleri sahiplerine teslim etmeli ve nafakasını karşılamakla yükümlü olduğu kişilerin geçi-

mini temin etmelidir. Kendisine ve arkadaşlarına yetecek şekilde helal ve temizinden yol azığını hazırlamalıdır. Ayrıca kendisine mutlaka yol arkadaşı bulmalıdır. Bir hadis-i şerifte: "Eğer insanlar, yalnız başına yolculuk yapmakta ne sakıncalar olduğunu benim kadar bilselerdi, hiçbir binek sahibi gece yolculuğuna yalnız çıkmazdı."² Arkadaş sayısı açısından bakıldığında dört kişinin en iyi arkadaş grubu olduğu belirtilmektedir. Yolculuk için uygun görülen en az sayı ise cemaat oluşturduğu için üç kişidir.³

Yol arkadaşlarına, yolda kalmışlara ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek de tavsiye edilen hususlar arasındadır. Rasûlullah (s.a.v.) "Yanında fazla binek hayvanı olan, hayvanı olmayana versin. Fazla azığı olan da azığı olmayana versin."⁴ buyurarak bizleri yardımlaşmayı teşvik etmektedir.

Seyahatin önemli edeplerinden birisi de yolculuk esnasında aralarından birinin başkan seçilmesidir. Efendimiz (s.a.v.); "Üç kişi yolculuğa çıkarlarsa, aralarından birini başkan seçsinler."⁵ buyurmaktadır.

Seyahate çıkarken aile fertleri, komşuları, dost ve arkadaşlarıyla vedalaşmalı ve en güzel dualarla dua etmelidir. Ayrıca yola çıkmak üzere olan bir sahibinin Efendimiz (s.a.v.) gelerek dua istemesinden hareketle yolculuk öncesinde çevresindekilerden de dua istenmelidir.

Seyahate başlamadan İstihare Namazı, yola çıkmadan da Yolcu Namazı kılmalıdır. Bu namazlar yolculuğa çıkarken işlerini kolaylaştırması ve sağ salim ailesine, sevdiklerine kavuşturması açısından Allah'a bir yakarış anlamı taşımaktadır. Gereği gibi Rabbine sığınan yolcu, her yönüyle kendisini emniyette hissedecek ve huzurlu bir yolculuk yapacaktır.

Seyahate çıkmak için seçilen gün ve hareket saati önemlidir. Efendimiz (s.a.v.)'in yolculuk için Perşembe gününü tercih ettiği görülmektedir.⁶ Fakat Perşembe günü olmazsa olmaz bir tercih değildir. Zira Peygamber Efendimiz'in Veda Haccı yolculuğuna Cumartesi günü çıkmıştır. Yine Rasûlullah (sav) günün ilk saatlerinde yolculuğa çıkılmasını tavsiye ederek "Allah'ım! Ümmeti-

min erkenciliğini bereketli kıl.”⁷ diye dua etmiştir. İmam Gazalî’ye göre, Cuma namazını terk etme riskini ortadan kaldırmak için sadece Cuma sabahı güneş doğduktan sonra yola çıkmamalıdır. Bunun dışında erken davranmak hayatımızın her safhasında önemlidir. Tüccar olan Sahr İbni Vedâa (r.a.), ticaret mal ve kervanlarını erkenden çıkarması sonucu malının çoğaldığını ve zengin olduğunu söylemektedir. Bu da sünnete tabi olmanın daha dünyada iken bile mükafat getirdiğini göstermektedir.

Seyahati gece yapmak ve güneş iyice kızdırıncaya kadar dinlenmemek de yolculuk edeplerindendir. Nitekim hadis-i şerifte: *“Gece yolculuğunu tercih ediniz. Zira geceleyin yeryüzü dürülür.”⁸* buyurulmaktadır. Gazalî’ye göre, yolcu konakladığında iki rekat namaz kılmalı ve namazdan sonra *“Allah’ım! Beni yaratıkların şerrinden koru.”* diye dua etmelidir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) yolculukta gecelediğinde ise: *“Ey yer! Senin de benim de Rabbimiz Allah’tır. Senin içinde olan ve üzerinde yürüyenlerin kötülüklerinden Allah’a sığınırım. Yılan, çıyan, akrep, arslan ve benzeri zararlı hayvanların şerrinden Allah’a sığınırım. Bu memleketin kötülüklerinden, doğuran ve doğanların fenalıklarından Allah’a sığınırım.”⁹* sözleriyle Rabbine sığınır.

Yolculukta yalnızlıktan korkulduğu zaman ise: *“Meleklerin ve ruhun Rabbi olan ve noksan sıfatlardan münezze bulunan Allah’ımı tesbih ve takdis ederim. Gökler; izzet, ceberût ve azametiyle yükselmiştir.”* diye dua edilmelidir.

Yolcunun bineğine acıması da yolculuk edeplerindendir. Gücünden fazla yük yüklemek, yüzüne vurmak ve hayvanın üzerinde uyumak da yasaklanmıştır. Rasûlullah (s.a.v.): *“Otu bol yerlerde yolculuk yaptığınız zaman, otlardan istifade etmeleri için develere imkan verin. Çorak ve otsuz yerlerde yolculuk ederseniz, takattan düşmeden gidilecek yere varmaları için develeri süratlice sürün.”¹⁰* buyurmaktadır. Bugün yük hayvanları veya motorlu araçlar olsun yolculuk esnasında bir mü’mine yakışır şekilde davranmamız gerekmektedir. Yolculuk öncesinde ve esnasında hayvana iyi bakmak gerektiği gibi aracın da bakımı yaptırılmalıdır.

İmam Gazalî, seyahate çıkan kimsenin ayna, sürme kabı, makas, misvak, tarak ve güzel koku gibi eşyaları yanında bulundurmasını da edepler arasında zikreder. Hz. Aişe (r.a.)’dan rivayet edilen fakat kaynak gösterilmeyen bir hadis-i şerifte Peygamberimiz’in bu eşyaları yanında bulundurduğunu öğrenmekteyiz.

Yolcunun, biran önce ailesinin yanına dönmek için acele etmesi de yolculuk adabındandır. Efendimiz (s.a.v.): *“Yolculuk bir çeşit azaptır. Doğru dürüst yiyip içmekten ve uyumaktan sizi alıkor. Herhangi biriniz işini bitirince, evine dönmekte acele etsin.”¹¹* Peygamberimiz (s.a.v.), genellikle evine kuşluk vakti veya akşam üstü dönerlerdi.¹² *“Uzun bir süre ailesinden ayrı kalan kimse, evine gece vakti ansızın gelsin.”¹³* buyurarak gece vakti eve dönüşü hoş karşılamamışlardır. Hoş karşılanmayan bu dönüş, uzun süre ailesinden, memleketinden uzak kalanlar içindir. Kısa bir süre için ayrılan, ne zaman döneceği bilinen veya dönüşünü bir şekilde ailesine ulaştırabilen kimse bu yasaklama kapsamında değildir. Gece vakti ansızın eve gidildiğinde istenilmeyen bir manzara ile karşılaşılabilir. En basitinden kişi eşini saç başı dağınık ve pejmürde bir kıyafetle yakalar bu da aralarındaki sevgiyi zarar verir.

Seyahat dönüşünde mescide uğrayıp iki rekât namaz kılmak da yolculuğun edeplerindendir.¹⁴ Yolculuktan dönerken kişinin, imkanları ölçüsünde ailesine ve yakınlarına hediyeler getirmesi de tavsiye edilmektedir. İmam Gazalî, seyahatte kişinin kendisini bekleyenleri hatırlayıp onlara hediye almasının aralarındaki sevgiyi kuvvetlendireceğini belirtmektedir.

Yolculuk esnasında dikkate almamız gereken edep-leri Kur’an ve sünnet ışığında çoğaltmak elbette mümkün. Fakat burada İhyâ ulûmî’d-Din adlı eserde zikredilen edep-leri sıralamaya çalıştık. Tüccar olan Sahr İbni Vedâa (r.a.), sadece bir sünneti yerine getirmenin karşılığını dünya hayatında gördüğü dikkate alınırsa seyahatlerimizde hadis-i şeriflerle temellendirilmiş bu edep-lere uymak bizlere çok şey kazandıracaktır. Hem dünya hem de ahiret saadeti... ■

D İ P N O T L A R

1. Ahzab Süresi 21.
2. Buhârî, “Cihâd”, 135; Tirmizî, “Cihâd”, 4.
3. Ebu Dâvûd, “Cihâd”, 79,83; Tirmizî, “Siyer”, 7.
4. Müslim, “Lukata”, 18.
5. Ebu Dâvûd, “Cihâd”, 80.
6. Buhârî, “Cihâd”, 102; Ebu Dâvûd, “Cihâd”, 77.
7. Ebu Dâvûd, “Cihâd”, 78; Tirmizî, “Büyü” 6.
8. Ebu Dâvûd, “Cihâd”, 57.
9. Ebu Dâvûd, “Cihâd”, 75.
10. Müslim, “İmare”, 178.
11. Buhârî, “Umre”, 19; Müslim, “İmare”, 179.
12. Buhârî, “Umre”, 15; Müslim, “İmare”, 180.
13. Buhârî, “Nikah”, 130; Müslim, “İmare”, 183.
14. Buhârî, “Meğâzi”, 79; Müslim, “Tevbe”, 53.

HADİS YOLCULUKLARI

Zişan TÜRCAN *

HZ. PEYGAMBER'İN VEFATINDAN SONRA, ONUN SÖZLERİNİ EN İYİ BİLEN SAHABE ÇEŞİTLİ SEBEPLERLE MEDİNE'DEN AYRILIP FARKLI BÖLGELERE DAĞILMIŞTIR.

□ Hz. Peygamber, yüklendiği görevin bir gereği olarak hayatın her alanına ilişkin kurallar koyan bir rehberdi. Onun otoritesi toplumu bir arada tutuyor, rehberliği erdemli insan olmayı öğretiyor ve ahlakî temele dayalı bir toplum inşa ediyordu. Hz. Peygamber'in bu üstün konumu, söz ve fiillerinin tasvirine ilişkin anlatımları titizlikle muhafaza etmeye, onları anlamaya ve tatbik etmeye yönlendirdi. Hz. Peygamber'in bu konumu vefatından sonra da devam etti. Henüz o hayatta iken kaydedilmeye ve ezberlenmeye başlanan söz ve hareketlerinin tasvirine ilişkin bilgiler, hâl-i hayatında bizzat kendi oluşturup yerleştirdiği otoritesinin yerine kâim oldu. Kayda geçirilen ve sonraki nesillere aktarılan bu rivayetler Hz. Peygamber'in manevî otoritesini devam ettiriyor ve sonraki Müslümanların dinî ve ahlakî yaşantıları için temel referans olarak algılanıyordu.

Sahabenin Hz. Peygamber'in ağzından çıkan her bir sözü ne kadar önemseydiği malumdur. Fırsat buldukça onu dinlemeye gayret ediyor, ancak bununla birlikte gündelik hayatlarına devam ediyor, geçimlerini temin için çeşitli işlerle meşgul oluyorlardı. Hz. Peygamber'in sözlerini birbirlerine naklederek onunla beraber olmaktan mahrum kaldıkları kayıp anları telâfi etmeye çalışıyorlardı. Hz. Ömer'in komşusuyla münâvebesi, bu çabayı örneklemesi bakımından önemlidir. Rivayete göre Hz. Ömer bu konuda komşusuyla anlaşmıştır. Kendisi günlük işleriyle uğraşırken Hz. Peygamber'i komşusu dinlemiş, komşusu tarlasında çalışırken de kendisi hazır bulunmuş, akşamları buluşarak bilgi alışverişinde bulunmuşlardır.¹

Bu tutum aynı zamanda hadis rivayetini başlatan en mühim âmillerden biri olmuştur. Müslümanlar için bu kadar kıymetli olan hadislerin aslına uygun olarak aktarılması da çok önemliydi. Sahabe Hz. Peygamber hayattayken, kendilerine gelen rivayetin doğruluğunu ona sorarak kontrol edebiliyordu. Hatta kimi zaman uzak mesafelerden gelip duyduğu rivayetle ilgili Hz. Peygamber'in onayını alan kişiler de vardı. Mesela yeni Müslüman olduğunda Dimam b. Sa'lebe isimli sahabe, Hz. Peygamber'in emirleri kendisine ulaştınca, ona gelip duyduklarını emin olmak için teker teker sorup tekrar ettirmişti.²

Hz. Peygamber'in vefatından sonra, onun sözlerini en iyi bilen sahabe çeşitli sebeplerle Medine'den ayrılıp farklı bölgelere dağılmıştır. Sınırları Mısır'dan Horasan'a,

Yemen'den Suriye'ye kadar uzanan İslâm coğrafyasının her bölgesinde sahabenin izine rastlamak mümkündür. Bunlardan kimisi valilik gibi resmî bir görevle, kimisi ticarî amaçlarla ve kimisi de halifeler tarafından birer İslâm davetçisi ve öğretici olarak görevlendirmek suretiyle çeşitli bölgelerde ikâmet etmişlerdir. Meselâ, Hz. Ömer vali olarak Ammâr b. Yâsir'i, ora halkına dinî meseleleri öğretmesi için de Abdullah b. Mes'ûd'u Kûfe'ye göndermiştir.³

Sahabenin farklı beldelere dağılması, kendi aralarındaki bilgi alışverişinin temini için uzun seyahatleri mecbur kılmıştır. Meselâ, Ebû Eyyûb el-Ensârî kendisi dışında Ukbe b. Âmir'den başka bilen herhangi bir kimse kalmadığı için bir hadisi kontrol etmek amacıyla Medine'den Mısır'a kadar gitmiştir. Ebû Eyyûb, müminin ayıbını örtmekle ilgili bildiği bu hadisi Ukbe'den de aynı şekilde dinledikten sonra Medine'ye geri dönmüştür.⁴

Câbir b. Abdillâh da kısasla ilgili bir hadisi, onu rivayet eden Abdullah b. Üneys'e yeniden sormak için bir

Er-Rihle fî talebi'l-hadîs tabiri muhtelif bölgeleri gezerek hadis toplamayı değil, bilinen hadisleri tetkik ve rivayet hakkını elde etmeyi ifade eden daha özel bir anlamda kullanılmaktadır.

aylık yol kat etmiştir.⁵

Bu seyahatler sahabe döneminde özellikle bir hadisin aslını tam olarak tespit (yani tahkik) etmek için yapılmıştır. Zaten '*er-Rihle fî talebi'l-hadîs*' sahabe sonrası dönemde daha özel bir anlam kazanmış ve ilmi bir çaba olarak öne çıkmıştır. Buna göre *er-Rihle* yeni hadis ve haberler toplama gayreti değil, rivayeti tahkik etme ve en kısa yoldan (*âli isnad*) elde etme çabasıdır. *Er-Rihle*, daha sonraki dönemlerde muayyen bir hadisi veya hadis mecuasını güvenilir râvilerden dinlemek veya onlardan rivayet hakkını almak amacını güden seyahatleri de ifade etmektedir.⁶

Bilinen rivayetleri, râvisine doğrulatmak amacıyla sahabe arasında gerçekleşen uzun ve meşakkatli yolculuklar, tabiûn döneminde de artarak devam etmiştir. Tabiûn nesline mensup hadisçiler kendilerine ulaşan rivayetleri, onları bizzat nakleden sahabilere doğrulatmak amacıyla seyahatlerde bulunmuşlardır. Ebu'l-Âliye "Biz Basra'da, Resulullah'ın (s.a.v.) ashabından birileri vasıtasıyla rivayetler duyardık, ama buna razı olmayarak, binitimizle Medine'ye kadar gider, o rivayetleri bizzat kendilerinden

dinlerdik" demektedir.⁷ Mesela, tabiûnun ileri gelenlerinden Alkame ve el-Esved, Hz. Ömer'den gelen bir rivayet kendilerini tam manasıyla iknâ etmediği için bizzat Hz. Ömer'in ağzından o hadisi duymak amacıyla Irak'tan Medine'ye bir ay yolculuk yapmışlardır.⁸

Kesir b. Kays'ın tanık olduğu şu olay tabiûn neslinin, duydukları rivayetleri doğrulatma arzusunun büyüklüğünü göstermektedir. Medine'li bir adam Dimeşk'te bulunan Ebu'd-Derdâ'ya Resulullah'tan naklettiği bir hadisi sormak için gelmişti. İkisi arasında şöyle bir konuşma geçti:

—Buraya ticaret için mi geldin?

—Hayır.

—Başka bir ihtiyacını görmek için mi geldin?

—Hayır.

—Buraya sadece bu hadis için mi geldin?

—Evet.

—Öyleyse ben de sana müjde veriyorum. Allah Resulünden şunu işittim: "Evinden ilim için yolculuğa çıkıp da, meleklerin onun elde etmek istediği şeyden hoşnut olarak kanatlarını germediği ve Allah'ın onun için cennete giden bir yol istemediği kimse yoktur."⁹

Hadislerin sıhhatini tespit ile ilgili çabalar aynı şekilde tabiûn döneminin ardından da devam etmiştir. Sahabeyi görüp onlardan istifade eden bu insanlardan feyz ve ilim alan sonraki kişiler de benzer hassasiyetler göstermişlerdir. Tebeu't-tâbiîn neslinin önemli simalarından Şu'be b. Haccac abdestin fazileti ve abdestten sonra yapılacak dua ile ilgili rivayetin senedini tetkik için yorucu bir yolculuğa çıkmıştır. Bu sened araştırması Şu'be'yi sırasıyla Mekke, Medine ve Basra'ya yolculuk yapmaya sevk etmiştir.¹⁰

Hadislerin sıhhatini bizzat onu rivayet edene ulaşarak teyit etme ameliyesi diğer bir yönüyle âlî isnad elde etme arzusuna da hizmet etmiş oluyordu. Âlî isnad, Hz. Peygamber ile hadisi duyan arasındaki râvi sayısının az olduğunu ifade eder. Böylece hadiste nakilden kaynaklanan muhtemel hata, râvilerin sayısının az oluşuna bağlı olarak azalmış olur. Rivayetlerin isnadını bilmeyi, dini bilmekle özdeşleştirecek kadar önemseyen âlimlerimiz¹¹, elbette, dini hükümlerin kaynağının Kur'an'la birlikte Allah Rasûlünün hadisleri olduğunu ve hadislerin gerçek anla-

Bilinen rivayetleri, râvisine doğrulatmak amacıyla sahabe arasında gerçekleşen uzun ve meşakkatli yolculuklar, tabiûn döneminde de artarak devam etmiştir.

mına ancak doğru sözlü ve bilinçli kişiler vasıtasıyla ulaşılabileceğinin farkındaydılar.

Bu şekildeki bir çaba, henüz o dönemde ilmî bir kimlik taşımasa da, Dımam b. Sa'lebe olayının gösterdiği gibi sahabe döneminde başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde hadis il-

miyle uğraşan önemli kişiler bir rivayetin âlî isnadını elde etmek uğruna zahmetli seyahatlere çıkmışlardır. Elbette bu gayretler sırf ilmî bir faaliyet olarak görülmemiş, onların gerisinde ibadet aşkı, önemli bir sâik olarak hep var olmuştur. Büyük hadis âlimi Yahya b. Maîn'e ölüm döşğinde 'Canın ne istiyor?' denildiğinde, 'Sakin bir ev ve âlî bir isnâd' cevabını verdirecek kadar onu tutkulu kılan da bu sâik olmalıdır.

Peygamberimizin yeni dini anlatmaya başlamasıyla birlikte, onun sözlerini dinleme ve emir ve tavsiyelerini bizzat ağzından öğrenme, bilinen hadisleri tetkik etme ve onları daha kısa yoldan elde etme amacıyla uzun ve yorucu yolculuklara çıkmıştır. *Er-Rihle fi talebi'l-hadis* tabiri muhtelif bölgeleri gezerek hadis toplamayı değil, bilinen hadisleri tetkik ve rivayet hakkını elde etmeyi ifade eden daha özel bir anlamda kullanılmaktadır. Özellikle tasnif döneminde, mesela Buhârî gibi muhaddislerin rihleleri, yeni hadisler toplamaktan ziyade, bildikleri hadisleri kısa isnadlarla rivayet etme ya da yazılı olarak yanlarında bulunan bu hadislerin rivayet hakkını elde etme arzularıyla ilgilidir. Bu bakımdan, sonraki dönemlerde görülen rihlelere bakıp da hadis kitabet ve tedvininin geç dönemlerde gerçekleştiği yanlışlığına düşmemek gerekir. ■

D İ P N O T L A R

1. Bkz. Buhârî, el-Câmiu's-Sahih, thk. Mustafa Dîb el-Boğa, I-VI, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1407/1987, ilim, 27
2. Buhârî, ilim, 6
3. İbn Hacer, el-Askalânî, el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, I-VIII, Dâru'l-ceyl, Beyrut, 1412, IV, 235
4. Humeydî, Müsned, thk. Habîburrahman el-A'zamî, I-II, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, trs., I, 89
5. Hatîb el-Bağdâdî, er-Rihle fi talebi'l-hadis, thk. Nureddin İtr, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1395, I, 116; İsâbe, IV, 16
6. Sezgin, M. Fuad, "İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadis'in Ehemmiyeti", İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, c. II, s. 1, İstanbul, 1957, 19-36
7. er-Rihle, I, 93
8. Rihle, I, 197
9. Rihle, I, 81
10. Rihle, I, 152-153
11. Hâkim, Neysâbü'rî, Ma'rifetu Ulûmî'l-Hadis, thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Dâru'l-kutubî'l-ilmiyye, Beyrut, II, baskı, 1977, I, 40

**Bu ufuklar avutur rûhu saatlerce,
bir zaman sonra derinden duyulur yalnızlık.
Yola çıkmak, belki de içine düşülen bu yalnızlıktan kurtulma çabasıdır.
Çünkü yol, kalkıp gitmektir... Yeni arayışlar, yeni tatlar, yeni lezzetler-
dir. Daha doğrusu, şâirin ifadesiyle, "Ruh arar kendine bir ruh ufku."**

Bilal Kemikli

Topkapı Sarayı • Nalın-ı Saadet

EFENDİMİZ (s.a.v.)'İN YOLCULUKLARI ve DUALARINDAN...

Uğur YILMAZ*

MEKKE'DE YENİ DOĞAN ÇOCUKLAR, ARAPÇA'YI DAHA FASİH ÖĞRENMELERİ, ÇÖLÜN SAĞLIKLI HAVASINDA BÜYÜMELERİ İÇİN BÂDİYEDEN GELEN SÜTANNELERE VERİLİRDİ. BU ÂDET GEREĞİ HEVÂZİN KABİLESİNDEN BENÎ SA'D B. BEKR KOLUNDAN OLAN HALİME ES-SADİYYE'YE, EFENDİMİZ SÜT ÇOCUK OLARAK VERİLMİŞ VE DÖRT SENE KADAR ONLARLA KALMIŞTIR.

□ Peygamberimiz'in (s.a.v.) hayatına baktığımızda çeşitli sebeplerle yolculuğa çıktığını görmekteyiz. Bu yolculukları bazen yaşadığı şehrin biraz dışına, bazen de kilometrelerce uzağına yapmıştır.

Bunların ilki bebekliğinde gerçekleşmiştir. Mekke'de yeni doğan çocuklar, Arapça'yı daha fasih öğrenmeleri, çölün sağlıklı havasında büyümeleri için çölden gelen sütannelere verilirdi. Bu âdet gereği Hevâzın kabilesinden Benî Sa'd b. Bekr kolundan olan Halime es-Sadiyye'ye, Efendimiz süt çocuk olarak verilmiş ve dört sene kadar onlarla kalmıştır.

Resûlullah'ın (s.a.v.) ikinci yolculuğu üzücü bir sonla bitmiştir. Annesi Âmine ile birlikte altı yaşında iken

Medine'de bulunan dayılarını ve babasının kabrini ziyarette gitmiş ve bir ay kadar kalmıştır. Bu ziyaret dönüşünde Medine'nin güneyinde bulunan Ebvâ'da Hz. Âmine'nin rahatsızlığı sebebiyle konaklamak zorunda kalınmıştır. Hz. Âmine, otuz yaşlarında iken şiddetli bir hastalıktan vefat etmiş, ve Hz. Peygamber'i (s.a.v.) Mekke'ye dedesi Abdülmuttalib'in yanına hizmetçileri olan Ümmü Eymen götürmüştür.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.), yapmış olduğu yolculuklardan bazıları da ticarî nedenledir. Bunlardan ilki on iki yaşındayken¹ amcası Ebu Tâlib ile birlikte Suriye'ye girmesidir. Bu seyahatin ne kadar sürdüğü tam olarak bilinmemektedir. On yedi yaşındayken amcalarından Zübeyr

ile birlikte Yemen'e gittiği de rivayet edilmiştir.² Yirmi beş yaşlarında iken, Hz. Hatice'nin ticaret kervanlarını çeşitli yerlere götürmüştür. Bu ticarî yolculukları sırasında, iki kere Yemen yolu üzerinde bulunan Hubâşe fuarına, Yemen'e, Ürdün'e ve Umman'a gitmiştir. Hatta Merhum Muhammed Hamidullah, inananlar Habeşistan'a hicret ederken Peygamberimiz'in (s.a.v.) hükümdar hakkında bilgi vermesi ve krala verilmek üzere bir mektup yollamasından hareketle Habeşistan'a dahi gitmiş olabileceğini söylemektedir.³ Bu ticarî yolculuklarının en önemlisi, Hz. Hatice'nin kölesi Meysere ile yapmış oldukları Şam yolculuğudur. Bu yolculuk neticesinde Hz. Peygamber, Hz. Hatice ile evlenmiştir.⁴

Ebû Tâlib ve Hz. Hatice'nin vefat etmesinden sonra –ki bu seneye "hüzün yılı" denilir (m. 620)- Mekkeli müşriklerin işkenceleri daha da artmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), dini Mekke dışında da tebliğ etmek için yanına Hz. Zeyd b. Har'ise'yi de alarak Tâif'e seyahat etmiştir. Tâif yolculuğu Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) İslâm'ı tebliğ maksadıyla yapmış olduğu ilk seyahattir.⁵ Burada aradığını bulamayan, taşlanarak geri çevrilen Peygamberimiz'e (s.a.v.) Allah, manevi bir yolculuk olan İsrâ ve Mirâc'ı nasip etmiştir. Bu sadece ona bahşedilmiş apayrı manevî bir seyahattir.

Bundan sonraki yolculuk ise İslâm Tarihi'nin en önemli olaylarından biri olan Hicret'tir. Allah'ın emriyle Mekke'den Medine'ye, Peygamberimiz (s.a.v.) ve sahabîlerin birlikte gerçekleştirdikleri bir yolculuktur. Hicret, inananlar açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu diğer seyahatlerin hepsinden farklıdır. Hz. Peygamber'le Hz. Ebubekir, sekiz günlük bir yolculuktan sonra Yesrib'e Medine bir saatlik mesafede bulunan Kubâ'ya gelmişler, burada birkaç gün kaldıktan sonra Medine'ye hareket etmişlerdir. Bu yolculuğun diğerlerinden farkı, bir daha vatanlarına yerleşmek üzere geri dönmek üzere gerçekleşmesidir.

Resûlullah'ın (s.a.v.) hicretten sonraki yolculukları cihad, umre ve hac maksatlıdır. İlk olarak Bedir Savaşı münasebetiyle Medine'den çıkmıştır. Daha sonra Uhud Savaşı, Beni Müstalik Gazası, Hudeybiye Antlaşması, Umretü'l-kaza, Hayber'in Fethi, Mekke'nin Fethi, Huneyn Savaşı, Tâif'in fethi, Tebük Seferi ve Veda Haccı olmak üzere çeşitli defalar Medine dışına çıkmıştır.⁶ Peygamber Efendimiz bu

seyahatlerine çıkarken gerekli tedbirleri aldığı gibi yol boyunca ihtiyacı olacak malzemeleri de yanında bulundurmıştır. Maddî tedbirlerinin yanında her zamanki gibi manevî olarak da tedbir alıp dua etmiş ve bizlere de örnek olmuştur.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Seyahatlerinde Dikkat Ettiği Hususlar ve Duaları

Hz. Peygamber (s.a.v.) yolculukla ilgili; eğer mümkünse tek başına yolculuğa çıkılmamasını,⁷ iki ve daha fazla kişi olunduğunda da birinin lider olarak seçilmesini,⁸ yolculuk esnasında yardımlaşılmasını ve birbirinin ihtiyacının giderilmesini⁹ bizlere tavsiye etmişlerdir. Âcil bir durum yoksa perşembe günleri yola çıkılmasını,¹⁰ sıcak günler için "Gece yolculuğunu tercih ediniz. Zira geceleyin yeryüzü dürülür"¹¹ buyurarak gece serinliğinde daha fazla yol alabilmenin mümkün olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca "Yolculuk azaptan bir parçadır. Doğru dürüst yiyip içmekten ve uyumaktan sizi alıkor. Herhangi biriniz işini bitirince, evine dönmekte acele etsin!"¹² buyurmuşlar ve dönüşte de mümkünse eve gece vakti gelmemeyi tavsiye etmişlerdir.¹³

Seyahate çıkarken ve dönerken iki rekat nafile namaz kılmak müstehabdır. Faziletli olan yolculuğa çıkarken evde, dönüşte de mescidde kılınmasıdır.¹⁴ Allahu Teâlâ, yolculuk esnasında bir bineğe binerken nimetlerini hatırlatarak şu şekilde dua etmemizi bizlere hatırlatıyor: "Ve (Allah) size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar varetmiştir ki, siz onların sırtına binip yerleşince Rabbinizin nimetini anarak şöyle diyesiniz: Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz; yoksa biz buna güç yetiremezdik. Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz."¹⁵

Peygamber Efendimiz bu seyahatlerine çıkarken gerekli tedbirlerini aldığı gibi yol boyunca ihtiyacı olacak malzemeleri de yanında bulundurmıştır. Maddî tedbirlerinin yanında her zamanki gibi manevî olarak da tedbir alıp dua etmiş ve bizlere de örnek olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.), "Üç kişinin duası reddolunmaz. Bunlardan biri de misafirin duasıdır."¹⁶ buyurarak bizlerden de dua etmemizi istemişlerdir. Onun sefer dualarından bazıları şu şekildedir: Evden çıkarken geride kalanlarla vedalaşır ve şöyle derdi: "Allah'ım! Senin rızâna yöneldim ve Sana güvendim. Allah'ım, önemsedğim ve

*önemsemediğim şeylerden beni koru. Allah'ım, bana takva-yı azık yap ve benim günahımı bağışla. Ben her nereye yönelirsem, beni hayra yönelt."*¹⁷

Yolculuğa çıkmak için bineğine bindiğinde "Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz; yoksa biz buna güç yetiremezdik. Biz şüphesiz Rabbimize dö-neceğiz. Ey Allahım! Biz, bu yolculuğumuzda senden iyilik ve takvâ, bir de hoşnut olacağın ameller işlemeyi nasip etmeni dileriz. Ey Allahım! Bu yolculuğumuzu kolay kıl ve uzağını yakın et! Ey Allahım! Seferde yardımcı, geride çokluk çocuğu koruyucu sensin. Ey Allahım! Yolculuğun zorluklarından, üzücü şeylerle karşılaşmaktan ve dönüş-te malımızda, çokluk çocuğumuzda kötü haller görmekten Sana sığınırım."¹⁸ Başka bir dualarında "Yolculuğun güç-lüklerinden, üzücü manzaralarla karşılaşmaktan, iyiyken kötü olmaktan, mazlumnun bedduasından ve dönüş-te mal ve çokluk çocuğu kötü hallerde bulmaktan Allah'a sığınırım"¹⁹ derdi.

Resûlullah (s.a.v.) yolculuk dönüşü Medine'yi gör-düğünde "Allah'ım, burada karar kılmayı bize nasip et ve güzel rızık ver. derdi"²⁰ Evine girdiği vakit "Yolculuktan dönüyor, tevbe ediyor, ibadet ediyor ve Rabbimize hamd ediyoruz."²¹ diye dua ederdi. Bizlere de bu şekilde her za-man Allah ile birlikte olmamızı ve O'nu nerede olursak

olalım ne işle uğraşırsak uğraşalım unutmamamız gerek-tiğini hatırlatmışlardır. ■

D İ P N O T L A R

1. Hz. Peygamber bu yolculuğunda dokuz veya on yaşındaydı diyen-lerde vardır. Bk. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 47, İstanbul 1993, I-II.
2. Ali Himmet Berki ve Osman Kesioğlu, Hatemü'l Enbiyâ Hz. Mu-hammed ve Hayatı, 45.
3. Hamidullah, age, 293.
4. Hüseyin Algül, İslam Tarihi, I, 174, İstanbul ty, I-IV.
5. Bu konuda daha detaylı bilgi için bk. Muhammed Hamidullah, "Hz. Peygamber'in İslam Öncesi Seyahatleri", Çev. Abdullah Aydınli, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Sayı 5, Erzurum 1982, s. 175-188.
6. Mustafa Fayda, Muhammed, DiA, XXX, 418-420.
7. Buhârî, "Cihâd", 135.
8. Ebu Dâvûd, "Cihâd", 80
9. Müslim Lukata, 18.
10. Buhârî, Cihâd, 103.
11. Ebu Dâvûd, "Cihâd", 57
12. Buhârî, "Umre", 19.
13. Buhârî, "Umre", 15.
14. Yunus Apaydın, İlmihal, I, 317, İsam I-II.
15. Zuhurf 43/12-13.
16. Nevevî, el-Ezkâr, 223, Beyrut 2004.
17. Nevevî, el-Ezkâr, 219.
18. Müslim, "Hac", 425.
19. Müslim, "Hac", 426.
20. Nevevî, el-Ezkâr, 228.
21. Müslim, "Hac", 429.

SAİM ORHAN İLE SÖYLEŞİ

Abdulkerim Yatgın-Mehmet Yüksel

1971 yılında Muğla Marmaris'te doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Muğla'da tamamladı. 1988 yılında girdiği Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Basın-Yayın Radyo-Televizyon Bölümünden 1992 yılında mezun oldu. Aynı yıl İstanbul'a gelerek televizyon dünyasına Zaman TV'ye "Ayna" isimli haber programı ile başladı. Bir yıl sonra aynı programla Samanyolu TV'ye geçti. Halen Samanyolu Televizyonu'nda "Ayna" programını hazırlayıp sunmaktadır.

Ayna yolculuğuna nasıl başladı? Siz de "Seyahat Yâ Resûlallah!" diyenlerden misiniz?

□ Biz haber programı formatıyla işe başladık ve haber programının bir ayağı zaman zaman yurt dışına dayanıyordu. Böylece yurt dışı gezilerine başlamış olduk. İlk olarak 1995'te Mısır'a gittik. Aslında bizim Mısır'a gidiş amacımız başkaydı. Amaç haber programıydı. Haber çekimlerimizi yaptıktan sonra, buraya kadar gelmişken Mısır'ı mutlaka tanıtmamız gerektiğini düşündük. Çünkü hakikaten Kahire, Ezher Camii, Nil Nehri, Han Halili Çarşısı vs. sadece Mısır açısından değil İslâm tarihi ve coğrafyası adına da çok önemli. Burada şehri tanıttık, hatta Sina dağına çıktık. Çok hoş çekimler gerçekleştirdik. Ve bütün bunları yaparken bir gezi programı ortaya çıktı. Sonra anladık ki bu alanda bir boşluk var.

Yola çıkarken amacınız neydi?

Her ne kadar belli dönemlerde pek çok Müslüman gezgin yetiştirmiş olsak da maalesef sonradan İslâm dünyasında bu seyyahlerin devamı gelmedi. Batılılar daha çok gezmeye başladılar. Bir bütünü net bir şekilde anlayabilmek için parçaları bilmek gerekir. Dünyanın parçaları da ülkeler. Ülkeler anlaşılırsa dünya da anlaşılır. Hangi milletten olursak olalım bireyler olarak dünyayı bilmek zorundayız. Bu da gezmek ile mümkün olabilir. Bir ülkeyi bir yazı veya bir programla anlatmak imkânsız. Biz yalnızca ona ayna olmaya gayret ediyoruz. Biz onlara diyoruz ki "İşte biz size bir ülkeden kesitler sunduk. Siz daha büyüğünü görmek isterseniz buraya gelip keşifler yapabilir, daha net algılayabilir ve anlayabilirsiniz."

Saim Orhan kendini seyyah olarak tanımlar mı?

Aslında seyyah olarak tanımlamak zor. Seyyahlık başka bir olay. Yani bir televizyon gezginiyiz desek daha doğru olur. Biz elimizden geldiği kadar gözlem yapıyoruz ama işin içinde televizyon olduğundan zamanla yarışıyoruz. Zamanla yarışarak bir ülkeyi tam anlayabilmek çok da mümkün değil aslında. Biz de elimizdeki kısıtlı zamanı en iyi şekilde kullanarak seyircimize en iyi şekilde o ülkeyi anlatabilmenin gayreti içinde olmaya çalışıyoruz.

Siz program yapmaya başlamadan önce de gezi programları vardı ayna'yı farklı olarak hangi temeller üzerine inşa ettiniz?

Bir defa öncelikle şunu ifade edeyim; biz bu tür gezi programlarının çoğalmasından yanayız. Çünkü hakikaten biz yurt dışına çıkınca şunu gördük: Öncesi de olmakla beraber özellikle 1400'lü yıllardan beri batılılar dünyayı dolaşıyorlar. Bugün Portekiz'e bakıyoruz, 10 milyon Portekizli varken, 200 milyondan fazla insan Portekizce konuşuyor. İspanya'ya bakıyoruz, kendi nüfusu 40 milyon ama dünyada 350 milyondan fazla insan İspanyolca konuşuyor. Bunlar oralara giderek bunu başarmışlar.

Bizim insanımız da daha düne kadar dünyayı bilmiyordu. Gezi program ve neşriyatları ile insanımız dünyayı anlamaya ve algılamaya, sonra da gezmeye başladı. Bugün Yeni Zelanda'ya gittiğimizde de Anadolu insanını görebiliyoruz, Brezilya'ya gittiğimizde de. İster gittiği ülkeye yerleşsin ister dönsün bu seyahatlerden sonra algıları ciddi oranda değişiyor.

Biz farklı olarak öncelikle gittiğimiz yerde halkla iç içe olmaya gayret ettik. Sadece festival değil, sadece törenler değil, ya da sadece tarih değil... Orada günlük hayatın ritmini yansıtmaya gayret ettik. Zannediyorum izleyici de o sıcaklığı hissetti, gezi belgesel programları

Bir bütünü net bir şekilde anlayabilmek için parçaları bilmek gerekir. Dünyanın parçaları da ülkeler. Ülkeler anlaşılırsa dünya da anlaşılır. Hangi milletten olursak olalım bireyler olarak dünyayı bilmek zorundayız. Bu da gezmek ile mümkün olabilir.

içinde "Ayna'yı en çok izlenen program yaptı. Bu Allah'ın bir lütfü.

Seyahat insana ne tür katkılarda bulunabilir?

Şunu net bir şekilde anlıyorsunuz: Her milletin kendi adetlerine, göreneklerine ciddi anlamda sahip çıkması gerek. Çünkü artık küresel hale gelen dünyada kültürler birbirine yaklaşıyor. Bazı sahip çıkılmayan kültürler de eriyip gidiyor ve yok oluyor. Bu anlamda baktığımızda dünyayı zenginleştiren kültürel farklılıkları görüyorsunuz. İnsanların sıcaklığını görüyorsunuz.

Ama şunu da gördük: Kendi milletlerine ve kültürlerine sahip çıkmayan insanlar da hep mazlum ve mahkum olarak yaşamaya mecbur kalmışlar. Siz kendi ülkenize, kültürünüze sahip çıkmazsanız birileri sizi gelip istediği gibi yönetiyor. Her şeyinizi kontrol ediyorlar. Çalışan siz oluyorsunuz ama kazanan onlar. Mesela Malavi’de dört büyük çay çiftliği gördük, hâlâ beyaz adama aitti. Çay çiftliklerinin en küçüğü 40 bin dönüm, en büyüğü 60 bin dönüm.

Kaç ülke gezdiniz, Dünya’nın etrafında kaç tur attınız?

Samimi olarak şunu ifade edeyim ki, mesafe hesabına hiç girmedik. Çok sorulsa da kaç kilometre yaptık bilmiyorum. Sanırım 110 civarında ülke gezdik. Bu apayrı bir zevk benim için. Hangi ülkeye gidersek gidelim ilk kez gidiyormuşçasına o heyecanı yaşıyoruz.

Hangi seyyahları okudunuz? Kendinizle kıyasladığınızda hangisini örnek alırsınız?

Özellikle Evliya Çelebi’den istifade ediyoruz. Mesela

Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâme*’sinde Estergon Kalesi’nin etrafında hanlar, hamamlar, çarşılarından vs. bahsediyor. Ama bakıyoruz ki o zamandan hiçbir şey kalmamış. Şaşırtıyor insan. Oradakilerin eskiden kalan izleri silmek adına bu tarihî yapıları ve izleri yok ettiklerini üzülenek anlıyorsunuz. Estergon’un çevresinde hiçbir şey bulamadık. Ya da bazen benzettiğimiz oluyor ama aslı tamamen yok olmuş. Öte yandan Bosna’ya gidiyorsunuz Başçarşı ve etrafı tamamen bizden. Seyyahların anlattıklarından çok bir farkı yok. Kendinizi anavatanda hissediyorsunuz.

Gezilerimizde hem Müslüman , hem de Batılı seyyahların eserlerini okumaya gayret ediyoruz. Artık güncel olarak da pek çok gezgin, gezi dergileri, internet var... hepsinden istifade etmeye gayret ediyoruz. Bütün bunların üzerine de biz neler koyabiliriz diye gayret göstermeye çalışıyoruz.

Gittiğiniz ülkelerde kıstas nedir? Birini daha mı görmek yoksa yeni şeyler mi keşfetmek, "ayna"nın programı, yol çizgisi nedir?

İlginç olmasına gayret sarf ediyoruz. Yani insanı-

mızın bilmediği ülkeleri bilmediği yönleri ile tanıtmaya gayret ediyoruz.

Birçok ülke gezdiniz, Türkiye dışarıdan nasıl görülüyor, Bakış açısı ne insanların?

Bizi tanıyanlar ve tanımayanlar olarak ikiye ayırmak gerek öncelikle. Osmanlı hinterlandında olan ülkeler bizi tanımışlar, tanıyorlar. Mesela Cezayir’de Osmanlı’nın iyiliğinden ve güzelliğinden gelen bir gelenekle hâlâ beyaz insanın adı “hıyeru’n-nâs”tır. Balkanlarda, Bosna’da, evlâd-ı fâtihânın olduğu yerlerde hâlâ biliniyor Türkiye. Osmanlı hinterlandı da ta Yemen’den Viyana’ya, Cezair’den Orta Asya’ya kadar. Ama Osmanlı’nın erişemediği topraklar tanımıyor. Lobcilik faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğunu bilen Abdülhamid Han ta Güney Afrika’ya bile Ebû Bekir Efendiyi göndermiştir. Bizi anlat-sın orda diye. Çünkü sen anlatılmadığın yerde yoksun demektir. Niye Abdülhamid Han Ertuğrul Fırkateyni’ni on bir aylık yolculukla Japonya’ya gönderdi? Mesela Tanzanya’da konuşulan dil İngilizce, çünkü onlar gitmiş zamanında. Türkiye orada yok, tanınmıyor, bilinmiyor. Türkiye’den geldiğimizi söyleyince bizimle Arapça konuşmaya çalışıyorlar. Rusya hemen yan komşumuz olmakla beraber bizi tam mânası ile tanımıyor. Hâlâ develerin üzerinde dolaştığımızı düşünen insanlar var.

Ama son dönemlerdeki gayret ve özellikle Türk okullarının büyük özverisi ile dünyada artık Türkiye’nin adı daha fazla duyuluyor. Son dönemde Türkiye’nin itibarının giderek arttığı söylenebilir. Ancak bu bizim gayretimiz ile olacak bir hadise. Herkesin üzerine düşen bir vazife var.

Seyirciye mesajınız nedir? Program sonunda bir izleyicinin zihnindeki hangi

sonuç sizin için başarılı bir programın ölçütüdür?

Bir defa bizim hedef kitlemizin kesin çizgileri yok. Beş altı yaşındaki çocuklar da bizim programları izliyor. Demek ki o çocuk da bu programdan alacak bir şeyler bulabiliyor. 15 yaşından da seyircimiz var, yetmiş yaşından da. İş adamı da var normal halktan insan da. Öğretmen de var öğrenci de var. Genel bir seyirci kitlesine sahibiz diyebilirim. Biz seyyahlara diyoruz ki bu ülke budur, gidip görebilirsiniz. Ama gitmeden önce biz, sizin dolu dolu gitmenizi istiyoruz. Bunlar bunlar var ülkede, oraya gittiğinizde, bizim bu başlangıç bilgileri ile kendinizden yeni keşifler yaparak seyahat edebilirsiniz.

İşadamlarına diyoruz ki şu şu alanlarda yatırımlar yapabilirsiniz. Bu alanlar müsait. Öğrencilere diyoruz ki, eğitim ve dünyayı algılama adına, eğitim görerek veya yaşayarak tanıma imkânları budur diyoruz. Öğrenci alması gereken mesajı alıyor. Herkes kendisinden bir şeyler buluyor programda diye düşünüyoruz.

Seyahat ve sağlık; sağlığını koruma adına nelerle dikkat ediyorsunuz?

Sağlığı korumak hakikaten zor bir olay. Özellikle az gelişmiş ülkelerde bu sıkıntıyı yaşıyoruz. Oraya çekime gitmişsiniz Allah korusun bir mikrop kap-sanız her şey altüst olabilir. Mesela Burma’da bizim rehberimiz dedi ki “Saim Bey sakın buradaki suları içmeyin, biz alışkınız ama size zarar verebilir. Bazen gezdirdiğimiz turistler kazara içiyorlar bütün gezileri altüst oluyor.” Buna dikkat ediyoruz, dikkat etmek de mecburiyetindeyiz. Bazen olmuyor mu oluyor.

Gittiğiniz yerlerde en çok tercih ettiğiniz yiyecekler?

Tropikal meyveler çok güzel ve besleyici de. İnsanların yiyecek hiçbir şeyleri yokken

Allah öyle bir nimet yaratmış ki onların tüm bezin ihtiyaçlarını karşılıyor. Mesela Pigmeler ormanın içinde yaşıyorlar. Ama Allah mango vermiş. Neredeyse bir tanesi bir gün yetiyor insana.

Mutfak olarak?

Türk mutfağının üzerine yok kesinlikle. Yurt dışında en çok zorlandığımız konulardan bir tanesi. Bazı gezginler her şeyi tatma adına çok rahat davranabiliyorlar ama ben o kadar rahat değilim. Balık yemeye gayret ediyoruz. Onun da uygun olarak pişirilmesi şartıyla.

Favori ülkeniz hangisi?

O çok zor bir seçim. Ama ben biraz sıra dışı olmayı seviyorum zannedersem. Brezilya, Arjantin, Yeni Zelanda, Güney Afrika hoşuma gitmişti diyebilirim. Ama ben de dünyanın her bir ülkesi enteresan ve de ilginç.

Hangi ülkede yaşamak isterdiniz?

Tabii ki Türkiye...

Peki, Türkiye’de nerede?

Deniz olan bir yerde belki de. Muğlalı olduğum için denizi seviyorum.

Seyahate gitmek için üç ülke tavsiyesi isteseler nereleri önerirsiniz?

O biraz da gidenin ilgisine bağlı. Mesela hem Afrika ve hem Avrupa’yı görmek isteyenlere Fas’ı öneriyorum. Hem Afrika hem de Avrupa kültürünü çok iyi mezcetmiş. Bir de Türk insanına karşı bir sempatileri var. Eğer Osmanlı hinterlandına meraklı olan biriye Bosna’yı yüzde yüz tavsiye ederim. Avrupa’nın göbeğinde bir İslâm ülkesi. Balkanlarda Osmanlıyı merak eden olursa, Balkanlar’daki her ülkeyi tavsiye edebilirim. Bir de gezi işini çok büyütmemek gerek, çok zor değil aslında gitmek. Suriye hemen yanı başımızda. Makedonya’ya otobüslerle bile gitme imkânına sahibiz. Orta Asya’dan da Özbekistan’ı tavsiye edebilirim.

Çekim yapamadığınız ya da zorluk çektiğiniz ülkeler var mı?

Biz bu konuda en katı olan ülkelerle bile önceden yazışmalarımızı yapıyoruz. Bütün gerekli evrakları önceden hazırladığımızdan bir sorun yaşamıyoruz diyebilirim. Ama tabii bunlar yapılmazsa sorun yaşanabilir, çe-

kim yapamadan bile dönebilir programcılar. Ayna olarak hep hazırlıklı olmaya özen gösteriyoruz. Ön hazırlığı çok iyi yapıyoruz.

Mesela hem Afrika ve hem Avrupa’yı görmek isteyenlere Fas’ı öneriyorum. Hem Afrika hem de Avrupa kültürünü çok iyi mezcetmiş. Bir de Türk insanına karşı bir sempatileri var. Eğer Osmanlı hinterlandına meraklı olan biriye Bosna’yı yüzde yüz tavsiye ederim. Avrupa’nın göbeğinde Müslüman bir ülke.

Ayna daha ne kadar yollarda olacak?

Buna biz karar veremiyoruz. Buna biraz da seyirci karar veriyor. Bu televizyonculuk olayı o kadar açık ve net ki; seyirci sizi izlediğinde varsınız, izlemediğinde yoksunuz. Hele hele reyting var, ne kadar izlendiğinizi görüyorsunuz?

Hiç hayatî tehlikeler atlattınız mı?

Zor durumda kaldığımız zamanlar oluyor zaman zaman. Ama herhalde en önemlisi Afganistan’da oldu. 1996’da iç savaş yaşandığı dönemlerde çekim yaparken Taliban üzerimize üç tane bomba gönderdi. Orada açık olarak hedef bizdik. Çünkü askerler cephede idi. Biz basın olarak ayrı bir yerdedik. Bir gün önce bombalanan otobüsü çekiyorduk, bir anda ardarda üç bombaya hedef olduk. Tamamen Allah’ın takdiri ve yardımı ile kurtulduk oradan.

"Ayna"nın görüntüleriyle beraber çok hoş müzikler de dinliyoruz. Gittiğiniz ülkelere en çok hangilerinin müziklerini beğendiniz?

Bir seçim yapmak zor. Her ülkenin farklı bir tınısı var. Gerek top listelerinden, gerekse Afrika yerel kabile, çok hoş müzikler karşınıza çıkabiliyor. Biz içlerinde en iyilerini seçmeye gayret ediyoruz.

Ayna ekibi genelde kaç kişiden oluşuyor?

Genel olarak beş kişiden oluşuyor.

Vakit ayırdığınız için teşekkür ediyoruz.

Ben teşekkür ederim. ■

SÎMURG'A YOLCULUK

Süleyman DERİN*

KUŞLAR SÎMURG ADINDA BİR PADİŞAHIN İSMİNİ DUYDULAR, ONUN YÜCELİĞİNİ VE GÜZELLİĞİNİ DUYUNCA KENDİLERİNDEN GEÇTİLER. ONA ÂŞIK OLUP, ONA DOĞRU YOLA ÇIKMAYA KARAR VERDİLER. ANCAK YOL UZUN MENZİL DE EPEY UZAKTI. HERKESİN BU YOLCULUĞA ÇIKMAMAK İÇİN KENDİNCE PEK ÇOK SEBEPLERİ VARDI.

□ Yolculuk, sefer gibi kavramlar hem Kur'an'da hem de hadislerde sıkça geçen yabancı olmamızın lafızlarıdır. Yüce Kur'an sırât-ı müstakimden bahseder, bu sırat insanı hakka götüren bir yoldur. Peygamber Efendimiz de dünya hayatını bir menzile, Müslümanı da bu menzilde kısa süre konaklayan bir yolcuya benzetir. Doğum ile başlayan bu yolculuk ölüm ile mezarda noktalanacaktır. İşin özü hepimiz mecburen seyahat halindeyiz ama bazıları bu seyahati bilinçle yapar ve hedefini güzel belirler, bazıları ise hedefsiz ve azıksız gafilcesine dolaşır durur. Allah'ın yüce huzurunda dünyaya düşen Âdem atamız nasıl tövbe ve gözyaşı ile tekrar geldiğimiz yere sefer etmiş ise sûfiler de bunun gibi Rablerine doğru yol almak, her nefeste O'na daha çok yaklaşmak isterler. Bu maneviyat yolculuğunun adına ise sufiler seyr u sülûk derler. Gelin bu zor yolculuğun serüvenini Feridüddin Attar'ın *Mantıku't-Tayr* (Kuşların Dili) adlı eserinden dinleyelim:

Kuşlar Sîmurg adında bir padişahın ismini duydular, onun yüceliğini ve güzelliğini duyunca kendilerinden geçtiler. Ona âşık olup, ona doğru yola çıkmaya karar verdiler. Ancak yol uzun, menzil de epey uzaktı. Herkesin bu yolculuğa çıkmamak için kendince pek çok sebepleri vardı. Meselâ bülbül Sîmurg'a ulaşmaya tâkatının yetmeyeceğini, gülün aşkının kendisine yeterli olacağını söyler. Onun bahanesine karşı kuşların rehberi ve mürşidi olan Hüdühüd, onu bu geçici sevgilerden vazgeçirmeye çalışır ve ona şöyle der:

Ey dış görünüşe takılıp kalan! Bir güzelin aşkıyla bundan fazla nazlanıp durma.

Gül ne kadar güzel olursa olsun, onun güzelliği bir haftada solar, sararır.

Vazgeç şu gülden. Çünkü her ilkbaharda sana gülümsemez, aksine seninle alay eder, utan.¹

Bülbülden sonra Hüdühüd'e sırasıyla papağan ve tavus gelerek bu yolculuğa çıkmak istemediklerini beyan ederler. Daha sonra gelen kaz ise kendi zühdüne aldandığından bu yolculuğu kendisi için gereksiz görür. Hüdühüd ona şöyle cevap verir:

Ey su ile mutlu olan kuş! Su canının etrafını ateşle çevirmiş. Suyun içinde ne güzel uykuya dalmışsın. Bir katre su gelmiş de senin şerefini alıp götürmüş.

Su üzerinde bulunan bütün güzellikler, demirden bile olsalar harap olurlar.

Suyun bir şey için sağlam temel oluşturduğunu kimse görmemiştir. Böyle olunca, suyun üzerine kurulan bina nasıl sağlam olur?

Seyr u sülûk hususunda en büyük engel dünya sevgisi, dünyanın cazibesine kapılmak ve onunla mutlu olmaktır. Tıpkı kekleğin gibi, başı dik gayet mutlu ve desenli elbisesi içinde salına salına gelir Hüdühüd'ün yanına keklilik ve şöyle der:

Ben daima maden ocaklarında dolaştım, mücevher sevdasıyla çok gezindim durdum.

Mücevher sevdası öyle hoş bir ateş saldı ki, elde ettiğim bu hoş ateş bana yeter.

Halbuki Sîmurg'a giden yol çetindir, ayağım taşta, çamurda ve gönlüm mücevherde.

Ben yüreği kavi Sîmurg'a nasıl ulaşırım! Bana yalnız mücevher gerek, mücevheri olmayan adam ne işe yarar?

Hüdühüd boşuna gayret eder bu mücevher delisi kekleği Sîmurg'a döndürmek için. Ona mücevherin Hak katında değersiz olduğunu anlatmaya çalışır, ama nafile, bir kere gönlünü kaptırmıştır dünyanın geçici ihtişamına keklilik. Şöyle cevap verir Hüdühüd:

Aşılması gereken amansız vadiler vardır Sîmurg'a giden yolda. Birinci vadi talep vadisidir, Sîmurg'dan başka arzu ve talebi olanlar bu vadiye helak olur. İkinci vadi aşk vadisidir. Bu vadiye giren âşık sahip olduğu her şeyi aşkı için severek harcar. Aşkın olduğu bu vadiye akıl üstatlık yapamaz. Mecnun Leyla'sının köyüne sokulmayınca, çareyi koyun postuna bürünmekte bulmuş, atlas elbiseleri atıvermiş, dosta gitmek için posta girmiştir.

Ey mücevher gibi büsbütün renkten ve hileden ibaret olan keklilik! Ne zamana dek böyle salınıp duracak ve boş özürlere beyan edeceksin?

Mücevherin aslı nedir? Renklere boyanmış bir çeşit taş! Senin kalbin taş sevgisiyle taş kesilmiş zaten.

Eğer o taşın rengi kaybolacak olsa beş para etmez. Renge ve görünüşe kapılan kimse ise vakarsız ve değersizdir.

Madem ki mücevher taştan ibarettir, o halde bunca madeni kazıp durma. Cânânın yüzünü görmenin dışında canını üzme!

Buraya kadar olan kuşlar en azından kendi hatalarını kabul etmekte ve zafiyetlerini itiraf etmektedirler. Halbuki Hümâ kuşu Sîmurg ile boy ölçüşmekte ve kendini ona eş saymaktadır. O kendince daha farklı ve üstündür, sıradan kuşlarla aynı muameleye tâbi tutulmak Hümâ'ya bir hakarettir:

Ey denizin ve karanın kuşları! Ben başka kuşlara benzemem, her kuştan üstünümdür.

Padişahlar benim gölgem-de yetişirler. Dilenci tabiatlı kimseler benim dengim değildir.

Kanadının gölgesiyle padişahlık elde edilen kuşun, nasıl olur da şevketinden yüz çevrilir?

O halde serkeş Sîmurg nasıl benim dostum olabilir? Padişahlık vermek yalnız bana aittir.

Hüdhüd benliğiyle mağrur ve hal diliyle tanrılık iddia eden bu gafil kuşun seyr u sülûktan nasibi olmayacağını anladığı için kendisiyle fazla ilgilenmez ve onu bir bakıma kovar meclisinden:

Ey gurura kapılıp kalmış kuş! Gölgeni çek uzaklaş buradan. Herkesi kendine daha fazla güldürme.

Haydi, cihan padişahlarının bugün de senin gölgen sebebiyle padişahlık ettiklerini farz edelim. Ancak yarın kıyamet gününde hepsi padişah olduklarına pişman olacaklar ve sana:

O Hümâ kuşunun kolu kanadı kırılın, çünkü o bana gölge saldı da padişah oldum diyecekler.

Baykuşa göre de seyr u sülûk gereksiz bir hayalden ibarettir. Onun için bu dünyada en gerçek şey yuva yaptığı virane ve o viranede bulunma ümidi olan dünyevî hazinelerdir. Şöyle der baykuş:

Kalp huzuru içinde yaşamak isteyen mest bir halde ha-

rabeye çekilsin.

Defineye olan aşkı beni böyle harabeye yöneltti.

Günün birinde ayağım bir defineye takılırsa, bu deli gönlüm kurtulmuş, muradına ermiş olur.

Sîmurg'a olan aşk efsane-den başka bir şey değildir. Bana define ve viranenin aşkı gerek.

Hüdhüd ona şöyle cevap verir:

Define aşkı ve altın sevdası kâfirliktir. Altından put yapan kişi Âzer'dir.

Gönlünde altın sevgisi olan âhirette fare şeklinde haşrolunur.

Bunun gibi pek çok kuş hakikatten habersiz mazeretler ileriye sürerler. Sudan bahanelerle belki yarın diyerek ipe un sererler. Yine de içlerinden bir avuç cesur kuş yola koyulmaya, Sîmurg'a ulaşmak için ercesine candan geçmeye karar verir, ama nefisleri her an onları bu seferden korkutur, şüphelerini arzederler Hüdhüd'e:

Biz bir avuç zavallı ve güçsüz kimseleriz. Kolsuz ve kanatsız.

Biz birer zavallı karıncayız. O ise bir Süleyman'dır. Bir bak hele o nerede biz neredeyiz?

Padişahlık bizim gibi bir dilencinin harcı olur mu?

Hüdhüd'ün işi zordur. Her bir kuşun değişik bahanelerine cevap vermek, onların dertlerine çare olmak zor iştir. Ne var ki vazifesi kutsaldır, peygamber mesleğidir. Bu yüzden Hüdhüd herkesin sorusuna cevap yetiştirir, onların yola koyulma konusundaki cesaretlerini artırmaktan bir an olsun geri durmaz:

***İşin özü hepimiz mecburen
seyahat halindeyiz ama bazıları
bu seyahati bilinçle yapar ve
hedefini güzel belirler, bazıları ise
hedefsiz ve azıksız gafilcesine
dolaşır durur.***

Ey hiçbir şeyi elde edememiş kuşlar, korkaklar gerçek aşka nasıl sahip olabilir?

Âşıklıkla korkaklık bir arada olmaz ki!

Daha ne zamana dek korkacaksınız? Çocukluğu bırakın ve ercesine yola düşün.

Hüdhüd'ün bu kararlı duruşu karşısında kuşların gönüllerindeki aşk bir iken bin olur. Doğru bir kararla yola niyet ederler. Hüdhüd'ü kendilerine bu yolda rehber edinirler. Zira o Süleyman gibi iki cihan padişahının yanında çok hizmet görmüş, yol yordam bilen bir mürşiddir. Zaten gerçek rehberlerin hepsi bir Süleyman'dan el almışlar, bundan dolayı ifrit ve cinlere hakim olmuşlardır.

Sonunda yüz binlerce kuş yollara düşer Sîmurg'un aşkıyla. Kanat kanada, ayak ayağa, baş başa uçmaya başlarlar. Hepsisi de canlarından ve mallarından vazgeçmiş, hayatlarını hiçe saymıştır. Yükleri ağır, menzilleri uzundur.

Şüpheler yola başlarken ortaya çıkmaz sadece, yol esnasında da pek çokları dertlenir, vesveselenir. Zira kuşların ebedî düşmanı olan Şeytan şüphe ve tereddüt vermekten bir an olsun yorulmaz. Kuşların ümitlerini yok etmek ve her zorlukta vazgeçirmek için elinden geleni yapar. Mesela şöyle der bir kuş:

Çok günahkârım; bu kadar günahla bir kimse oraya nasıl girebilir

Sinek gibi adamakıllı günaha batmış kişi, Kaf Dağı'ndaki Sîmurg'a nasıl yaraşır?

Hüdhüd'ün vazifesi onların yolculuğa devam etmelerini sağlamak ve onlara devamlı feyz vermektir. Şeytanın vesveselerine onun sözlerinden daha iyi bir ilaç yoktur: Şöyle teselli eder günahkâr kuşu Hüdhüd:

Bir şeyden hemencecik ürker ve kalkanını atarsan işin güçleşir ey hakikatten habersiz!

Günah işlemişsen tövbe kapısı açıktır. Tövbe et, zira bu kapanmayacaktır.

Eğer tövbeyi kabul etmeyecek olsaydı niye her gece Allah (yeryüzüne) inirdi?

Yolculuğun sıkıntısının tek kaynağı kuşların zayıflıkları değildir, yolun kendisi de binbir tehlikeyi ve tuzağı içinde barındırır. Her köşede yırtıcı bir hayvan, bir tuzak gizlidir. Aşılması gereken amansız vadiler vardır Sîmurg'a giden yolda. Birinci vadi talep vadisidir, Sîmurg'dan baş-

ka arzu ve talebi olanlar bu vadiye helak olur. İkinci vadi aşk vadisidir. Bu vadiye giren âşık sahip olduğu her şeyi aşkı için severek harcar. Aşkın olduğu bu vadiye akıl üstatlık yapamaz. Mecnun Leyla'sının

köyüne sokulmayınca, çareyi koyun postuna bürünmekte bulmuş, atlas elbiseleri atıvermiş, dosta gitmek için posta girmiştir. Bu yüzden zordur aşk vadisinde yol almak, çoluk çocuk işi değildir. Zaten kuşların pek çoğu bu vadiden çıkamaz. Sonra marifet vadisi gelir. Her kuş kendi seviyesine göre bir marifete erişir. Bundan sonra istigna, ondan sonra tevhid vadisi gelir. Böylece devam eder sefer, her meşakkat bir öncekini takip eder. Kuşların kimi güneşten, kimi soğuktan, kimi de yorgunluktan helak olur. Zorluklara dayanabilen, imtihanları aşan ise pek azdır. Kuşların pek çoğu yoldan geri dönmüş veya yolda uğradıkları küçük vahalarda oyun ve eğlenceye dalmıştır. Asıl gayelerini unutanlar olmuş, bazıları da birkaç dane yem için avcılarının tuzaklarında can vermiştir. Binlerce kuştan sadece otuz kuş ulaşır Sîmurg'a.

İşte sevgili dostlar bu hikâye aslında bizim hikâyemizdir. Biz de Cenâb-ı Hakk'a ulaşmak ve Cemâlullah'a kavuşmak isteriz. Ama yola düşmek zor gelir, maldan ve candan vazgeçemeyiz. Halbuki yüce Kur'an candan ve maldan geçmeden cennete ve Cemâlullah'a erişilmeyeceğini açık açık söyler. Yine de duymak istemeyiz bu ilahî çağırışı da, oturup durmak isteriz yerli yerimizde. Konforumuz, canımızın tatlılığı hep ayağımızı bağlar rahat evlerimize, güzel mekânlarımıza. Bazen beşerî aşklardır bizi yoldan alıkoyan, bazen de altına ve gümüşe olan tutsaklık. Hepimizin yol keseni ayrı ayrıdır. Bahanelerimiz çoktur Hakk'a giden yoldan kaçmak için. Hüdhüdlerin uyarıları rahatsız eder bizi. Onları duymak, peşlerinden gitmek istemeyiz, belki de kızarız onlara için için bize ahireti hatırlattıklarından dolayı. Baykuşların çağrısı daha gerçekçi gelir bize bazen. Onların dünyalıklara olan çağrısı içimizi gıdıklır. Ama bir gün zorla çıkarılırlar bizi bu yolculuğa, gözümüzün yaşına bakmadan. Hüdhüdlere ve onların peşinden gidenlere selam. ■

D İ P N O T L A R

1 • Tercümeler Mantıkü't-Tayr, Kuşların Diliyle, trc. Mustafa Çiçekler, Kaknüs, 2006, İstanbul baskısından küçük çaplı değişikliklerle alınmıştır.

YAVUZ ARGIT: HÜDÂYİNÂBÎT BİR KÜLTÜR KAHRAMANININ ARDINDAN

Seyfi KENAN*

BİR YERİNDE YAZAR, OKUYUCUSUNA “SEN ANADOLU’YU BİLİR MİSİN?” DİYE SORAR. “HAYIR, HER YERİNİ GEZMEDİM..” CEVABINI ALIR. YAZAR ŞU ŞEKİLDE KARŞILIK VERİR: “EE... ANADOLU’YU TANIMİYORSAN BİTKİ ÖRTÜSÜNÜ BEN SANA NASIL ANLATABİLİRİM? GEZİP GÖRMELİSİN. GÖRÜRSEN, BENİM SANA ANLATABİLECEKLERİMDEN DAHA İYİ ANLAR, DAHA İYİ ÖĞRENİRSİN. HEM GÖRMEZ, TANIMAZ BİLMEZSEN, NASIL SEVERSİN, NASIL SEVEBİLİRSİN MEMLEKETİNİ?” YAVUZ AMCA İŞTE TAM DA BUNU YAPTI.

□ Ömrünü her açıdan kitaba vakfetmiş olan Yavuz Argit ile derinlemesine bir söyleşi yapmayı, bu dergiyi hazırlayan arkadaşlarla aylar öncesinde konuşmuştuk; ancak bu mümkün olmadı, çünkü kendisi 8 Mayıs’ta vefat etti. İSAM’ın Yavuz Amcasının vefat ettiği haberini aldığım da, yine her zamanki gibi elimde İSAM Kütüphanesi’ndeki bölümünden ödünç aldığım kitaplardan bir tanesi, Ömer Lütfi Barkan’ın, öğrencilerinin

destekleriyle –o günün öğrencileri bugünün önemli tarihçileridir artık– Mimar Sinan’ın şaheseri için hazırladığı o muhalled çalışmasının, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı*’nın birinci cildi vardı. Barkan’ın bu kitabındaki ufuk açıcı bazı bilgileri okuyup düşünürken elimdeki kitabın sahibi, zaman zaman İSAM’da sohbet edip kendisiyle çay içtiğim Yavuz amcanın vefatı haberi beni az sarsmadı. Kütüphanemize bağışladığı binlerce kitabın

her cildine ayrı bir özen ve saygı gösterdiği kitapların duruşundan, edasından belli olurdu. Bu kitabın da öyle. Odamdaki kitaplarına ayrı bir özenle ve anlamla bakmadan, kendisini hayırla yâd etmeden o günü geçirmem mümkün olmadı.

Akademik çalışmalar dolayısıyla uzun yıllar Amerika'da kaldıktan sonra İstanbul'a, İSAM'a döndüğümde yeni tanıdığım en özgün kişiliklerden bir tanesinin Yavuz amca olduğunu söylemeliyim. Dünyanın en çarpıcı metropollerinden New York şehrine gittiğim ilk zamanlarda ister istemez gördüğüm, gözlemlediğim her şeyi, herkes gibi ben de geldiğim ülkenin fiyatlarından tutun, mimarisine, şehir davranışlarına kadar pek çok şeyle mukayese ediyordum. Sadece mukayese etmekle kalmıyor, geldiğim yerin günlük tutum ve davranışlarını zaman zaman devam ettiriyordum. Nasıl mı? Örneğin bir şey satın alacağım zaman pazarlık yapmak gibi... hatta bir defasında Manhattan'da ikinci el kitap satan birisini indirim yapması için ikna edemeyince, "bak ben hem öğrenciyim, biraz indirim yapman lazım" diyerek öğrenci indirimi için kendi lehime olabilecek yeni bir dayanak daha ileri sürdüğümü zannetmiştim. Satıcı "Nerede öğ-

rencisin?" diye sordu. Columbia Üniversitesi cevabını verdiğimde, kitapçının "Columbia'da öğrenci olduğuna göre aslında sana daha pahalı vermem gerekir," şeklinde gevrek gevrek gülerken cevap verişini hiç unutmuyorum. Yeni şehrin, ortamın öğrettiği yeni türdeki günlük tutum ve davranışlara uyum sağlamak fazla vakit almamıştı ama mukayeseler uzunca bir zaman devam etmişti.

Uzun bir aradan sonra ülkeye döndüğümde, doğal olarak benim durumumda olan kimselerde görüleceği gibi, bu defa ters mukayeseler yapmaya başlamıştım. Burada bu işler böyle yapılıyor ama orada şöyle gibi. Geri dönüşümün ilk demlerinde böyle yoğun mukayeseler yaptığım zamanlarda hiçbir şeye uymayan, kar-

Denizci olduğu dönemlerde, gemiyle denize açılmadan önce yüzlerce kitabı beraberinde gemiye alıp aylarca süren seyahati boyunca hemen hemen hepsini okumuş. Ancak gemiyle çıktığı bir seyahatinde yanındaki bütün kitaplarının sebepsiz yere alıkonulduğu ve bir daha geri verilmediği İran seyahatini hiç unutamamış, en kıymetli eşyaları zorla elinden alınan bir insan gibi acı duymuş.

şılığını bir türlü bulamadığım konuların veya kişilerin karşıma çıktığını belirtmeliyim. Bu konular veya kişiler ayrı bir yazının konusu şüphesiz, fakat benim burada

karşılığını Amerikan kültüründe göremediğim, en azından benim bulamadığım nev'i şahsına münhasır, hüdâyinâbit bir kültür kahramanı olan Yavuz Amca'ya ayrı bir yer veremeliyim diye düşündüm. Zira İSAM Kütüphanesi'ndeki Yavuz Argıt bölümü, Türkiye'den ayrı kaldığım yıllarda kaçırdığım önemli Türkçe yayınları, döndükten sonra bütün çeşitliliğiyle birlikte takip edebildiğim en önemli beslenme kaynağımdan oldu, hâlen de öyle. Orhan Şaik Gökyay bölümüne de haksızlık etmemeli, fakat Yavuz Argıt bölümünün bilim dalı zenginliği, içerdiği

mahallî nadir ve sürpriz kitaplar açısından benim için çok ayrı bir yeri var. Edirne'den Kars'a kadar pek çok şehir ve kasabaya –hatta Pötürge'ye– giderek ülke içinde, İstanbul gibi büyük şehirlere sesini duyuramayan, yayınına ulaştıramayan bulabildiği mahallî yayınevlerinin eserlerini de toplamıştı.

Hayatı boyunca yaptığı mesleği, çalıştığı işler kitap takip etmeye, kitap okumaya, kısacası kitapla alakalı bir tutum, zevk veya entellektüel bir olgunluk sahibi olmaya pek elverişli olmayan bu insanın kitapla olan hikayesi ve kütüphanesi, dönüşte ülkemde yaşadığım önemli kültür şoklarından bir tanesi oldu. Hele dünyadaki kütüphane, kitap okuma ve kitap için para harcama oranları karşısında ülkemizin durumu göz önüne alındığında onun kitaba olan ilgi ve sevgisini merak ettim ve hayat hikâyesinden çeşitli kesitleri bazen kendisinden bazen de İSAM kütüphanesindeki arkadaşlardan* öğrendim. Halk Bankası'nda muhasebecilik yapan bir babanın oğlu olarak 1934'te İzmit'te dünyaya gelen Yavuz Argıt, ilkokul sıralarındayken babasını kaybetmiş, temel eğitimine Darüşşafaka'da devam etmiş, daha sonra askerî okula yazılmış. Gölcük'teki askerî fabrikalarda kurslar görmüş, Heybeliada'da çeşitli eğitim kursları aldıktan sonra astsubay olarak orduda göreve başlamış ancak bu görevde fazla kalamamış, bir buçuk yıl sonra ordudan ayrılmış, sivil denizciliğe yönelmiş, uzunca seneler Petkim'de işçi olarak çalışmış, daha sonra denizlerde, armatörlerin gemilerinde çalışarak ömrünün önemli bir kısmını

Hikmet Birand

Alış Ağacı ile Sohbetler

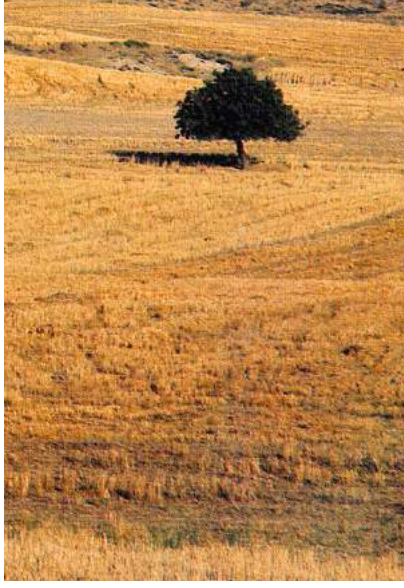
geçirmiş, bu gemilerde çarkçıbaşılığa kadar yükselmiş. Gerçekten de bakıldığında hiç de kitap okumaya, insanın entellektüel meraklarını inkişaf ettirmeye müsait olmayan bir ortamda geçen bir iş hayatının olduğu anlaşılmaktadır. Ama bu şartlar onu daha çok kitaplara çekmiş, 16 yaşından itibaren kitaba karşı ilgi ve merakı uyanan Yavuz Amca, o yaşlardan itibaren yavaş yavaş okumak için kitap satın almaya başlamış, para kazanmaya başladığı yıllarda gittikçe artan şekilde yüzlerce, binlerce kitap almaya devam etmiş, hatta kitap satın alabilmek

için galete-elma yiyerek geçirdiği zamanlar bile az olmamış. Denizci olduğu dönemlerde, denize açılmadan önce yüzlerce kitabı beraberinde gemiye alıp aylarca süren seyahati boyunca hemen hemen hepsini okumuş. Ancak gemiyle çıktığı bir seyahatinde yanındaki bütün kitaplarının sebepsiz yere alıkonulduğu ve bir daha geri verilmediği İran seyahatini hiç unutamamış, en kıymetli eşyaları zorla elinden alınan bir insan gibi acı duymuş.

1999'da bütün kitaplarını İSAM'a bağışladığında teslim ettiği cilt sayısı 22 bin civarındaydı ve o dönemde, İSAM Kütüphanesi'nin Türkçe eserler konusunda önemli bir eksikliğini gidermişti. Bugün İSAM Kütüphanesi, gerek bulundurduğu kitap hacmi, gerekse kullanım açısından hangi kurumdan gelirse gelsin, bir ücret talep etmeksizin her araştırmacıya açıklığı açısından ülkemizin en iyi üç kütüphanesinden biri arasında yer alıyorsa Yavuz Argıt bölümünün bunda katkısı az değildir. Yavuz Amca'nın artık emeklilik dönemiymiş ve İSAM' da ona kitaplarıyla başbaşa kalabileceği bir imkân ve oda tanıdığı. Fakat o tarihten itibaren yine de yüzlerce kitap satın almaya devam ettiğini, hatta kendi emeklilik maaşının yanı sıra İSAM'ın verdiği mütevazı maaşın kitap alımına yetmediğini, zaman zaman da borçlandığını onu yakından tanıyan Cemil Cahit Can anlatmaktadır. Vefat ettiğinde bölümündeki kitap sayısı 26 binlere dayanmıştı ve odasında rahatsızlığı sebebiyle okuyamadığı 500 civarında kitabı kalmıştı.

New York'tan 2003'te döndükten sonra tanıdığım ve

Alıç Ağacı

bazen kurum içinde bazen kurum dışında rastlaştığım ve genellikle elinde kitaplarla gördüğüm Yavuz Amca'ya, o günlerde neler okuduğunu sorduğumda, bazen "felsefe tarihi," bazen "bilim tarihi," bazen de "20 ciltlik yeni bir tefsir çıkmış, ona başladım" şeklinde cevaplar alıyordum. Bir öğle yemeği sohbetinde, (2004'tü yanılmıyorsam,) kendisine okuduğu kitaplar arasında ifade ve düşünce açısından en çok beğendiği kitabın hangisi olduğunu sormuştum: "Sanırım, Hikmet Birand'ın *Alıç Ağacı ile Sohbetler* kitabını söyleyebilirim" demişti. İtiraf etmiydim, bu kitabın varlığını ilk defa ondan öğrenmiştim. Merak edip, o günlerde TÜBİTAK'tan çıkan yeni baskısını satın almıştım. Ülkemizde bitki sosyolojisinin ilk kurucularından olan Hikmet Birand, gerçekten de botanik bilimini herkesin anlayabileceği tarzda sade bir dille, çok başarılı bir şekilde ifade etmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin bitki örtüsünü, ormanlarını, bitkilerin toplumsal yaşamına ininceye kadar doğal çevremizle ilgili pek çok konuyu özgün ve güzel bir üslupla okuyucuyla sohbet eder tarzda –anlatmış değil– paylaşmış.

Bir yerinde yazar, okuyucusuna "sen Anadolu'yu bilir misin?" diye sorar. "Hayır, her yerini gezmedim.." cevabını alır. Yazar şu şekilde karşılık verir: "Ee... Anadolu'yu tanıımıyorsan bitki örtüsünü ben sana nasıl anlatabilirim? Gezip görmelisin. Görürsen, benim sana anlatabileceklerimden daha iyi anlar, daha iyi öğrenirsin. Hem görmez, tanımaz bilmezsen, nasıl seversin, nasıl sevebilirsin memleketini?" Yavuz Amca işte tam da bunu yaptı. Bu kitabın onu neden en çok etkileyen kitaplar arasında yer aldığını sonradan anladım. Adım adım ülkeyi gezdi, kitaplarını topladı, doğasını ve tarihini bildi; kitabı ve memleketini çok sevmişti.

Bilindiği üzere, en zor şartlarda ve kurak bölgelerde varolan, genelde tek başına bulunan bir ağaç çeşididir alıç ağacı. Tıpkı kendisi gibi. Ciddi parasal sıkıntılar için-

de olmasına rağmen, en zor şartlarda bile kitapla olan bağı hiç bir zaman kopmadı.

Yine bir defasında kitap okurken hoşlanmadığı, kaldıramadığı hususların neler olduğunu sorduğumda "fanatizm, bağnazlık ve dar görüşlülükle hiç aram olmadı," demişti. Yavuz Amca'nın dünyasında kitaplardan başka bir hayat mümkün değildi. İnsanlar genellikle iki amaç için okur. Bilgilenmek, öğrenmek ve kültür seviyesini artırmak için okumak en yaygın haliyle birinci tarzı oluşturur ve bundan okuyucu pek haz alamayabilir, hatta bu tarz

okuma sıkıcı da olabilir. Ama bir de çok güzel bir manzarayı temaşa etme ya da harikulade bir müziği dinleme hazzına varacak derecede okumak var. Muhteşem bir doğa manzarasının insanın iç dünyasında meydana getirdiği ürperti ve hazzı kitaplarda, okumada bulanlar var. İşte Yavuz Amca'nın okuması, daha çok bu ikinci okuma tarzı içine girer.

Yavuz Argıt bölümü bilim dalı zenginliği, içerdiği mahallî nadir ve sürpriz kitaplar açısından benim için çok ayrı bir yeri var. Edirne'den Kars'a kadar pek çok şehir ve kasabaya –hatta Pötürge'ye– giderek ülke içinde, İstanbul gibi büyük şehirlere sesini duyuramayan, yayınına ulaştıramayan bulabil-diği mahallî yayınevlerinin eserlerini de toplamıştı.

Bekir Topaloğlu hocamız, yakın zamanlarda kaybettiğimiz meslektaş ve yıllarca beraberce hizmet ettikleri aynı fakültenin emektar hanımefendi hocalarından Necla Pekolcay'ın cenazesinde, onun için "Dünyaya hiç karışmadı" derken bir anda sesi kesilmişti. Aslında bu sözü onun için değil, yaşayan bizler için söylemişti. Aynı cümleyi Yavuz Argıt için de rahatlıkla kurabiliriz. Yavuz Amca dünyaya hiç karışmadı, ama ülkesinin dört köşesinden topladığı ve çok sevdiği kitaplara karışmış, sadece onlarla iç içe bir hayat yaşamıştı. ■

*İSAM Kütüphanesi'ndeki arkadaşlara, özellikle Fatih Çardaklı, Recep Yılmaz, Cemil Cahit Can, Birol Ülker, Ali Yücel ve Ekrem Arslan'a Yavuz Argıt ve bölümü hakkında verdikleri bilgilerden dolayı teşekkür ederim.

SEYAHAT EDEN BİR SÛFİ: Mehmed Şemseddin Mısırî ve *DİLDÂR-I ŞEMSÎ* İSİMLİ ESERİ

Mustafa KARA*

ŞEMSEDDİN EFENDİ, *DİLDÂR-I ŞEMSÎ*'NİN 332. SAYFASINDA BELİRTTİĞİ ÜZERE SEYAHATLERİ BOYUNCA TUTTUĞU NOTLARINI 31 OCAK–12 NİSAN 1929 TARİHLERİ ARASINDA OSMANLI TÜRKÇESİ'YLE SEYAHATNAME TARZINDA YAZMIŞTIR. BURSA, BALIKESİR, AYDIN, İZMİR, MİDİLLİ ADASI, LİMNİ ADASI, SELANİK VE İSTANBUL ŞEHİRLERİNİ İÇİNE ALAN BU SEYAHATLER VESİLESİYLE DİNİ VE SOSYAL HAYATIN PEK ÇOK DETAYI ANLATILMIŞTIR.

Hayatı

□ Osmanlı kültürünü Cumhuriyet dönemine taşıyan gayretli ve himmetli yazarlardan biri de Şemseddin Mısırî'dir. 1866 yılında Bursa'da doğmuş, tahsil ve terbiyesini tamamladıktan sonra Niyazî-i Mısırî tarafından XVII. yüzyılda bu şehirde yaptırılan dergâhta şeyh olmuş ve bu görevini 1925 yılına kadar sürdürmüştür. Tekkeler kapanınca Halkevi'nin tarih şubesinde tarih araştırmaları yapmıştır. 1936 yılında İstanbul'da vefat etmiş, Merkez Efendi kabristanına defnedilmiştir. Genelde tasavvuf tarih ve kültürünün, özelde Bursa'nın tarih ve kültürüyle ilgili yirmiden fazla eser yazmıştır. Kendi yazdıklarının yanında aynı zamanda zengin bir kütüphaneye de sahip olan Mehmed Şemseddin Efendi, türbedarların ve kütüphanecilerin para için eserleri satmalarından şikayet etmiş, zorluklara

rağmen İstanbul'da oluşturulan kütüphane ve müzelere hayranlığını dile getirmiş, bu tür kurumların Bursa'da o zaman için teşekkül ettirilememiş olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Kendisi de kitap, döküman, eşya vs.'den oluşan kapsamlı bir koleksiyon meydana getirmiştir. Mısırî'nin en önemli kitabı Bursa dergâhlarını şeyhlerinin hayatlarıyla birlikte inceleyen *Yadigâr-ı Şemsî*'dir. (Bursa Dergâhları İst. 1997. Nşr. M. Kara-K. Atlansoy)

Dildâr-ı Şemsî isimli eseri

Dildâr-ı Şemsî isimli 371 sayfalık eseri hayatı boyunca yaptığı seyahatleri aktaran bir nevi seyahat-hatırat kitabıdır. Şemseddin Efendi, *Dildâr-ı Şemsî*'nin 332. sayfasında belirttiği üzere seyahatleri boyunca tuttuğu notlarını 31 Ocak–12 Nisan 1929 tarihleri arasında Osmanlı

Türkçesi'yle seyahatname tarzında yazmıştır. Bursa, Balıkesir, Aydın, İzmir, Midilli Adası, Limni Adası, Selanik ve İstanbul şehirlerini içine alan bu seyahatler vesilesiyle dinî ve sosyal hayatın pek çok detayı anlatılmıştır.

Dildâr-ı Şemsî'nin içeriği şu başlıklardan oluşmaktadır:

- Mukaddime
- Pederimin terceme-i haliyle Aydın'a memuriyeti
- Mihaliç'a azimetimiz
- İstanbul'a üçüncü ve dördüncü seferim
- İstanbul'a beşinci seferim ve Meşihat imtihanım
- Meşihata getirdiğim emir-nâme
- İstanbul'a altıncı seferim
- Limni'ye birinci ziyaretim
- İstanbul'a yedinci azimetim
- Limni'ye ikinci seferim Mudanya tarikiyle
- Üçüncü azimetim Midilli tarikiyle
- Midilli'ye ikinci azimetim
- İznik'e birinci ziyaretim
- Limni'ye dördüncü, Midilli'ye üçüncü seferim
- Limni'ye beşinci, Midilli'ye dördüncü ziyaretim
- Limni'ye altıncı, Midilli'ye beşinci ziyaretim

- İstanbul'a azimetim
- Limni'ye yedinci, Midilli'ye altıncı defa seferim
- İznik'e ikinci azimetim
- İstanbul'a azimetimiz ma'a aile
- Urla'ya oğlumla azimetimiz
- İnegöl'e ve Çitli'ye oğlumla azimetimiz
- Urla'ya ikinci seyahatim
- Görüştüğüm meşayih, ulema, vesaire

1922 yılında ilk defa Bursa'yı ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa'yı, Kudümiyye ile karşılayan Mısırlı bu konuda bilgi verdiği gibi Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ilk defa 1927'de İstanbul'a giden Mustafa Kemal Atatürk'ün karşılama törenlerine de bu kitapta yer vermiştir.

Limni Adasında Niyâzi-i Mısırlı'nın Kabrini Ziyaret

Eserde merkez konu ise Niyâzi-i Mısırlı'nın Limni'de bulunan tekke ve türbesine değişik tarihlerde yapılan yedi seyahattir. Mehmed Şemseddin Efendi toplam yedi defa Limni'ye, altı defa da Midilli'ye gitmiştir. Daha sonra Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı başlamış ve neticede bu adalar elden çıktığı için bir daha ziyarete muvaffak olamamıştır.

Şimdi eserden bir bölüm okuyabiliriz:

“Türbedar Niyazi Efendi Cenab-ı Pîr’i İzmir’e nakle kıyam etmiş diye işittim. Sonra müsaade etmemişler. O ayûzdur, biz muhafaza ederiz demişler. Çünkü Limni’nin Hristiyanları da Hazret-i Pîr’e mum getirirler, şifa talep ederlerdi. Mutasarrıf vefat ettiğinde defnine Şeyh Abdal müsaade etmemiş, fakat hükumete karşı ne denir, getirirler tekkenin avlusuna defnine başlarlar. Kale tarafından bir uğultu zuhur eder, türbenin sancak direği ortasından iki parça olur, dergâhın avlusunun etrafı demir parmaklıklarla muhâttır, onlar da hep birden düşerler, dikili taşlar ve üzerlerinde gülle takılıydı, toparlak taşlar hep düşer. Limni ahali İslam, Hristiyan hemen cümlesi orada imiş ki çocuklar parmaklığın kimi üzerinde, kimi altında iken bu vakia olur. Herkes parmaklığın altında kalanlar, dikili taşların altında kalanlar artık bitmiştir diye telaşa düşer. Bihavillâhi Teâlâ hiç mi hiç bir çocuğun bile burnu kanamaz. Mevcut bulunanların ekseriyetinden işittim. Hristiyanlar da bu itikatta

imiş ki “Sultan Mısırî, mutasarrıfın orada defn olunmasını istemedi de böyle oldu” diyorlar. İşte bu ve buna benzer bazı hâlât Limni Hristiyanları’nı da Cenab-ı Pîr’e hürmete mecbur etmiştir. Artık şimdi ne halde bilemiyorum. İş bu *Dildâr-ı Şemsî’yi* yazmağa mübaşeretten evvel şöyle bir hitabe yazmıştım:

*Lutf-ı Hakk’la yedi kere ben ziyaret eyledim
Mazhar-ı feyzin olub kesb-i saâdet eyledim.*

*Ey benim Pîr’im Efendim! Şimdi de ister gönlüm
Yazayım kaç kere Limni’ye seyâhat eyledim.*

Kendi yazdıklarının yanında aynı zamanda zengin bir kütüphaneye de sahip olan Mehmed Şemseddin Efendi, türbedarların ve kütüphanelerin para için eserleri satmalarından şikayet etmiş, zorluklara rağmen İstanbul’da oluşturulan kütüphane ve müzelere hayranlığını dile getirmiş, bu tür kurumların Bursa’da o zaman için teşekkül ettirilememiş olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.

Eyle himmet yedi kere ettiğim seyahati

Eyleyip tahrîr ne vechle itâat eyledim.

Gâh Limni gâh Midilli’de ihvân-ı fakîr

Maddeten mânen edip dâvet-i ziyâfet eyledim.

Eyledi bazı hasudât hakkımızda
güft ü gû
Meslek-i Mısırî'de izhâr-ı salâbet
eyledim.

Himmetinle nass-ı katı'dır delilim
Nutm-i Hak
Okuyup âyât hadis bunda celadet
eyledim.

İntisap etti epeyce halk sana ben-
de olub
Onlara telkin-i ezkâr u zehâdet eyledim.

Hepsine talim edip seyr-i sülûku götürüp
Gâh celâlden gâh cemal ile nezaket eyledim.

Hâsılı benden bu Şemsî mesleğin neşr eyleyip
Onlara sırr-ı tevellâya delâlet eyledim.

Hânedân-ı Ehl-i Beyt'in hepsini tefhîm edip
Cümlesini bende-i Şâh-ı Velâyet eyledim.

Dediler geçmiş zamanı bazen etmeklik hayal
Zevk verirmiş âdeme bende işâret eyledim.

Hadd-i teessüf hadd-i telehhüf, zabt edip adây-ı din
Kalmışım mahzun Hudâ'ya çok şikâyet eyledim.

Hakk nasib eyler de istirdad ederler mü'minin
Sûre-i Feth'î bu babda ben tilâvet eyledim.

Himmetinle müstefid ve mütekayyi oldum sana
Arz-ı şükran ile ifâ-yı inâyet eyledim.

Nâm-ı pâkindir şerefbahş oldu âciz bendene
Şemsî-i Mısırî diye ismim izâfet eyledim.

Pür kusûrum istinadım lütfunla olmuş metin
Sana Ey Pîrim Efendim ben dehâlet eyledim.

**20 Şaban sene 1347 Perşembe / 18 Kanun-ı Sani
sene 1307 /1929 saat 7**

Bu nutkun akabinde de başladım, elhamdülillah 12
Şevval'de ikmal edildi demektir. Fakat madem ki bu bir

**Vâris-i ilm-i nebî mahrem-i sırr-ı
Haydâr
Olduğun gün gibi mâlum-ı
cihânın Mısırî.**

**Mazhar-ı feyzin ola Şemsî kapın-
da bende
O günahkâra da şâmil olur
ihsânın Mısırî.**

Seyahatname şeklini aldı, bazı hu-
susı gittiğim ve İstanbul'a tekrar git-
diğimi de yazmayı muvafık gördüm.
Bâlâda yazdım, meselelerde, gürül-
tülerde tabîi hep Bursa'da oturdum,
bir yere kımıldayamadım. Cenab-ı
Pîr'î de ziyaretten mahrum kaldım.
O münasebetle şu medhiyeyi söy-
lemiştım:

Medfeninde aramam gönlüme
oldun menkuş

Kalb-i uşşâқта olub çünkü mekânın Mısırî.

Bendegânına erer bir de bahrda lutfun
Etmede avn u meded rûh-i revânın Mısırî.

Zikri men' ile taassub eden erbâb-ı dalâl
Sana zulm etti elem çekmede cânın Mısırî.

Hizmet-i âmmeye sen eylemişsin vakf-ı vücûd
Hep keder-i ukbâ ile geçti zamanın Mısırî.

Mütekeşşif oldu tasavvufdaki mestûr-ı esrar
Rehber oldu urefâya senin irfânın Mısırî.

Vâris-i ilm-i nebî mahrem-i sırr-ı Haydâr
Olduğun gün gibi mâlum-ı cihânın Mısırî.

Mazhar-ı feyzin ola Şemsî kapında bende
O günahkâra da şâmil olur ihsânın Mısırî.

Hazret-i Mısırî'den sonra gelen ne kadar urefâ-yı
sûfiyye varsa cümlesi de kendilerini takdir ile "Rum diyarı-
na âşık Yunus'dan sonra Mısırî keyfinde bir veli gelmemiş-
tir" diyorlar. Ve Divân-ı mübarekleri ki ilmihâl-i tarîkattir,
herkes isti'dadına göre müstefid ve mütefeyyiz olur.
Urefâ-yı Nakşibendiyye ve Mevleviyye'nin mâbihi'l-iftihârı
Bursalı meşhur Şeyh Emin Efendi Hazretleri Gazzîzâde Ab-
düllatif Efendi, "Hazret-i Mısırî'nin Divan'ından bir nutuk,
muasırinden ciltlerle kitap yazan zevâtın cümle âsârına
müreccaktır" buyururlar. "Kadr-i zer zergar şinâsed, kadr-i
gevher gevherî." Nasıl müreccah olmaz ki, "Niyazi taht-ı
bâda nokta oldu, Ali'nin sırrına olalı mahrem." Bu nutk-ı âlî
her şeyi câmi'dir. Cevâmiu'l-kelim sırrına mazhar olmuş-
tur. Hayru'l-kelâmi kal ve delle." ■

SEFERÎLİKLE İLGİLİ SORU VE CEVAPLAR

Mehmet KAPUKAYA*

Seferilik nasıl oluşur?

□ Sözlükte bir mesafeyi katetmek demek olan sefer, din ıstılahında, belirli bir mesafeye gitmek ve orada belirli bir süre kalmak üzere yola çıkmak anlamına gelir. Sefer mesafesi 90 km, sefer süresi ise Hanefîlere göre 15 günden, Şafiîlere göre giriş ve çıkış günleri hariç 4 günden az bir zamandır. 90 km'lik bir mesafeye 15 gün veya daha fazla, Şafiîlere göre 4 günden fazla kalmak üzere giden kimse, yolda misafir, gittiği yerde mukîm olur. Bu şartlarda sefere çıkan kimseye, seferî ve misafir denir.

Günümüzde 90 km'lik yol neden seferî olmak için yeterli sayılıyor? 90 km'lik bir yol bir saatte, özel aracın içinde, üşümeden, yorulmadan, terlemeden, acıkmadan, susamadan katedildiğinde nasıl seferî olunabiliyor?

Şunu kesinlikle bilelim ki ibadetlerin şekli, miktarı ve nasıl yerine getirileceği bizzat Peygamber Efendimiz tara-

fından fiilî ve sözlü olarak öğretilmiş ve tebliğ edilmiştir. Orijinal dinî tabiriyle ifade etmek gerekirse ibadetler "tevkîfî"dir, yani Allah Teâlâ nasıl emretti, Resulullah da bilfiil nasıl gösterdi ise öylece eda edilir. Peygamberimiz "Beni nasıl namaz kılarken gördü iseniz öylece kılın." buyurmuşlardır. Hiç kimsenin, ibadetleri gerek şekil olarak gerekse miktar, muhteva ve eda olarak değiştirebilme yetkisi ve salahiyeti yoktur. Nasıl emredilmiş ve Hz. Peygamber tarafından nasıl uygulanıp öğretilmişse öylece yerine getirilir. Ayrıca aklın ibadetlerin kemmiyetine ve keyfiyetine hiçbir müdahalesi olamaz.

Sahabe-i Kirâm efendilerimiz de bize Resulullah'dan bu konuda gördüklerini aktarmışlardır.

Seferîlik (yolculuk) ahkâmı da böyledir. Peygamberimizin emrettiği ve ashabına gösterdiği şekilde ifa edilmeye devam edilmektedir.

Vatan çeşitleri hakkında bilgi verir misiniz?

Vatan-ı aslî: Bir insanın doğup büyüdüğü yer veya çalı-

şıp geçimini sağladığı, ev alıp çoluk çocuğu ile yerleştiği ve sürekli kalmaya niyet ettiği yerdir. Vatan-ı aslî, sadece başka bir yeri vatan-ı aslî edinmekle değişir.

İnsan başka bir yere göç edip eşini ve çocuklarını buraya naklederek yerleşirse burası vatan-ı aslîsi olur. Önceki vatani, vatan-ı aslî olmaktan çıkar. Daha sonra buraya misafir olarak gelirse dört rekâtlı farz namazlarını iki rekât olarak kılar.

Peygamberimiz (s.a.v.) ve arkadaşları vatan-ı aslîleri olan Mekke'yi terk edip Medine'ye yerleştiler ve Medine vatan-ı aslîleri oldu. Daha sonra Mekke'ye gittiklerinde 4 rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kıldılar. Peygamberimiz (s.a.v.), Mekkelilere namazı kıldırdıkları zaman, "Ey Mekke halkı! Siz namazınızı tam kılın, çünkü biz misafir bir cemaatiz" demiştir (Beyhakî, Salât, 3; 135-136; Malik, Kasru's-Salâti, 6).

Bir kişinin doğduğu, evlendiği, içinde yerleşmeye karar verdiği yeri terk etmeyi düşünmeyerek; öğrencilik, işçilik, memurluk ve askerlik gibi sebeplerle uzunca bir zaman ikinci olarak oturduğu veya yolculuğa çıkıp en az on beş gün veya daha fazla kalmaya niyet ettiği yerler de, bir "İkamet Vatanı"dır.

Kişi iş icabı veya sıla-i rahim gibi herhangi bir sebeple vatan-ı aslîsinden 90 km. veya daha fazla uzak bir mesafeye yolculuk etmesi durumunda (burası babasının evi de olabilir), orada 15 günden az bir süre kalmaya niyet etmişse böyle bir vatana "Süknâ Vatanı" denir.

Birden fazla aslî vatan olur mu?

Bir kimsenin birden fazla aslî vatani olabilir. Günümüzde imkânı olanların yazlıkları birer vatan-ı aslîdir.

Bayanların seferîlik hükümleri nasıl olur? Evlendikten sonra anne baba evinde seferî olunur mu?

Bayanlar evlenip anne babalarının evinin bulunduğu yerden ayrılınca burası onlar için aslî vatan olmaktan çıkar. Tekrar gelişlerinde 15 gün veya daha fazla kalmaya niyet etmedikçe buraya gelip kalmaları halinde seferî olurlar.

Ben görevim gereği sık sık Ankara dışına çıkmaktayım. Bu süre bazen bir ay veya daha fazla oluyor. Bu sürelerde Ankara dışına çıkarken hafta sonları Ankara'ya dönüyorum. Yani beş gün Ankara dışında iki gün Ankara'da kalıyorum. Bu durumda seferî olur muyum?

Kişi, ikamet etmekte olduğu beldenin 90 km. uzağın-

daki bir mesafeye yolculuk etmesi durumunda orada 15 günden az bir süre kalmaya niyet etmişse seferî sayılır. Bu arada bazı fasılalarla veya hafta sonlarında oturmakta olduğu yere dönüp 1-2 gün kalması halinde orada seferîlik hükümlerine tâbi olması mümkün değildir. Bu itibarla Ankara'da kaldığınız 1-2 günlük süre zarfında seferî sayılmazsınız.

Seferî olan kişilere tanınan kolaylıklar nelerdir?

Dinen misafir sayılan insanlar; dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılarlar, mestlere, üç gün üç gece süreyle mesh edebilirler, Ramazan ayında oruç tutup tutmamakta muhayyerdirler.

Cuma namazı dinen misafir olan kimselere farz olmaz; bu kimselere bayram namazları ve kurban kesmek de vacip olmaz. Ancak misafir olan kişi cuma namazını kılsa geçerli olur. Ayrıca o günün öğle namazını kılması gerekmez.

SEFERİLİKTE NAMAZ

Seferî namazların farzlarının yarısı kılınır diye Kur'ân'da bir âyet var mı? Yoksa biz bu uygulamayı Peygamber Efendimizden mi aldık? Bu konuda bilgi verir misiniz?

Kur'ân-ı Kerîm'de Nisa suresinin 101. âyetinde sefer (yolculuk) durumunda farz namazların nasıl kılınacağı ile ilgili hüküm ortaya konmuştur. Bunun yanında Hz. Peygamber (s.a.v.) umre, hac ve savaş için yaptığı yolculuklarında dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kıldırmıştır.

Bu hususta Hz. Aişe (r.a.) ve diğer bazı sahabeden "Namaz ikişer rekât farz kılındı, sonra (ikamet durumunda) hazaarda ziyade olundu, seferde ise olduğu gibi bırakıldı" (Buhari, salât.1; Müslim, salatü'l-müsâfirin,1) şeklinde de hadisler rivâyet edilmektedir.

Seferîlik halinde sünnet namazları nasıl ve kaç rekât kılınır?

Seferî olan bir kişi, dört rekâtlı farz namazlarını iki rekât olarak kılar. Vakti müsait ise sünnetleri olduğu gibi kılar, eğer vakti müsait değilse sünnetleri kılmayabilir.

Öğle namazının kılınmaya başladığı vakitte seferî isek namazın süresi çıkmadan evimize döndüğümüzde o vakitteki namazı nasıl kılmam gerekir? Seferî olarak mı yoksa normal olarak mı?

Seferî iken, öğle vakti çıkmadan önce evinize döndüğünüzde öğle namazını tam olarak kılmamız gerekir.

Seferî iken imama uyulup cemaatla kılınan dört rekâtlı farz namazı nasıl kılmak gerekir?

a) Seferî olan kişi, bireysel olarak kıldığı dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılar. Ancak, mukîm bir imama uyması halinde dörde tamamlar. b) Seferî olan kişi, vakit içinde mukîm bir imama uyup namazını tamamlamadan selam verirse, kıldığı bu namaz geçerli olmaz. Ancak, yeniden kılariken dört rekât olarak değil iki rekât olarak kılar

Seferî bir imama dört rekâtlık namazda uyan cemaat son iki rekâtı nasıl tamamlar?

Dört rekâtlı bir namazda seferî imama uyan kişi, imam selam verdikten sonra ayağa kalkarak bir şey okumadan kıraat miktarı bekler daha sonra rükû ve secdesini yapar, ikinci rekâtı da aynı şekilde kıldıktan sonra tahiyata oturarak namazını tamamlar. Ayakta iken kıraatte bulunması namaza bir zarar vermez.

Seferî halde iken 2. 3. 4. rekâtlarda imama uyan namazını nasıl tamamlar?

Seferî olan kişi, dört rekâtlık farz namazlarda imama 2. 3. ve 4. rekâtlarda uyduğunda, geriye kalan rekâtları mukîm olan kişi gibi tamamlar.

Seferî olduğum bir yerde kılamadığım öğle ve ikindi namazlarını seferîlikten çıktıktan sonra kaza etmek istediğimde, seferîlikteki gibi iki rekât olarak mı yoksa dört rekât mı kaza etmem gerekir?

Mukîm olan kimse, seferîlik durumunda kazaya kalan (öğle ve ikindi) namazlarını ikişer rekât olarak kılar.

Geçen sefer seyahatim sırasında uçakta namaz kıldım. Çünkü İstanbul'dan Hong Kong'a neredeyse bir gün yolda geçiyor. Bu mümkün mü?

Uçakla yolculuk yapan kişi, muktedir ise, kibleye dönerek ayakta veya oturarak namazını kılar. Uçak döndükçe, kendisinin de kible tarafına yönelmesi gerekir. Bu şekilde namaz kılma imkânı bulamayanlar, koltuklarına oturarak namazlarını ima ile kılabilirler.

Ayrıca bu durumdaki kimseler gerektiğinde öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek kılabilirler.

Otobüs yolculuğu esnasında namaz vakti geldiğinde aracın içinde kılabilir miyiz?

Hareket halindeki otobüs veya tren gibi ulaşım araçlarında nafîle namaz kılmak caiz ise de, farz namazlar kılınmaz. Çünkü hayvan üzerinde veya otomobil, otobüs ve tren gibi ulaşım araçlarında namaz kılındığı takdirde, namazın rükünlerinden olan kıyam, rükû, secde ve çoğu kere istikbal-i kible gibi farzlar yerine getirilemez. Bu itibarla, emniyet ve kudret halinde istikbal-i kible, rükû, secde ve kıyam farzlarını yerine getirerek farz namazların kılınması gerekir.

Binek üzerinde farz namazı kılmak ancak, cana ve mala zarar gelme gibi korku ve emniyetsizlik hallerinde veya vakti içinde inip de yerde namaz kılma imkânının bulunmaması gibi zaruret durumlarında caiz görülmüştür. Böyle bir kişi, otobüs veya trenin gittiği yöne doğru yönelerek de olsa oturduğu yerde namazını ima ile kılar.

İma, namazda başı aşağı doğru eğmektir. Buna göre, ima ile namaz kılan kişi rükûda başını biraz, secde de ise rükûdan biraz daha fazla eğir.

Vapurda yolculuk yapan bir kişi, muktedir ise kibleye dönerek ayakta veya oturarak namazını kılar. Gemi döndükçe, kendisinin de kible tarafına yönelmesi gerekir. Vapurun herhangi bir yerinde oturup kibleye yönelip rükû ve secde yaparak namaz kılma imkânını bulamayan, otobüste olduğu gibi oturduğu yerde namazını ima ile kılar.

SEFERİLİKTE ORUÇ

Batıda bir şehirde oruca niyetlenip, uçakla doğuya bir şehre gidersem orucumu nereye göre iftar etmem gerekir?

İftar saatinde nerede bulunuluyorsa, orucun oranın vaktine göre açılması gerekir.

Oruç keffareti olan bir kişi yolculuğa çıktığında ne yapması gerekir. Fıkıh kitaplarında peş peşe tutması gerektiği söyleniyor. Avrupa gibi bir yerde seferîlik olmak her zaman insanın başına gelebiliyor ne yapmam lazım. Keffaret orucu süresince hiç seferî olmamam mı gerekir?

Keffaret orucunu tutacak kimsenin bu orucunu peş peşe tutması gerekir. Diğer taraftan dinimizde seferî olan kişinin oruç tutmasını yasaklayan bir hüküm de yoktur. Bu itibarla keffaret orucu tutacak bir kişi, bu orucunu dilerse seferîlik halinde de tutarak ara vermeden keffaret orucunu tamamlayabilir. Ara verdiği takdirde yeni baştan keffaret orucu tutmaya başlaması gerekir. ■

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ

۱۴۳۰

De ki; Yeryüzünde gezip dolaşın

En'am 11

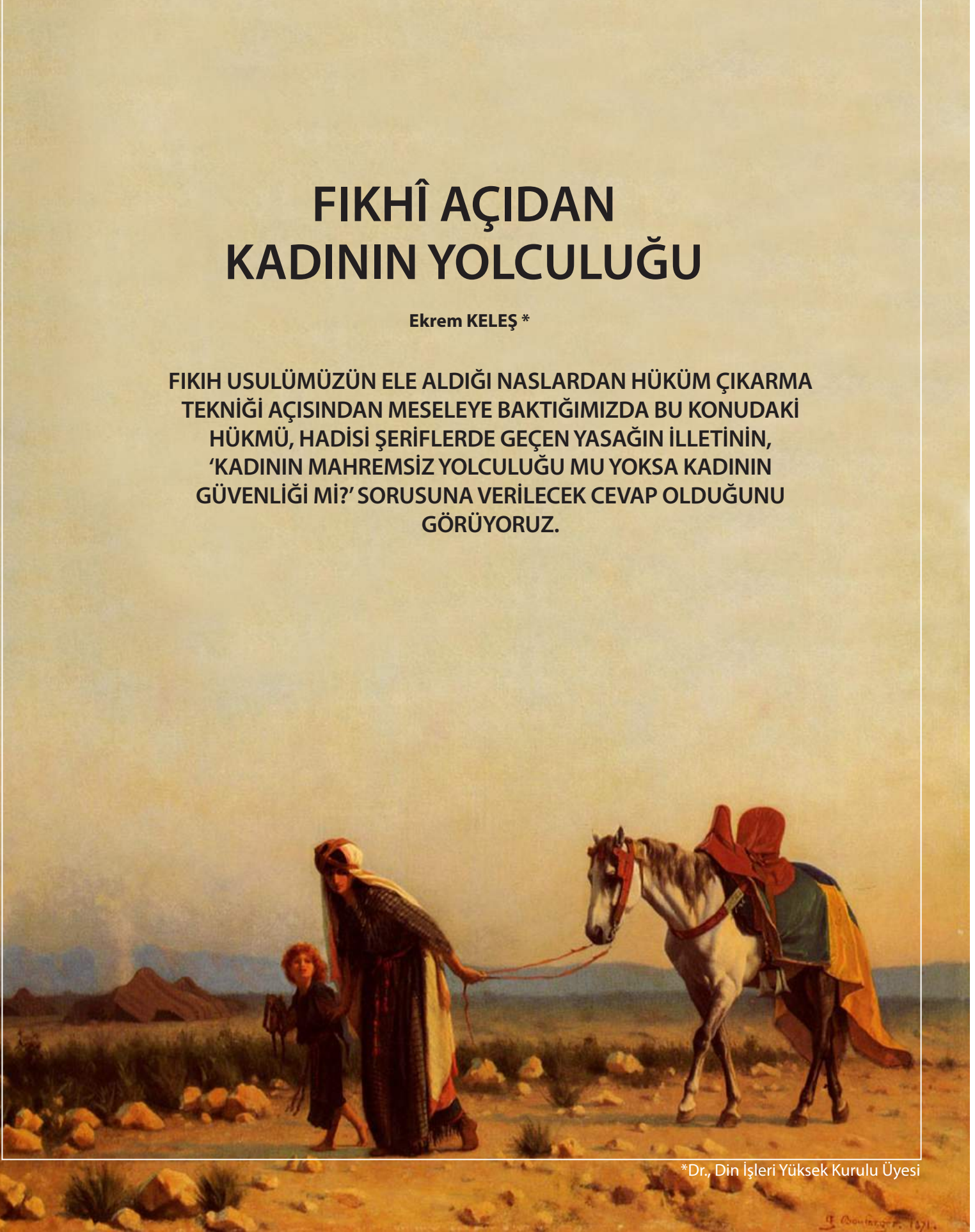
Hat: Ali Hüsrevoğlu

FIKHÎ AÇIDAN KADININ YOLCULUĞU

Ekrem KELEĐ *

FIKİH USULÜMÜZÜN ELE ALDIĞI NASLARDAN HÜKÜM ÇIKARMA
TEKNİĞİ AÇISINDAN MESELEYE BAKTIĞIMIZDA BU KONUDAKİ
HÜKMÜ, HADİSİ ŞERİFLERDE GEÇEN YASAĞIN İLLETİNİN,
'KADININ MAHREMSİZ YOLCULUĞU MU YOKSA KADININ
GÜVENLİĞİ Mİ?' SORUSUNA VERİLECEK CEVAP OLDUĞUNU
GÖRÜYÖRÜZ.

*Dr., Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

□ Kadının can güvenliğinin, ırzının, namusunun tehlikeye düşmesi gibi bir durum söz konusu olduğunda, yanında mahremi olmadan tek başına yolculuğa çıkmasının caiz olmayacağı konusunda ilim adamları görüş birliği içindedir. Aynı durum erkek için de söz konusu olsa, bir zaruret olmadıkça erkeğin de hayati tehlike içeren yolculuğa çıkması caiz olmaz. Böyle bir tehlike ve bu hususta bir tereddüt ve risk bulunmadığı durumlarda ise kadının yanında mahremi bulunmadan sefer mesafesi veya daha uzun bir yolculuğa çıkıp çıkamayacağı konusu öteden beri İslam âlimleri arasında tartışıla gelmiştir. Kadının yanında mahremi olmadan yolculuk yapmasının haram olduğunu veya uygun olmadığını anlatan ve bunu yasaklayan hadisi şerifler, Müslüman ilim adamlarının büyük çoğunluğunu bu yönde fetvalar vermeye sevk etmiştir. Ancak -özellikle zamanımız açısından-fiili durumun, bu fetvalar doğrultusunda gelişmediği bilinen bir husustur.

Fıkımızda bu konu -belki de o dönemler açısından en uzun yolculukların hac yolculuğu olması dolayısıyla- genellikle hac yolculuğu vesilesi ile ele alınmıştır. İlim adamlarının çoğunluğu, konumuz açısından hac yolculuğu ile başka yolculuklar arasında herhangi bir ayırım yapmaz iken bazı ilim adamları, farz hac için yapılacak yolculuğu diğer yolculuklardan ayrı tutmuşlardır. Bu kapsamda kitaplarımız, temeli kadının güvenliğine ilişkin endişelerden kaynaklanan bazı yolculuk hükümlerine yer vermiştir.¹

Buna göre Hanefi mezhebinde ve Hanbeli mezhebinde amel edilen görüşe göre kadının hac yolculuğuna çıkabilmesi için kendisine refakat edecek mahreminin veya eşinin bulunması şarttır. İlim adamlarından bir gurubun görüşü de bu doğrultudadır. Mahremden kasıt, kendisine, kadının nikâhı ebediyen haram olan kişi veya kişilerdir. Bazı kullanımlarda eş ayrıca söylenirken bazen de ayrıca söylenmeye gerek duyulmadan yalnızca 'mahrem' denerek eş de kastedilir.

Bir kısım alimler Kadının seferiliğini hac yolculuğu ile aynı kategoride ele almış ve bu konudaki hadisleri delil olarak kabul etmiştir. Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (SAV) şöyle buyurmuştur: "Allah'a ve âhiret gününe inanmış bir kadının, yanında mahremi olmadan bir gün bir gecelik(bazı rivayetlerde bir gecelik²) yolculuğa çıkması helâl olmaz."³

İbni Abbas'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (SAV); "Bir erkek, yanında mahremi olmayan kadınla yalnız kalmamasın; hiçbir kadın da yanında mahremi bulunmaksızın (tek başına) yolculuğa çıkmamasın" buyurdu. Bunun üzerine bir sahâbi: "Ey Allah'ın Resulü! Karım hac için yola çıkmak üzere, ben de falanca savaşa katılmak için yazıldım" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (SAV): "Git, karınla birlikte hacce!" buyurdu.⁴

Tirmîzî bu konuda Ebû Hüreyre, İbn Abbâs ve İbn Ömer'den de hadis rivâyet edildiğini belirterek şöyle demiştir: 'Bu hadis hasen sahihtir. Peygamber (SAV)'den şöyle buyurduğu da rivâyet edilmiştir: "Bir kadın, beraberrinde mahremi olmaksızın bir günlük ve gecelik yolculuğa çıkmamasın." İlim adamları bu hadis doğrultusunda hareket etmektedirler. Bunun için yanında mahremi bulunmaksızın kadının yolculuk yapmasını hoş karşılamazlar. Zengin olup da mahremi olmayan bir kadının hacca gidip gidemeyeceği konusunda ise ilim adamları da farklı görüşler

Kadının can güvenliğinin, ırzının, namusunun tehlikeye düşmesi gibi bir durum söz konusu olduğunda, yanında mahremi olmadan tek başına yolculuğa çıkmasının caiz olmayacağı konusunda ilim adamları görüş birliği içindedir.

ortaya koymuşlardır. Bazıları 'Bu durumdaki bir kadına hac farz değildir. Çünkü mahrem, hacca güç yetirebilmenin şartlarındandır. Yüce Allah; "Kimin oraya gitmeye gücü yeterse..." buyuruyor. Dolayısıyla mahremi olmayınca kadın oraya gitmeye güç yetirememiş olmaktadır.' demişlerdir. Sûfyân es Sevrî ve Kufeliler bu görüştedirler. Bazıları üç günlük mesafeyi sınır olarak kabul ederek daha az mesafedekilerin yalnız hacca gidebileceğini söylerken, bazı ilim adamları da "Yol güvenliği varsa diğer hacca gidenlerle birlikte o da yola çıkar." demişlerdir. Mâlik ve Şâfiî bu görüştedir.⁵

Bu çerçevede Şâfiî ve Malikî mezheplerine göre kadına hac farz olabilmesi için, yanında eşinin ya da bir mahreminin bulunması şart görülmemektedir. Kadın güvenilir bir gurup kadınla birlikte hacca gidebilir. Hatta İbn Sîrin'in: "Müslümanlardan bir adam ile birlikte hac yolculuğuna çıkabilir. Bunda bir beis yoktur" dediği aktarılmaktadır.⁶

Nâfi, İbn Ömer'in Safiyye veya Safiye adlı bir cariyesini devesinin yedeğinde hacca götürdüğünü rivayet etmiştir.⁷ Bu hadisenin bu bağlamda nakledilmesinin

sebebi, İbn Ömer'in, güvenli olduğu takdirde kadının, yanında mahremi olmadan yolculuk yapabileceği kanaatinde olduğunu anlatmaktır. Nitekim İmam Şâfiî de 'Bize, Aişe, İbn Ömer ve Urve'den de yanında mahremi olmasa bile kadının hacca gidebileceğine dair bizim sözümüz gibi görüşler ulaşmıştır.' demiştir.⁸ Kadının, yanında mahremi olmadan hacca gidebileceği görüşünde olan âlimler, Ömer b. Hattab'ın, son haccında Hz. Peygamberin hanımlarının hac yapmasına izin vermesini ve yanlarında Osman b. Affan ve Abdurrahman b. Avf'ı göndermesini delil göstermektedirler.

Zamanımızda yol güvenli bulunduğu takdirde kadının yanında mahremi bulunmadan yolculuk yapması konusunda tercih edilen görüş, fiili durumun da zorlamasıyla genellikle ruhsata yönelik yaklaşımlardır. Bu konuda Yusuf Karadavi özetle şöyle söylemektedir: Bu hususta İslâm Dini'nde öteden beri süregelen asıl, kadının yanında mahremi olmadan yolculuğa çıkmamasıdır. Bu hüküm, bazılarının zannettiği gibi, kadına karşı bir su-i zan değil, kadının itibarını korumaya yönelik ihtiyati bir hükümdür. Fakat hac yolculuğunda kendisine refakat edecek mah-

rem bulamaz, bunun yerine yanlarında gidebileceği emin erkekler veya güvenilir kadınlar bulur veya yol güvenli olursa, yolculuğuna bir engel yoktur. Özellikle de zamanımızda yolculuk, geçmiş dönemlerdeki gibi tehlikelerle dolu değildir. Gemiler, uçaklar, otobüsler gibi toplu taşıma araçları vasıtasıyla yapılmaktadır.⁹

Diğer taraftan kadının yolculuğuna ilişkin bir kısmı zaruret kapsamında değişik hükümler de verilmiştir. Kadının Dâru'l-harpten hicret ederken, borcunu ödemek için, vediaı geri vermek üzere, nüûzdan vazgeçmek için tek başına yolculuk yapabileceği, genellikle ortak olarak dile getirilen görüşlerdendir. Bazı âlimler ise, yaşlı kadının mahremsiz olarak sefere çıkmasının caiz olduğunu, çoğunluk ise genç hanımların ancak mahremi ile çıkabileceğini söylemişlerdir.¹⁰

Fıkıh usulümüzün ele aldığı naslardan hüküm çıkarma tekniği açısından meseleye baktığımızda bu konudaki hükmü, Hadisi şeriflerde geçen yasağın illetinin, 'Kadının mahremsiz yolculuğu mu yoksa kadının güvenliği mi?' sorusuna verilecek cevap olduğunu görüyoruz. Kadının yanında mahremi olmadan yolculuk yapmasının haram

olduğunu belirten naslardan doğan hükmün illetini, kadının mahremsiz yolculuğa çıkması görenler, kadının mahremsiz olarak yolculuk yapmasını caiz görmemeye devam edeceklerdir. Bu illeti, kadının güvenliği meselesi olarak görenler ise güvenliğin bulunduğu durumlarda kadının yanında mahremi olmadan yolculuk yapabileceğini söyleyeceklerdir.

Yolculuk ve seyahat insan hayatı için kimi zaman zorunludur. Kimi zaman da zorunlu olmasa bile kişinin bilgi, görgü, anlayış ve kültürünü geliştiren, ufkunu açan, insan hayatını daha anlamlı ve kişiyi daha sabırlı hale getiren bir eylemdir. Erkeğin yeryüzünde gezip dolaşıp yeryüzünün güzelliklerini, geçmiş toplumların kalıntılarını ve hayat izlerini ne derece görmeye ve ibret almaya ihtiyacı, merakı ve arzusu var ise kadının da Allah'ın emir ve yasaklarına muhatap bir insan olarak o derece bunlara ihtiyacı vardır.

Elbette daima tedbirli hareket etmek ve ihtiyatı elden bırakmamak asıldır. Bu açıdan bakınca imkânı olanların yolculukta mahremiyle birlikte hareket etmesi, hem bu husustaki hadisi şeriflerin zahirine uygunluk hem de geçmiş âlimlerimizin kendi dönemlerinin sosyal ve fiziki şartları içinde bu doğrultuda ortaya koydukları içtihatlarla muvafakat açısından daha isabetli olur. Bu husustaki içtihatların dışına çıkılmamış olur.

Kadının da erkek kadar keşfetmeye, yeni yeni şeyler öğrenmeye, yeni şeyler ve kişiler tanımaya ihtiyacı vardır. Kur'ânı kerim'de geçen ve övgüyle dile getirilen "es-Sâihûn: Seyahat eden erkekler"¹¹ ve "es-Sâihât: Seyahat eden kadınlar"¹² ifadelerinde kastedilenler her ne kadar İbn Mesûd, İbn Abbas, Hz. Aişe ve Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre oruç tutanlar ise de diğer bazı müfessirler kelimenin zahiri anlamından hareketle bunların, İslam'ı duyurma, cihad, hicret ve Allah'ın yarattığı güzellikleri ve onun mülkünün inceliklerini görmek için yeryüzünde seyahat edenler olduğunu belirtmişlerdir.¹³

İslam, rahmet dinidir. Getirdiği hükümler, insanların mutluluğu ve huzuru içindir. Kadına ilişkin olarak İslam dininin getirdiği hükümler de hiç kuşkusuz onun yararına olan hükümlerdir. Bu hükümlerdeki hedef, onun mutluluğunu temin etmek, onu korumak, kollamak ve güvenliğini sağlamaktır. Kadının mahremsiz olarak yol-

İslam, rahmet dinidir. Getirdiği hükümler, insanların mutluluğu ve huzuru içindir. Kadına ilişkin olarak İslam dininin getirdiği hükümler de hiç kuşkusuz onun yararına olan hükümlerdir. Bu hükümlerdeki hedef, onun mutluluğunu temin etmek, onu korumak, kollamak ve güvenliğini sağlamaktır.

culuk yapmasının caiz olmayacağı yolundaki hükümlerin amacı da budur. Ancak kadının yanında eşi veya mahremi bir erkek olmadan yolculuk yapmasının caiz olmayacağı yolundaki hükümler, günümüzde bazı kadınlarımızın hayatını zorlaştırmaktadır. Çünkü kadının yanında mahremi bulunmadan yolculuk yapması, kimi zaman zaruret, kimi zaman da önemli bir

ihtiyaç olarak neredeyse yaygın bir ihtiyaç haline gelmiştir. İlim tahsil eden üniversite öğrencileri okullarına gidip gelmek için, ilim insanı bazı hanımlar, konferans, ilmi toplantı ve panellere katılmak veya ilmi araştırmalar yapmak için, bazı ehil doktor hanımlar başka şehir veya ülkelerde ameliyatlar yapmak için vb. durumlarda yanlarında mahremleri olmadan yolculuklar yapmak ihtiyacındadırlar. Bu yolculuklarda büyük ölçüde kadının güvenliği sorunu bulunmamaktadır. Dolayısıyla kadının yanında mahremi olmadan yolculuk yapamayacağı yolunda kayıtsız şartsız fetvalar vermek, kuşkusuz bazı Müslüman hanımların hayatını zorlaştıracaktır. Hâlbuki İslam dini, insanların hayatını zorlaştırmak için değil, tam tersine kolaylaştırmak için gelmiştir. ■

D İ P N O T L A R

1. Not: Bu paragraftan itibaren sunulan ve kadının hac yolculuğunun fıkhi boyutunu ele alan bazı bilgiler doğrudan ilgisi dolayısıyla 2006 yılında İstanbul'da Diyanet İşleri Başkanlığının düzenlediği 'Hac Sempozyumuna sunduğum 'Hacda Kadınların Durumu' adlı tebliğden iktibas ve uyarılama yoluyla aktarılmıştır.
2. Ebu Davud, Menasik, 2
3. Buhârî, Taksîru's-Salât, 4(II/ 35-36); Bak. Müslim, Hac 419-421(Hadis No: 1339, 2/976); Ebû Dâvûd, Menâsik 2(Hadis No: 1723); İbni Mâce, Menâsik 7(Hadis No. 2899, 2/968); İbnu'l-Cevzi, Kitabu Ahkâmî'n-Nisâ, el-Mektebetü'l-Asriyye,Beyrut 1988, Tahkik: Ali b. Muhammed Yusuf el-Muhammedî, s.252.
4. Buhari, Cihâd 140 (4/18), Müslim, Hac 424 (Hadis No. 1341, 2/978) Bak. Buhârî, Nikâh 111 (6/159).
5. Tirmizi, Ridâ, 15 (Hadis No: 1169)
6. Bak. İbn Kudame, Muvaffaku'd-dîn 'Abdullah b.Ahmed b.Kudame, el-Muğni, Daru'l-Fikr, Beyrut 1984, 3/229
7. Beyhaki, Sünenü'l Kübra, V, 369 (10264)
8. Beyhaki, Sünenü'l Kübra, V, 369 (10264)
9. Yusuf Karadavi, Fetâvâ Muasıra, s.305-308.
10. San'ânî, Muhammed b. İsmâîl el-Kahlani(Emir san'ânî), Sübülüs-Selam, İhyau't-Türaşel-Arabi, Kahire 1960, I/183
11. Tevbe suresi 9/112
12. Tahrir suresi 66/5
13. Bak: Elmalî'l Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Kitabevi, İst. , IV/2625

MEHMED NİYAZI İLE SÖYLEŞİ

Emine Arslan-Betül Çakırca • Fotoğraf: Halit Ömer Camcı

1942 yılında Sakarya'nın Akyazı ilçesinde doğdu. İlk ve orta okulu orada okudu. Liseyi İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde bitirdi. Sonra Hukuk Fakültesi'ne girdi; oradan mezun oldu. O zamanlar da hukuk fakültesinde takıntısız olarak üçüncü sınıfa geçenler, dekanlığa müracaat edip, izin alarak edebiyat fakültesinin herhangisi bir bölümüne devam edebiliyorlardı. Felsefeden de sertifika yaptıktan sonra, devlet felsefesi branşında doktora yapmak için Almanya'ya gitti. Brilon'daki Güethe Enstitüsü'ndeki lisan öğreniminden sonra, Moxburg Üniversitesi'nde Prof. Dr. Ditrich Pirson'un yanında "Türk Devletlerinde Temel Hürriyetler" konulu doktora başlandı. Hocası Bonn'a sonra da Köln'e tayin edilince Mehmet Niyazi de onu takip etti. 1976 yılında doktorasını bitirdikten sonra, hocasının yanında aynı kürsüde çalışmaya başladı. Hâlâ Moxburg Üniversitesi ile teması devam etmekte beraber, 1988 yılından beri Türkiye'de ikamet etmektedir. 1987'den beri de ilk başta haftada üç gün, sonraları haftada bir gün ZAMAN gazetesinde yazmaktadır. Ayrıca; Genç Akademi, Nizam-ı Alem, Türk Yurdu, Ufuk Çizgisi gibi dergilerde ve zaman zaman Batı dergilerinde makaleleri yayınlanmaktadır.

Sizi genellikle kitap okurken ve araştırma yaparken görüyoruz. Okumalarınız arasında belli coğrafyaları ve mekânları içeren kitaplar da var mı? Var ise bu kitapların ardından o mekânlara seyahat etme arzusu duyar mısınız?

□ Tarihi konular bir mekânda geçer. Mesela bu sıra Plevne savaşı üzerinde çalışıyorum. O büyük savaşın geçtiği bütün coğrafyaları, mekânları görme arzumuz olduğu için yakında bir grup olarak oralara gideceğiz. Şıpka, Plevne, Vidin ve çevrelerini kısmetse dolaşacağız.

Seyahat ve okuma arasında ne gibi benzerlikler buluyorsunuz?

Seyahat ve okuma arasındaki benzerlik, bende teori ile pratik arasındaki ilişkiyi çağrıştırıyor. Okuma elde ettiğin bilgileri hayâlinde yerli yerine oturtmaya gayret etmektir. Seyahat ise bizzat gidip görmek, tarihi mekan ise olayları yerinde canlandırmaktadır.

Seyahat ettiğimiz her yerde bir anlam aramak, gördüklerimize bir mana vermek gerekir mi? Seyyah ile mekân arasında nasıl bir anlama zemini oluşmalıdır?

Eğer bizatihi bir mânası yoksa her gördüğümüz yere, her gördüğümüz mekâna anlam yüklemeye çalışmak, ataların dediği gibi "Kuru dereden pek sıkamak" olur. Seyyah gideceği mekân hakkında önceden bilgi sahibi olursa orayı görünce anlatılan konularda tarihi veya coğrafi bir hayâli varsa, onları daha açık bir şekilde fark edebilir.

Seyahat etmeyi tercih ettiğiniz yerlerin ortak özellikleri nelerdir?

Tarih, genel olarak beni ilgilendiriyor; ama milletimizin, Müslüman milletlerin tarihi beni daha çok ilgilendiriyor. Dolayısıyla seyahat ettiğimiz yerlerde bizim ve İslâm milletlerinin tarihi mirasları tercihimde önemli rol oynuyor.

Millî bilincin oluşmasında ve yakın tarihimizin çözümlenmesinde ziyaret etmenin zaruri olduğu yerler nerelerdir? Bu tarz ziyaretler, ziyaretin amacına uygun mudur?

Çanakkale, Filistin, Irak cephelerindeki savaş alanları, Sarıkamış cephesi, büyük taarruzun gerçekleştiği

yerler millî bilincimizin oluşmasında, yakın tarihimizin çözümlenmesinde zarurî olan yerlerdir. Bunlara Medine müdafaasının, Yemen'in, Cebel savaşının geçtiği yerleri de katmak gerekir. Eğer gerekli bilgiye sahip olunursa, buralarda test etmek imkanına kavuşabilir. Bu itibarla ziyaretin amacına uygundur.

Hakkında yazı yazdığınız coğrafyalara gidip manevi bir rabita kurma çabasında oldunuz mu?

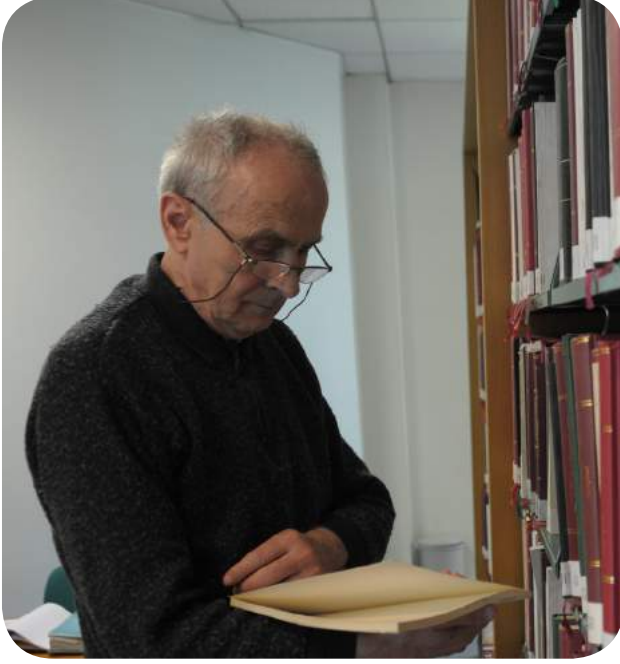
Tarihi romanları yazdığım coğrafyaları mutlaka gider görürüm. Bizler hatıralara, belgelere dayanarak yazıyoruz. O coğrafyada bazı yerler birbirine karışmış olabilir. Romanı yazıp, bastırmadan önce o mahalle gider kontrol ederim. Düzelmeli gereken hususlar varsa düzeltir, sonra yayınevine teslim ederim. Mesela Çanakkale Muharasası'nı yazmadan önce defalarca Çanakkale'ye gittim. Yazılamamış Destanlar'da Trakya'yı karış karış dolaştım. Ah Yemen adlı romanımı bastırmadan önce Yemen'e gidip son kontrollerini yaptım.

Tarihin nirengi noktalarından bahsediyorsunuz, peki coğrafyamızın nirengi noktaları nerelerdir?

Batı'da Tuna, Güney'de Babu'l-Mendeb Boğazı, Süveyş Kanalı, Kuzey'de Kafkas dağları, Doğu'da İran sınırıdır. Bugün ise vatanımız çok küçülmüş olduğundan Çanakkale, İstanbul Boğazı pek önemlidir. Şu an vatanımızın her noktası nirengi noktası haline gelmiştir. Maneviyatla bakılınca da Eyüp Sultan, Mevlânâ'nın yattığı Konya, diğer büyük zatların mesela Akşemseddin Hazretleri'nin Göynük'ü, Hacı Bayram Veli'nin Ankara'sı gibi.

Tarih şuuru, tarihin akışı içinde kendi varlığını bulmaktadır. Bunun anlamı geçmişte yaşamak değil; geçmişle irtibatını korumaktır. İnsan ne geçmişte, ne gelecekte yaşar; önemli olan bulunduğu an içinde yaşarken onlarla irtibatlı olmaktır" diyorsunuz. Bu irtibatı kurmak için neler yapılmalıdır?

Bu irtibat ancak tarih bilgisiyle kurulur. Bir milletin tarihi onun hafızasıdır. Nasıl ki bir insan yaptığını hatırlamadığında zihin özürülü yapmadığını yaptım zannettiğinde deli olursa milletler de öyledir. Bir millet yaptığını bilmeli; bu bilgi ona neler yapacağını gösterir. Âdeta önünü aydınlatan fener gibidir. Yapmadığını yaptım zannedenler de ormanda yolunu kaybetmeye mahkum insanlara benzerler.

Millî şuurun oluşmasında olaylar ve tarihî mekânlar ile insanlar arasındaki etkileşimin artırılması için neler yapılabilir?

Millî şuurun oluşmasında olaylar ve tarihî mekânlar ile insanlar arasındaki etkileşimin artırılması için romanlar, hikayeler, şiirler yazmak gerekir. Merhum Mehmed Akif'in Çanakkale'ye dair o abidevî şiirinin milletimizin üzerinde yaptığı etkiyi başka ne yapabilir. Tarihe dair ilmî araştırmaları da elden bırakmamak lazımdır. Olaylar doğru olarak gün ışığına çıkarılırsa, millet paha biçilmez kıymette tecrübeler elde eder. Aynı zamanda göze ve kulağa hitap eden film, tiyatro gibi sanatları da ihmal etmemek gerekir.

Tarihî mekânlar ile ferdin idraki arasında nasıl bir bağ vardır?

Yalnız tarihî değil, her türlü mekânla insan arasında irtibat vardır. Her sabah türbenin yanından yolu geçen bir insanla, her sabah bir meyhanenin önünden geçen insan bir değildir. İnsan gördüğü binalarla, türbelerle, mahallerle, ister istemez diyalog içinde bulunur. Çanakkale coğrafyasını gezen bir insanın gözünün önüne neler gelmez? Rüzgârın fısıltısında ne içli hıçkırıklar duymaz?

Tarihî mekânlara bilhassa Osmanlı coğrafyasına yapılacak seyahat öncesinde nasıl bir ön hazırlık yapılmalıdır?

Gidilecek tarihî mekânlar, dolaşılacak Osmanlı coğrafyası hakkında önce yeteri kadar bilgi edinmek icap eder. Niğbolu hakkında bilginiz yoksa, o tarihî mekânı dolaşsanız sadece taş toprak, dere, tepe görürsünüz. Fakat bilgi edinirseniz o tepeler o dereler konuşur, toprak dile gelir, benliğinde bulunanı size duyurur.

Çanakkale Mahşeri isimli eseriniz, Çanakkale denilince ilk akla gelen ve belki de bu konuda en çok okunan kitaptır. Bu başarının kaynağı nedir?

Çanakkale Mahşeri araştırmaya dayalı olarak yazılmış bir romandır. Romanda yüzlerce kahraman vardır. İki yaramaz tip hariç hepsi gerçektir. Sonra mümkün olduğu kadarıyla bütün o günün atmosferini dile getirmek için yazılmıştır. Samimiyetle kaleme alınmıştır; yani "samimiyet"ten şunu kastediyorum: Bizim kahramanlığımız anlatılmaya çalışıldığı gibi, düşmanlarımızın kahramanları da görmezlikten gelinmemiştir. Romanın çok okunmasında ki bir faktör de gerçek olduğu intibâını vermeyle ilgilidir.

Gidilecek tarihî mekânlar, dolaşılacak Osmanlı coğrafyası hakkında önce yeteri kadar bilgi edinmek icap eder. Niğbolu hakkında bilginiz yoksa, o tarihî mekânı dolaşsanız sadece taş toprak, dere, tepe görürsünüz. Fakat bilgi edinirseniz o tepeler o dereler konuşur, toprak dile gelir, benliğinde bulunanı size duyurur.

Çanakkale Mahşeri'nin yazılmasında bölgeye yaptığınız ziyaretlerin seyahatlerin nasıl bir etkisi oldu?

Savaşların oluş tarzını tasvir etmek için içinde cereyan ettiği coğrafyayı göz önünde bulundurmamak gerekir. Çanakkale Mahşeri'ni o coğrafyada okuyan, coğrafyanın kitaba ne kadar sinmiş olduğunu rahatlıkla müşahade eder.

Son dönemde okullar ve belediyeler vasıtası ile Türkiye'nin çeşitli yerlerinden insanlar Çanakkale'yi ziyaret ediyorlar. Bu gelişmeyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Okulların, belediyelerin, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının Çanakkale'yi ziyaretleri çok faydalıdır. Hiçbir şey duymadan o topraklardaki havayı teneffüs etmek bile az olay değildir. Böyle gezilerden gerekli faydayı sağlamak ancak bilgili mihmandarlarla mümkündür. Maalesef orada anlatılanların pek çoğunun doğru olduğunu söyleyemem. Dinî, millî gayretlerle bir şeyler ifade ediliyor belki. Halbuki olay çıplak şekilde anlatılsa, dinleyenler ondan gerekli dinî ve millî gıdayı alırlar. Abartmak insanı uzaklaştırabilir.

Çanakkale'nin tarihimizdeki yerini dikkate alırsak, bu gezilerin turistik gezinin ötesinde bir anlam kazanması için önceden edinilmesi gereken bir ziyaret adabından bahsedilebilir mi?

Oraya giden herkesin, Çanakkale Savaşı hakkında yeterli bilgiye sahip olması iyi olur. Hiç değilse ayrıntılarını değilse bile o savaşın önemli yerlerini, kahraman, kumandan ve askerlerini bilsek yine yeterlidir. Tabii oraya gidenler turistik geziden ziyade âdeta bir sıra-i rahim yapmaktadırlar. Önceden hatimler indirilse, duası yapılsa ne kadar yerinde olur.

Günümüz insanı ve aydınının Çanakkale'ye bakışları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Günümüzün aydınları meselelere ideolojik kategorilere göre yaklaşmaktadır. Oraya Çanakkale'nin özgür havasını teneffüs etmekten ziyade, ideolojilerindeki tipleri görmek için gidiyorlar. Bugünden bakılarak Çanakkale yaşanmaz; Çanakkale 1914-15 yıllarını bilmek suretiyle yaşanabilir. Ama diplomalı olmayan sıradan insanımız oradan çok şeyler alıyor. Bir insanın oraya giderken başka, dönerken bir başka insan olduğunu çok müşahade ettiğimi söylersem, lütfen bunu iddialı bir cümle olarak değerlendirmeyin.

Millet olarak neden Çanakkale üzerinde yoğunlaşıyoruz? Mesela Sarıkamış da tarihimizde önemli yeri olan bir mekândır. Ancak bu bölgeye Çanakkale'ye olduğu gibi yoğun bir ilgi yok. Bu durum tarihin zaferlerine vurguda bulunduğumuz ve hezimetleriyle yüzleşemediğimiz anlamına mı gelir?

Çanakkale, Sarıkamış'a göre büyük merkezlerimize daha yakın; dolayısıyla Çanakkale'ye gösterilen ilgi

Sarıkamış'a gösterilemiyor. Bir de milletimizin üstün feraseti vardır. Samimiyetle samimiyetsizliği ayırt edebiliyor. Maalesef Sarıkamış hakkında inandırıcı yazılmış eser yok. Sarıkamış'taki kaybımız için dört bin diyen de var, otuz dört bin de, doksan bin diyen de var. Sonra Sarıkamış hareketini anlatırken, siz hiç Narman'ı Ekrek'i Ardahan'ı alıp, Sarıkamış'a ordumuzun girdiğini, Rusların zayıtının pek çok olduğunu, Rus genelkurmayının buradaki komutanları mağlup oldukları diye değiştirdiğini söyleyene rastladınız mı? Sarıkamış harekâtı Enver Paşa'yı kötü göstermek için bir fırsat biliniyor. Niçin Genelkurmay başkanı olarak Çanakkale'de değil de Sarıkamış'ta savaşa katıldığını biliyor muyuz? Sarıkamış ruhunu canlandıran doğru kitaplar yazılsın, milletimiz oraya da gider. Milletimiz vefalıdır; yeter ki siz ona vefa göstereceği yeri gösterin; yeter ki inansın.

Yalnız tarihî değil, her türlü mekânla insan arasında irtibat vardır. Her sabah türbenin yanından yolu geçen bir insanla, her sabah bir meyhanenin önünden geçen insan bir değildir. İnsan gördüğü binalarla, türbelerle, mahallerle, ister istemez diyalog içinde bulunur.

Bir diğer önemli coğrafya da Yemen. Gidenin gelmediği, ölenlerin sayısının belli olmadığı yer. Yemen hakkında yeterli bilgiye sahip miyiz, önemini idrak edebildik mi millet olarak?

Maalesef Yemen'deki trajediyi milletimiz kulaktan dolma biliyor. Yemen hakkında araştırmalar yazılmalı, romanlar kaleme alınmalı. Âcizâne Ah Yemen! diye bir roman yazdım. Resmî veya gayri resmî bir güce yaslanmadığımız için maalesef roman pek duyulmadı. Ama o kitabı okuyup, sırf ziyaret için Yemen'e gidenlerle çok karşılaştım. Milletimiz yanık türkülerıyla Yemen'in acısını dile getirmişti; maalesef bizim milletimizde bir sıkıntı yok; sıkıntı diplomalarımızda; onu da gidermek için büyük gayret sarfediyor. Yakında milletimiz, kendisine layık diplomalı zümresine kavuşsun, bütün sıkıntıları giderildiği gibi, tarih ve bilhassa yakın tarih konularında da eksikliği kalmaz. ■

Yemen

Şam

Mostar

KÜLTÜR TARİHİMİZ IŞIĞINDA OSMANLI COĞRAFYASINA YOLCULUK

Haluk DURSUN*

**DAĞLARI YARA YARA ESKİ TARİHTEN, MAZİDEN ACI HABERLERİ YAD EDEREK
HÜSEYİN RACİ EFENDİ'NİN MÜFTÜLÜK YAPTIĞI VE TARİHÇE-İ VAK'A-İ ZAĞRA
KİTABINDA HİKAYESİNİ YAZDIĞI ESKİZADE'YE GİDELİM.**

□ Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra eski Osmanlı coğrafyasındaki birçok mekânın sınır dışında kalması kültür turizmine ilgi duyanlara çok geniş, kapsamlı ve çeşitlilikler barındıran bir coğrafya sundu. Bu geniş ve renkli imparatorluk coğrafyasının tamamını bir insanın gezmesi neredeyse bir ömür sürer. Hatta ömür biter, Osmanlı coğrafyası gezmekle bitmez.

Bu devasa haritanın; ya ülke ülke ya da şehir şehir tamamlanması ve üst başlık olarak Osmanlı coğrafyası hedef alındıktan sonra, alt başlıklara, ara duraklara göre gezilebilmesi daha doğru bir yol haritası seçimi olur.

Yıllarını bu konuya vermiş tecrübeli bir Osmanlı coğrafyası gezgini olarak,¹ bu geniş ve zengin mekânın içerisinde bazı seçimler yapmak ve yeni başlayacak olanlara bir yol haritası çizme denemesine girişmek istiyorum.

Türkiye dışındaki "Bizim Şehirlerimiz'den" bir seçme yapmak gerekirse; tarihi doku, silüet, panoramik görüntü ve bunlara ilaveten ruhaniyetli bir şehir olması

dolayısıyla Kudüs başta gelir -tabii Mekke ve Medine gibi iki kutsal şehri, hac mekânları olarak ayırmak gereklidir-. Kudüs-i Şerif'ten sonra Şam-ı Şerif, el-Halil bu bölgenin kudsîyeti ve ruhaniyeti olan şehirleridir. Aynı coğrafyadan çıkmazsak Halep, Beyrut, Yafa ve Akka; hem Osmanlı kültüründeki yerleri, hem de başta belirttiğimiz mimari doku ve buralarda bulunan Osmanlı eserlerindeki yoğunluk dolayısıyla en başta sıralanabilir.

Şehirlerin anası olan Kahire, Nil nehrinin sunduğu bereket ve hareketin de etkisiyle genel itibarıyla çok yoğun ve yorucu bir şehirdir. Ancak kaleye çıkılıp, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın döneminden kalma eserler görülürse, yahut İmam Şafii Hazretleri'nin ruhaniyetine sığınmak için dergâhına, türbesine uğranılırsa biraz sükûnet bulunabilir. Kahire yerine Yemen'in San'a'sına uğramak ve orada surlar, kapılar, çarşılar, otantik evler arasında dolaşmak çok daha cazip gelebilir.

Bir zamanların Darû's-Selam denilen barış şehri,

şimdilerin acı ve gözyaşı kenti olan Bağdat, her zaman bizim gönlümüzde “başka bir yâr”dır.

Kuzey Afrika’nın kültür tarihimiz açısından bizden olan havasını kaybetmemiş şehri Libya’nın Trablusgarp’ıdır. Fas, Tunus artık çok turistikleşmiş, Ce-zayir ise fena değildir.

Karadeniz’in kuzeyine doğru çıkar ve o akıncının söylediği gibi Akkerman’a gidersek Kırım coğrafyasının, Tatar hanları’nın Bahçesarayı’nın diğerlerinden çok farklı bir havada olduğunu görürüz. Kefe ve Sudak’ın kaleleri, Sivastopol’un hatırası bir tarafa, Gözleve şehri Tatarhan Camii ile Mimar Sinan’dan bir anı olarak bizi kendine çeker. Akkerman’ın kalesine şöyle bir uğrayıp, Ukrayna sahillerine ve Baserabya (Bucak) bölgesine doğru uzandığımızda İsmail ve Bender’in acı hatıralarına tanık oluruz,² öyle ki bizi ancak Tuna teselli edebilir. Bu nehr-i azizin deltasındaki şirin şehir Tunca, ince minaresiyle bize göz kırpar ve arkalara Sarı

Saltuk’un Babadağ’ına doğru sürükler. Oradan Dobruca bölgesindeki Mecidiye ve özellikle Mangalia, yine bize Osmanlı mimari mirasını ve Evlad-ı Fatihan’ın yüzlerini gösterir.

İsterseniz Tuna’ya bu kadar inmişken “Çıkalım geldim Urumeli’ne, arzuhal verelim Beylerbeyine” dizele-ri eşliğinde Tuna kıyısındaki Bulgaristan tarafına doğru

“Selanik çarşısında sâlâm okunur” diyor Rumeli türküsü. Biz de fazla oylanmadan Abdülhamid-i Sâni’yi Alaîti Köşkünde mahpus bırakıp, Gazi Mustafa Kemal’i anasının Langaza Çiftliği’nden, babasının Debre-i Bâlâ Kocacık köyüne kadar yad eyleye eyleye gezelim, askerî idadisinin bulunduğu Manastır’ı bir başka sevelim.

yol alalım ve özellikle ince donanmanın merkezi olan Rusçuk ve Nehir limanları ile Silistre, Niğbolu, Zıştovi ve dahi Pasvantoğlu Osman Paşa’nın Vidin şehrini görmeden geçmeyelim.

Tuna’dan içlere ve yukarılara Deliorman’a doğru uzanırsak Şumnu, hem Nüvvab Medresesi’yle hem de Tombul Camii ile (Şerif Halil Paşa) ne güzel bir diyardır.

Varna'yı, Burgaz'ı plajlar ve turistlere bırakalım. Dağları yara yara eski tarihten, maziden acı haberleri yad ederek Hüseyin Raci Efendi'nin müftülük yaptığı ve *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* kitabında hikayesini yazdığı Eskizade'ye gidelim. Aynı dağları daha batıdan Plevne üzerinden inersek karşımıza Tırnova çıkar; Fatih türbedarı Ahmed Amiş Efendi'nin, merhum Süheyl Ünver Hoca'nın memleketi olan Tırnova.

Güney Bulgaristan'da Arda ve Meriç boylarının en güzel şehirlerinden bir tanesi Filibe'dir. Sultan Murad-ı Hudavendigâr'ın, Murad-ı Sâni'nin eserleri, tarihi evleri, Mevlevihanesi ve Meriç nehriyle o eski pirinç diyarı Filibe bir başkadır. Sofya'yı eski komünist dönemden dolayı biraz soğuk bulanlara Köstendil'i tavsiye edeceğim; garip camileri, hamamları ve konaklarıyla Köstendil.

Geriye kalıyor Kızanlık'ın gülleri, Pazarcık'ın Tatarları, Yanbolu'nun, İslimye'nin, Kırcaali'nin, Mestanlı'nın, Cebel'in, Harmanlı'nın, Hasköy'ün, Cisir-i Ergene'den Meriç üzerinde köprüsüyle Anadolu'ya bağlanan muhacir yolları. Bulgaristan kızanlarını oracıkta bırakıverip Köstendil'den Devebağırtañ bayırıyla Makedonya'ya iniliverdiğinde

yol Selanik'e kadar gider. Batı Trakya'nın Dimetoka'sı, Gümülcine'si, İskeçe'si bir yana, Karasu nehrinden ötede kaldığı için mübadeleyle muhacir toprağına dönüşen Selanik vilayeti bir yana. Kavala Kalesi; makbul İbrahim Paşa'nın kiliseye çevrildikten sonra mahzun hale gelen cami şerifi, Osmanlı'nın su kemerleri, Mehmet Ali Paşa'nın medresesi, imareti, zeytinleri; tütün ve bademiyle bizi buyur eder. Yukarılarda Bedesten çarşısı önünde Şeyh Bedreddin Simavî'nin asıldığı Yörük diyarı Serez, Yesarî Asım ve Hasan Beylerin Drama'sı ve oradan öte Selanik valisi İttihatçı Tahsin Uzer'in tabiriyle "Makedonya Eşkialık Tarihi". İnelim biz yine Selanik yalılarına, Hamidiye Caddesi'ne, Horhorsu'ya, Tophane'ye, Yedikule'ye ve oradan seyran etmeye Beyaz Kule'ye. "Selanik çarşısında sâlâm okunur" diyor Rumeli türküsü. Biz de fazla oyalanmadan Abdülhamid-i Sâni'yi Alaiti Köşkü'nde mahpus bırakıp, Gazi Mustafa Kemal'i anasının Langaza Çiftliği'nden, babasının Debre-i Bâlâ

Kocacık köyüne kadar yad eyleye eyleye gezelim, askerî idadesinin bulunduğu Manastır'ı bir başka sevelim.

Bir zamanlar eskiler varsın söy-

***Dağları yara yara eski tarihten,
maziden acı haberleri yad ederek
Hüseyin Raci Efendi'nin müftülük
yaptığı ve Tarihçe-i Vak'a-i Zağra
kitabında hikayesini yazdığı
Eskizade'ye gidelim.***

lesinler;

*Manastır'ın ortasında var bir havuz,
Dimetoka kızları hepsi de yavuz.*

Selanik'le Manastır arasında Yenice-i Vardar'da Gazi Evrenos Bey'i, Kayalar'da Kayı yörüklerini, Florina'da edebiyatçı Nâzım Bey'i aman unutmayalım. Yukarılarda Manastır'dan ötede, konağı hâlâ duran Geyikli Niyazi'nin Resne'sini, bir zamanlar attıkları martini sesleri hâlâ yankılanan Hasan'ın Debre'sini de zikredelim, ama Ohri bir başka âlemdir.³

Gostivar'ın dondurması, tatlısı, Kalkandelen'in Bektaşî-Harâbâtî Baba Tekkesi -camilerin en güzeli, en alacası-. Haydi oradan çıkıverelim Yıldırım Bâyezid Han'ın diyarı, Evlâd-ı Fâtihân'ın yadigârı Üsküp'e. Gazi İshak Bey'in firuze kubbeleriyle, her an tekbirlerle çağlayan Vardar'ın üzerindeki taş köprüsüyle ve Yahya Kemal'in deyişiyle

*Üsküp ki bir Müslüman şehirdi,
Binbir türbeyle müştehirdi.*

Kaçanik Boğazı'na şimdi hemen çıkıvermeyelim, eşkıyanın pususuna düşürmeyelim,⁴ dönelim yine Kâbe-i Hürriyet mi desem, Dâr-ı Yahûd mu Selanik'e.

Selanik, Makedonya Vilayeti'nin limanı olarak

İstanbul'a yani payitahta bağlantının ve payitahttan Kosova'ya ve Teselya'ya çıkışın merkezidir. Teselya'nın merkezi ise Yenişehirdir ki, meşhur divan edebiyatımızdaki Avni Bey'in ve Bahariye Mevlevihanesi şeyhliğini yapmış ailenin Nazif Dede'den, Neyzen Hüseyin Fahreddin Dede'ye kadar memleketidir. Ne yazık ki şu anda tarihî silüet bakımından herhangi bir cazibesi kalmamıştır. Teselya'da Tırhala şehrindeki Mimar Sinan'ın Osmanşah Câmi-i Şerifi görülmeye değer, ama o da tek başına boynu bükük bırakılmıştır.

Teselya'dan, doğrudan aşağıya Attika Yarımadası'na ve Atina'ya inmek yerine Yanya'ya gidilmesini tavsiye edeceğim. Yanya'nın sahile uzantısı Preveze limanıdır, ama bizden o büyük zafer dışında bir iz taşımaz, hemen oracıkta başka bir şehir bulunur ki, Osmanlı coğrafyasının en şirin kasabalarından birisidir Narda: II. Bâyezid döneminden kalma Gazi Fâik Bey Câmiî narenciye bahçeleri içinde kaybolup gitmiş perişan bir durumdadır. Ama yine aynı dönemin kemerli Osmanlı köprüsü hemen yanındaki çınaraltı kahvesiyle eski tarihlerden hatıraları yaşatır.

Yanya'dan sonra Arnavutluk coğrafyasına Epir bölgesinden girildiğinde Ergiri üzerinden Avlonya'ya,

oradan Elbasan'a ama özellikle Berat'a uğranmalıdır. Ülkemizde Safranbolu'da ve Beypazarı'nda örnekleri görünen konakları ve sokaklarıyla Osmanlı atmosferi Berat'ta mevcuttur. Kalesi, Halvetî Tekkesi ve Kurt Ahmed Paşa köprüsüyle Berat, "nurun alâ nur"dur.

Berat'tan yukarıya Tiran'a oradan da İşkodra'ya kadar uzanıp giderken aman sakın Akçahisar'ı görmeden geçmeyiniz. Arnavutların milli kahramanı İskender Bey'in kalesi ve Bektaşî Tekkesi'yle görülmeden geçilemez yerlerden birisidir.

Arnavutluk'un ve Arnavut coğrafyasının tabii uzantısı Kosova'ya kadar gider. Siyasî ve idarî merkez Piriştina olmasına, Sultan Murat'ın ruhaniyeti Kosova sahrasında bulunan türbesinde yaşamasına rağmen Evlâd-ı Fâtihân'ın yuvası Prizren şehridir. Ortasından geçen Bistriça suyu, taş köprüsü, kalesi, Maraşlı semtindeki tarihî çınarı, şadırvan meydanı ve sayısız câmisi, tekkesi, hamamı, çeşmesiyle "pürzerrin" olan Prizren. Osmanlı coğrafyasındaki metrekare başına en çok köfteciiye sahip olan üç şehirden de birisidir Prizren (diğerleri Saraybosna ve Üsküp'tür).

Sırbistan coğrafyasında Niş Kalesi ve kale içi câmii, oradan Semendire Kalesi ve nihayet Darü'l-Cihadi'l-Belgrad: Tuna ile Sava'nın kucaklaştığı Zemun ovası. Petervaradin'de şehit olan Morali Ali Paşa, Slankamen'de Köprülüzade Fâzıl Mustafa Paşa ve hemen ötesi Karlofça. Sırbistan'ın artık Macar nüfusuyla yoğun olan Vojvodina bölgesine kadar getirdik sizi. İsterseniz oradan Nazlı Budin'e bugünkü soğuk ismiyle Budapeşte'ye, Gülbaba'ya çıkarabiliriz. Buradan Haçova Savaşı'nın yapıldığı ovanın kıyısındaki Eğri'ye (Eger) götürüp kale dibindeki kalem gibi uzanmış tek minareyi gösterebiliriz. Yok eğer Güney Macaristan'a gitmek isterseniz Tuna boyundaki Mohaç ovasına ve oradan Sultan Süleyman Han'ın Zigetvar Kalesi'ne dek uzanır, Peçevî Efendi'nin tarihinden hatıralar okuyarak Pec şehrine, Gazi Kâsım Paşa ve Yakovalı Hasan Paşa'nın câmilerine girip birinde kiliseyi gezilebilir, diğerinde de bir bayram namazı kılabilirsiniz.

Osmanlı coğrafyasının en ruhaniyetli bölgelelerinden birisi Sancak ve bir diğeri de Bosna-Hersek'tir. Novipazar'dan Saraybosna'ya, Travnik'e, oradan da

Mostar'a, Poçitel'e, Stolac'a, Blagay'a, Arslanageç köprüsü Trebinje'ye ve meşhur Drina Köprüsü'nün olduğu Vişegrad'a ne kadar renkli, ne kadar keyifli ve ne kadar güzel bir coğrafyadır, gezmeye doyum olmaz.

Osmanlı coğrafyasının bir de adalar kısmı vardır. Bunlar arasında Müslüman cemaatin hayatini sürdürdükleri yalnız Rodos ile İstanköy'dür. Her ikisinde de sadece cemaat değil Osmanlı mimarisi de sizi kendisine çeker, buyur eder. Ama aynı bereketi Midilli'de, Limni'de, Sakız'da ve ne yazık ki Girit'te göremezsiniz. Ezansız kalan minareler, cemaatsiz kalan camiler, ziya-retçisiz kalan türbeler insanın yüreğine iner.

Oraların daha 1900'lü yılların başında Osmanlı coğrafyasına mekânlar olduğunu unutturmak için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır. Nasıl ve neden mi?

Aziz-i vakt idik adâ zelil kıldı⁵... ■

D İ P N O T L A R

1. Yaklaşık yirmi yıl önce başlayan ve Osmanlı coğrafyasından kırk küsur ülkeyi kapsayan araştırma gezilerim, 2000 yılından sonra rehberliğim eşliğinde Eman Tur'un organizasyonu ile kültür turları şeklinde devam etmektedir.
2. 1791-92 Osmanlı-Rus Savaşı'nda her iki kale müdafileri ve müslüman ahalisi topluca kılıçtan geçirilmişlerdir.
3. Ohri'yi kısaca anlatmak çok zordur. Dağlar arasındaki derin gölü, paik balığı, Halvetî Dergâhı, tarihî çınarı, çarşısı, kalesi ve Karaderin Irmağı ile Makedonya'nın incisidir.
4. Kaçanık Boğazı 93 Harbi sonrasında Balkanlar'da Osmanlı'ya karşı isyan eden eşkıyanın askerimize en çok pusu kurduğu boğazdır.
5. Balkanlar'da Osmanlı mimari mirasından ayakta kalan ve hususiyeti ile güzelliği bulunan eserleri şöyle sıralarsak; İşkodra'da Buşatlı Mehmet Paşa Camii [Kurşunlu Camii] (1734), Tiran'da Hacı Ethem Bey Camii (1794), Akçahisar Kruya'da Sanı Saltuk Külliyesi ve Kalesi'yle beraber Dolma Tekkesi, Elbasan'da Nazır Bey Camii, Korça (Korçe'de İmrarhor İlyas Bey Camii ve Türbesi (1496), Girokastra'da Asım Baba Bektaşî ve Melami tekkeleri, Avlonya (Vlora'da Muradiye Camii, Berat'ta Bekarlar ve II. Bayezid camileri, Hacı Sinan Medresesi, Saraybosna'da Gazi Hüseyin Bey Külliyesi, Ferhad Bey Camii, Keçi Köprüsü, Travnik'te Süleyman Paşa Camii (1816), Kale'de II. Bayezid Camii'nin yalnızca minaresi, Vişegrad'da Sokullu Köprüsü, Mostar'da Karagöz ve Koski Mehmet Paşa Camileri, Trebinje'de Arslan Ağa Köprüsü, Sofya'da Hacı Seyfullah ve Mahmut Paşa Camileri, Hasköy'de Otman Baba Tekkesi, Balçık'da Akyazılı Tekkesi, Filibe'de Şehabeddin Paşa (1444) ve Hüdavendigar camileri, Çifte Hamam, Razgrad'da İbrahim Paşa Camii, Demir Baba Türbesi, Köstendil'de Feridun Ahmed Bey Camii, Fatih-Kanuni Camii, İshak Paşa Köprüsü, Şumnu'da Şerif Halil Paşa Camii, Eskizağra'da Hamza Bey Camii (1409), Samakov'da Küpeli Çeşme, Belgradçık Kalesi, Dubniça Camii, Priştina'da Fatih Camii, Prizren'de Sinan Paşa Camii, Mehmet Paşa Camii ve Hamamı, Alibey Köprüsü, Yakova'da Terzi Köprüsü, Estergon Kalesi, Vişegrad Kalesi, Zigetvar Kalesi ve Kanuni Camii, Babadağ'da Gazi Ali Paşa Camii, Mangalia'da Esmahan Sultan Camii, Bar'da Staligrad Kalesi, Hamamı, Ömer Basic Türbesi, Selanik'te İshak Paşa Camii (1484), Hamza Bey Camii (1468), Serez'de Gedik Ahmet Paşazade Mehmet Bey Camii (1493), Zincirli Camii, Bedesten, Üsküp'te Sultan Murat Camii, Alaca Camii, Mustafa Paşa Camii, Sulu Han, Kurşunlu Han, Kapan Han, Davut Paşa Hamamı, Şengül Hamamı ve Fatih Köprüsü, Manastır'da İshak Çelebi Camii (1507) bu eserlerin en başta gelenleridir.

TAYFUN TALİPOĞLU İLE SÖYLEŞİ

Davut Özgül-Abdulkerim Yatgın • Fotoğraf: Cihat Hıdır

1962 yılında Kars'ta doğdu. Malatya'da başladığı ilkokulu Eskişehir Yunus Emre İlkokulu'nda bitirdi. Ortaokulu Eskişehir'de, liseyi Ankara Atatürk Lisesi'nde tamamladı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden 1983 yılında mezun oldu. Milliyet Gazetesi'nde muhabir olarak başladığı gazetecilik yaşamına önce Star1'de, sonra ATV'de haber muhabiri olarak devam etti. 1995 yılından itibaren önce ATV'de, sonra da NTV'de "BamTeli" programını yaptı. Şu an TRT'de "Nasılsınız?" adlı programı hazırlayıp sunmaktadır. *Takvim*, *Yeni Yüzyıl*, *Cumhuriyet* ve *Sabah* gazetelerinde köşe yazarlığı da yapmış olan Talipoğlu evli ve bir çocuk babasıdır.

Tayfun Talipoğlu hayatının köşe taşlarını nasıl tanımlar?

□ İyi bir çocukluk yaşamış biriym diyebilirim. Babam devlet memuru idi, lojmanlarda büyüdüm. Onun için de hep devlete bir borcum olduğunu düşünürüm. Eskişehir ve Ankara'da geçen hayatımın ilk döneminin ardından Kıbrıs'da askerlik, sonra gazetecilik ve "Bamteli" geldi. Yaşamımın dönüm noktaları; birincisi çok küçüktüm ama 12 Mart muhtırası, ikincisi Siyasal'ı kazandığım gün, üçüncüsü 12 Eylül, dördüncüsü askerlik, sonra düğün salonunda çalışma dönemim, *Milliyet*'e girdiğim ilk gün, "Bamteli"nde yola çıkışım, "Bamteli"nde yıldığım da Konya'da bir ihtiyarın söylediği bir söz, Gümüşhane'de başka bir ihtiyarın söylediği söz...

Dönüm noktaları olarak söylemişsiniz. Konya ile Gümüşhane'deki yaşlı amcalar ne dedi size?

Bir gün Konya'da haber yapmaya gittim. Bir ödül töreni, törende dedim ki, "Konya'nın bir başka yönünü, bilinmeyen tarafını haber yapmaya geldim". Oranın o zamanki bir yetkilisi "Tayfun Bey yarın kahvaltıyı beraber yapalım" dedi. Kahvaltıda "Bununla neyi kastettiniz?" dedi. Dedim ki; "Aynı fabrika hem karalastik üretiyor hem de Pierre Cardin. Kara lastikten bu markayı da üretmeye geçmiş. Biri İtalya'ya gidiyor biri Anadolu'ya. Bantta yan yana geliyor." Ben bir güzellik olduğunu düşündüğümü ifade ettim. Bana dedi ki "Kardeşim onlar böyledir, onlar şöyledir, şucudur bucudur" falan diye devam ederken, baktım durum kötü, biz sonra "dönelim" dedim ve kalktık. Tam otelin önüne geldim arabada düşünüyorum "Ya bu ülke ne zaman barışacak, ne zaman birbirini anlar duruma gelecek?" Ben orada ekonomik bir şeyden bahsedeceğim, üreticinin ne olduğu beni ne ilgilendirir? Kameraları bekliyordum ki birisi cama vurdu. "Evlat, hoş geldin" diyen davudî bir ses. Aşağı indim. Elini öpmek istedim ama o elini çekti. "Evlat çok güzel haberler yapıyorsunuz, çok güzel şeyler yapıyorsun, sana ilk tavsiyem sakın hayal kırıklığına uğratma kimseyi. Bu ülkede en büyük sorun sevilenlerin sevenlerini hayal kırıklığına uğratmasıdır." dedi. Tam dönmüşken, "Konya'ya haber yapmaya mı geldin?" diye sordu "Öyleydi efendim" dedim. "O zaman sana Konya'yı anlatayım evlat" dedi. "Senin yolunla da çok ilgili bu. Burası Konya. Burada devletler kuruldu, devletler yıkıldı. Devlet kuranların ve yıkanların adı bile yok. Ama birisi var ki, gönüller yaptı. Sekiz yüzyıldır dün-

yanın her tarafından gelip insanlar ona yüz vuruyor. Yolun bu yol olsun." dedi. Hâlâ bunu hatırladıkça tüylerim ürperir. Hemen arabaya döndüm ki teybe alayım adamı. İnsanlar bana inanmaz. Çok güzel sözler bunlar. Her biri hâlâ ilk gün gibi aklımda. Teybi aldım döndüm yok oldu adam. Koşuyorum sokağın başına, sağa sola, yok.

Gümüşhane'deki adam da "Senin yüzünde bir nur var oğlum" dedi. Tam manen tükendim dediğim anda bir heyecan ve ümit olmuştu.

Kendinizi nasıl tanımlarsınız? Gazeteci, gezgin vs.

Aslında ben gazeteci olarak tanımlanmayı çok seviyorum. Ama son dönemde gazetecilik tabiri toplumda yarattığı güvensizlik nedeni ile beni tatmin etmiyor. Kişilerin hangi köşede ne yazdığını, ne zamandan beri hangi şartlarda yazdığını düşününce gazetecilikten öte, ben "yol öykücüsü" diyorum kendime. Kartvizitim de öyledir, "Tayfun Talipoğlu-Yol Öykücüsü" diye.

Yol öykücüsü derken kastınız nedir?

Yol öykücüsü derken benim ilk yola çıkarken yazdığım/söylediğim bir dörtlük var: "Bir yol, bir yola / Yollar insana ulaşıyorsa / Yol da bizim / Yolcu da..." Ben yola böyle çıktım. Şimdi üniversitelerde yaptığım söyleşiler-

Üniversitelerde yaptığım söyleşilerde gençlere tek şey söylüyorum: "Çocuklar sakın peşin yargılı olmayın. Peşin yargılı olursanız kurabileceğiniz çok güzel dostlukları başından yitirirsiniz. Kimseyi baştan yargılamayın, önce merhaba deyin geri-si gelir."

de gençlere tek şey söylüyorum: "Çocuklar sakın peşin yargılı olmayın. Peşin yargılı olursanız kurabileceğiniz çok güzel dostlukları başından yitirirsiniz. Kimseyi baştan yargılamayın, önce merhaba deyin geri-si gelir."

Ben Türkiye'nin esas sorununun samimiyetsizlik olduğuna inanıyorum. Ayırıştırarak, ötekileştirerek hiçbir yere varamayız. Bu noktaya beni "Bamteli" getirdi. Yıllar önce hakkında peşin yargılar ürettiğimiz vilayetler var-

di. Ama gittiğimizde dünyanın en tatlı insanlarını bulduk orada. Olay nedir biliyor musunuz? Yunus Emre bize yolu çok önceden göstermiş. "Gelin tanış olalım / İşi kolay kılalım / Sevelim sevillelim / Dünya kimseye kalmaz."

"Bamteli" nasıl başladı?

Aslında "Bamteli" bir seçim turunda başladı. Bir gün bir seçim otobüsündeydik, aynı gün birkaç yerde daha miting devam edecekti. Ben ilkinde haberimi yazdım, sonra arka sokaklara girdim, baktım ki meydanlar yalan söylüyor. Gerçeğin arka sokaklarda olduğunu fark ettim.

Ülkemizde bazı insanlar bütüncül bir bakış açısı geliştirmekten yoksunlar. Sizin bu bütüncül ve kapsayıcı bakış açısını oluşturmanızda Anadolu insanını tanımanız ne kadar etkili oldu?

Elbette var. On altı yıl önceki Tayfun Talipoğlu ile bu günkü arasında elbette çok büyük fark var. Ama şahsen zaten bu mayaya sahip olduğumu düşünüyorum. Kavgı ile hiç bir şey çözülmez. Mücadele konuşarak değil

hizmetle yapılır. Ben Anadolu'da onu gördüm. İnsanlara Anadolu'da önyargısız "merhaba" dediğinizde çok güzel cevaplar alıyorsunuz. Ama peşin yargılar koyduğunda iş bitiyor. İletişimi daha başlamadan noktalıyorsunuz. Beni yaptığım iş ilgilendirir. Ne olduğu nereli olduğu önemli değil. İnsan olsun. Bana o kısmı lazım.

Yolculuklara çıkarken kaç kişilik bir ekiple çıkıyorsunuz?

İki; kameraman ve ben. Çıkıyoruz yola ne gelirse. Ya da bazen geçen bir ara buradan geçerken bir çocuk vardı. "Bakalım ne yapıyor," nasıl diye gidiyoruz.

Siz ilk yol programı yapanlardansınız. Seyahat programlarında durum nedir?

Bazılarının kaliteli olduğunu görüyoruz. Zaten sürekliliğinden bunu anlıyorsunuz. "Ayna"-Saim Orhan ekibinin bunlardan bir tanesi olduğunu söyleyebilirim. Bazıları çok sulandırıyor açıkçası. "Bamteli"nde bir mesaj var. Mikrofonu kaptık hadi uzatalım önümüze gelene değil. "Bamteli"nin tutan tarafı metnidir, Tayfun Talipoğlu'nun ses tonudur. Tabii ki bu tarz programlar yapılacak. Ama her biri kendi yolunu çizerek, tarzını oluşturmali.

Anadolu'nun "Bamteli"nin çıkış noktası olduğunu belirtiyorsunuz. Tayfun Talipoğlu için Anadolu ne anlam ifade ediyor.

Anadolu benim için bir coğrafyayı ifade etmiyor. Anadolu'yu coğrafyadan ibaret olarak görerek Anadolu ve Trakya olarak ayırmak kıt bir coğrafya bilgisinin sonucudur. Anadolu hayatın ta kendisi... Anadolu bir coğrafya değil, bizi bir arada tutan kültürdür.

Diğer insanlardan farklı olarak sizin için seyahat ve iş aynı şey. Ayrıca seyahate çıkar mısınız?

Hiç durmadım ki ben. Benim beş gün üst üste tatilim yoktur.

Ailenizle seyahat eder misiniz?

Zaman ve fırsatım olmuyor.

Ama anlattıklarınıza göre babanız size çok etki etmiş?

Tabii çok fazla. Sahip olduğum pek çok şeyde.

**Program için gittiğiniz yerlerdeki konaklama-
otel standardınız nedir?**

Çıkar bakarım, çarşaf temizse benim için gerisi önemli değildir. Şu kadar yıldızı olsun şu özelliklere sahip olsun önemli değildir.

Tayfun Talipoğlu ile alakalı zihninizde ilk beliren fotoğraflardan biri, onun yolda arabasında giderken yol kenarında gördüğü çoban, oynayan, okuluna giden çocuğu görüp arabasından inerek onunla hayata dair sohbet etmesi Anadolu'nun bu güzel çocuklarında neler buluyorsunuz?

Çocuklar doğal, onlar yalan söylemiyor. Çocuğun yalanı kendi küçük çıkarları içindir. Mesela Gaziantep'te Resul vardı benimle ekmeğini bölüşen, "Jandarma geldi babamı silleledi" diyor. "Bamteli"nin amacı bu zaten, tüm doğallığı ile yansıtmak. Onun için çocuklar. Çocuğun doğallığı, yalansız, riyasız dünyası.

İki menzil arasında yoldasınız. Bazen yolda kalmak, zorluklarla karşılaşmak gibi bir sıkıntınız oluyor mu?

"Bamteli" başlarken yanıma bir sürü konserve aldık. Ola ki yolda kalırsanız diye. İki ay sonra hepsini çöpe attık. Hiç aç kalmadık, tam tersi şişmanladık. Bir gün arabamın lastiği patladı, arkadan biri durdu; "Ben Talip ağabeyime lastik mi değiştiririm" diye aldı elimden kendi değiştirdi. "Dur" filan dedim. Adam "Abi senin habere sonradan bizim köye köprü yaptılar. Ben bir lastik değiştirmişim çok mu?" dedi. Ödül budur. Yoksa bana altın kelebek falan vermişler ne olacak.

**Bir filmde der ki; "Herkes ölecek, önemli olan yanımızda güzel fotoğraflar götürebilmektir." Yollar-
da öykü toplayan Talipoğlu buradan yanından hangi fotoğrafları alıp götürmek ister?**

O kadar çok ki! Aslında benim götürmek istemediğim fotoğraf az. Sadece canlıya verilen zarar fotoğrafları dışında hepsini götürebilirim. Bunun için her insanda mutlaka bir güzellik bulup, bir fotoğrafını çekerim. Her insanın güzel tarafı vardır diye düşünürüm. İlk uçağa bindiğimde aşağı baktım, dünya bomboş. Kendi kendime dedim ki; "Bu insanlar ne diye kavga eder? Düşmanlık üretmenin hiçbir mânası yok, dünya o kadar geniş ki herkese yer var."

Vasıta ile giderken vasıtanın bir dezavantaj olduğunu, bir şeyleri kaçırdığınızı düşünür müsünüz? Eski seyyahlardaki ayrıntıları da dikkate alırsanız:

Ben ayrıntıları kaçırmamak için hiçbir yere uçakla gitmem. Hep araç kullanırım. Bir otobandan nefret ederim, bir de uçaktan. Hızlı treni bir kere anlatırsın ikinci kez sana bir malzeme vermez. Oysa Doğu Ekspresi'nde ne hikayeler çıkar.

Seyahat ederken kendinizi tanıyabildiğinizi düşünüyor musunuz? Korkularınızla, endişelerinizle yüzleşme imkanı buluyor musunuz?

Tabi; mutlaka. Şöyle söyleyeyim, bazen bana diyorlar: "Neden koruman yok?" Eğer bunca yaptığım şeyden sonra biri bana bir şey yaparsa, benim kanım akamaz. Ben kimsenin özel hayatı ile ilgilenmedim, ben kimse ile yaptığım işi şahsileştirmedim. Kimseyle kavga etmek amacı gütmедim. Niyete bağlı, kavga edip etmemek. Bu da bilgi eksikliğinden bence. Bir ülkücü arkadaş diyor ki, "12 Eylül öncesi ülkü ocağında sordum bu komünistler nasıl adamlar diye. Bana tarif ettiler. Kısa pantolon uzun saçlı falan dediler. Ondan sonra Etimesgut'ta iki Fransız turisti öyle bir dövdüm ki Marksist diye."

"O zaman sana Konya'yı anlatayım evlat." dedi. "Senin yolunla da çok ilgili bu. Burası Konya. Burada devletler kuruldu, devletler yıkıldı. Devlet kuranların ve yıkanların adı bile yok. Ama birisi var ki, gönüller yaptı. Sekiz yüzyıldır dünyanın her tarafından gelip insanlar ona yüz vuruyor. Yolun bu yol olsun" dedi.

Anadolu insanının birbirine karşı tavrı nasıl?

Bizde biri bir kaza görse herkes yardıma koşar. Ama aynı adam iki dakika önce ona kaza yaptırmak için elinden geleni yaptırmıştır. Tali yoldan çıkan araç çıkmasın diye 70'le gidiyorsa 100'e çıkar bir anda. Yani bu coğrafyada mozaik falan, hepsi bir tarafa Anadolu'da tanıdığı adama saygı duymuyor. Seviyor, saygı duymuyor. Tanımadığına saygı duyuyor. Yani ben gitsem Urfa'ya yarısını alsam kimse bir şey demez. Ama aynı şeyi orali yapsa bilmem kimin torunu, hırsız mı, nerden buldu bu parayı, bir sürü dedikodu. Ben aynı şeyi yapıyorum ama bana

kimse sormaz, tanımıyor ya. Hep rekabet ve bir çekeme-
mezlik durumu. Biz hep başkalarının başarısızlığı üze-
rine başarı kurduk. Tanımadıklarımızın başarısı önemli
değil. Tanımadığımız biri uzaya gitmiş, elektriği bulmuş
o önemli değil. Tanıdığı adamı mağdurken çok seviyor
biraz iyi duruma gelince düşman.

Nerde yaşamak istersiniz. Ya da yerleşmek?

Çanakkale Ayvacık'ta yerimiz var. Ama ben yerleş-
mek istemiyorum. Öyle bir derdim yok.

Yani bir sahil kasabası, gürültüden uzak bir ha- yalınız yok mu?

Var, öyle evim de var, denedim, ama üç gün üst üste
kalamadım. Ben bir yerde sıkılan bir adamım. Onun için
ben gazeteye falan girince diyorum ki "Benden korkma-
yın, ben masa başında oturmam. Sizin yerinize de talip
değilim, rahatınızı bozmayın."

Tayfun Talipoğlu nasıl bir yolcudur? Planlı, prog- ramlı mı yoksa kervanı yol da mı düzer?

Evet biraz kervanı yolda düzenlerdim. Bir defa ni-
yet edeceksin. Çıkacaksın yola, gerisi geliyor.

Yolunuzu kader mi çizer yoksa siz kendiniz mi çizersiniz?

Ben kesinlikle kaderciyim. Kaymakam olmak iste-
dim yapmadılar, şimdi bambaşka bir yoldayım. Bana

yaptıkları her engellemeden daha da güçlenerek çıktım.

Bir hobiniz var mı?

Benim çanta hastalığım var. Evde yüzün üstünde
çantam var. En az elli-altmış tanesi kullanılmamıştır. Her-
kes elektronik eşyalar falan alır ben çanta alırım. Evde bir
saunam vardı, ben onu depoya çevirdim. Geçen bir aç-
tım düzenleyeyim diye, baktım aynı çantadan dört tane
almışım. Çanta hastalığım da naylon torbadan nefret et-
tiğim için başlamıştır.

Hatıra koleksiyonunuz var mı gittiğiniz yerlerle alakalı?

Safranbolu'da bir Bamteli Müzesi kurduk. Kayma-
kam Bey orada bize bir konağı müze olarak tahsis etti.
Anadolu'nun çeşitli yerlerinden hatıra olarak topladıkla-
rımızı orada sergiliyoruz.

Bu arada müzedeki eşyaları duvarlara çakmak zo-
runda kaldık. Her yöreden farklı şeyler almışız, yani me-
sela Çorum'dan leblebi, baktık insanlar bunlar Tayfun
Abi'den diye birer ikişer alıp götürmeye başladılar. Kötü
niyetle değil tabii. Camedân ardına koymak zorunda kal-
dık.

Teşekkür ediyoruz...

Ben teşekkür ederim. ■

ORYANTALİZM, SEYYAHLAR VE BATI'NIN DOĞU İMGESİ

Yücel BULUT *

DOĞULU HALKLARIN PEK ÇOK ALANDA
(HUKUK, ASTROLOJİ, ŞİİR VS.) BİLGİ VE
YETENEKLERİ VAR. ANCAK BİR ŞEY EKSİK: O
SIRADA BATI'DA BİLİM HALİNE GELEN ŞEY,
BUNUN "ETKİLİ YÖNTEMLERİ" VE GEREKTİRDİĞİ
UZMANLAŞMA...

□ Batı'nın Doğu hakkındaki imajları ya da Doğu'ya ilişkin Batılı kolektif muhayyile olarak tanımlayabileceğimiz oryantalizm; edebiyat eserlerinden gazete yazılarına, teolojik tartışmalardan bilimsel çalışmalara, Batılı siyaset adamlarının konuşma ve tutum alışlarından popüler karalamalara varıncaya kadar Batılı zihin dünyasının her noktasında izini sürebileceğimiz bir alandır.

Oryantalizmin tarihi, Doğu ile Batı'nın varlığı kadar eskidir. Bu tarihsel süreç, oryantalizme bugün tanıdığımız çeşitli biçimlerini ve özelliklerini kazandırmıştır. Gelişim süreci içinde oryantalizm ele alındığında karışımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Bir yanıyla oryantalizm Doğu'nun Batı tarafından incelenmesi anlamına gelirken, öte yanıyla da Batı'nın kendi bilincine varmasının en önemli aracı olarak gözükmektedir. Doğu yoksa Batı da yoktur ve Doğu, Batı'nın en mükemmel ötekisidir.

Batı'nın Doğu'yla ilişkilerinin ve ona dair imgelemenin oluşum süreci yüzyıllara yayılır ve karalamadan tahkire, anlamaktan hegemonya kurmaya, Doğu'yu ve İslâm'ı kendi kurumsal yapısını eleştirmeye yönelik araçsal kullanıma varıncaya dek çok boyutlu bir özellik gösterir. Yüzlerce yıla yayılan bu Doğu imajının oluşumunda ise filolojiden etnolojiye, edebî metinlerden siyasî-ticarî kampanyalar için propagandaya, teolojiden siyasete pek çok kurum ve disiplin görev üstlenmiştir.

Seyahatler ve gezi raporları da, bu üretim içinde özel bir yere sahiptir. Bu çerçevede Marco Polo'nun seyahati Batı'nın Doğu hakkındaki bilgilerini besleyen, yenileyen önemli bir kaynak niteliği taşır. Marco Polo'nun kitabı, her ne kadar, ilk başlarda hiç kimse tarafından ciddiye alınmamış ve çok fazla abarttığı düşünüldüğü için Marco Polo'ya "milyoner" lakabı takılmışsa da, sonraki dönemlerde Batı dünyası için vazgeçilmez kaynaklardan biri olmuştur. Eserin çok sayıda tercümesinin ve baskısının olması, okuyucunun esere duyduğu ilginin bir göstergesidir.

Marco Polo, ailesiyle birlikte bu seyahate çıktığında henüz 17 yaşında idi. üç yıl süren zorlu bir yolculuktan sonra Kubilay'ın ülkesine vardı. 1275'te Kubilay'ın huzuruna çıkan Polo Kubilay'ın hizmetinde bulundu,

onun adına elçilik yaptı, görevli olarak ülkenin birçok bölgesini dolaştı. İşte bütün bunlar, Marco Polo'ya, Doğu Asya hakkında olduğu kadar Güney ve Batı Asya hakkında da birçok yeni bilgi sunma imkanı sağlamıştır. Çin'de, İran yolları hakkında elde ettiği bilgiler, Kuzey Buz Denizi'ne, doğuda Japonya'ya, güneyde de Madagaskar'a kadar uzanmaktaydı. Hiç ikamet etmediği ve sadece yolunun üzerinde bulunan İran hakkında elde ettiği bilgiler, önceki yazarlarından çok daha kapsamlıydı. Marco Polo, İran yaylasının ortasında bulunan büyük çölden bahseden ilk kişi olarak kayıtlara geçmişti.

Marco Polo'nun eseri, tüccarlar ve devlet adamları için gerekli olan bu doğru bilgilerin ötesinde, ayrıca, Uzak Doğu'nun göz kamaştırıcı zenginliklerine, bölgenin ticarî ilişkilerine, ticaretin yönüne, karşılaştığı Doğu halkların gelenek göreneklerine ilişkin de ilginç bilgiler veriyordu. En önemlisi de Avrupa ile Uzak Doğu

Doğulu halkların pek çok alanda (hukuk, astroloji, şiir vs.) bilgi ve yetenekleri var. Ancak bir şey eksik: O sırada Batı'da bilim haline gelen şey, bunun "etkili yöntemleri" ve gerektirdiği uzmanlaşma...

arasında yer alan halkların Batılılara karşı dostça davranışlarından bahsetmekteydi. Yani, arada savaşmak zorunda kalacakları Yakın Doğu'nun savaşçı Müslüman toplumları yoktu. Bu da zahmetsizce el koyacakları bir zenginlik konusunda Batılılara yapılmış bir davet/teşvik anlamına geliyordu. Elbette bütün bu anlatılanlar Batılı insanın iştahını kabartacaktır. Anlattığı ülkelerin iklimi, nüfusu, dini, ulaşım imkânları vb. gibi özelliklerinden ayrıntılarıyla bahsetmiş olması da Polo'nun eserinin "rehber" niteliğini, başka bir deyişle bu zenginliklere hangi yolları takip ederek ulaşabileceklerini de göstermekteydi.

Siyasî ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi, Doğu'yu gezen seyyahların ve misyonerlerin sayısındaki artış ve Avrupa'da Hristiyanlığın ideolojik birliğinin ve hâkimiyetinin sarsılışı; 16. yüzyılda, Müslüman Doğu hakkında daha objektif bilgilerin derlenmesine imkân tanıdı. Bu, özellikle siyasetçiler ve ticaretle uğraşanlar için gerekli olan bir şeydi. Bu yönelime paralel olarak, 16. yüzyılda Doğu'ya yapılan bilgi toplama yolculuklarının sayısında önemli bir artış gözlenmektedir. Amaç,

gerek gidilen bölge insanların örf, âdet ve kurumları, gerekse de o bölgenin bitki ve hayvan toplulukları hakkında olabildiğince bilgi toplamaktı. Artık Müslümanların değerleri, fikirleri ve örf—âdetleri mutlak birer yanlış olarak damgalanmıyordu. Osmanlı Devleti'nin siyâsî, idarî ve askerî düzeni üzerinde değerlendirmeler yapılmıyordu. Doğu dünyasının, tümüyle nesnel bir tarzda ele alındığından söz edilemese de, tutum alış ve açıklamalarda önceki yüzyıllardan bir farklılaşma içine girildiği aşikârdı. Bundan sonraki dönemde, Müslüman Doğu'nun Hristiyanlık nokta-i nazarından gittikçe uzaklaşarak ele alındığı görülmektedir. Ancak, Müslüman Doğu'ya ilişkin önceki dönemlerde kullanılan simgelerin tamamen devre dışı bırakıldığı da düşünülmemelidir.

İpek ve değerli taşlar için İran'a seyahat eden tacirleri ve diplomatları, İslâm dünyasının din, kültür ve âdetlerini Avrupa'ya tanıtan maceraperestler ve araş-

anlatırken kendi gözlemleriyle yetinmemekte, daha önce buralar hakkında yazılanlardan da alabildiğine yararlanmaktaydılar. Bu seyyahların notları da daha sonra gelenler tarafından aynı şekilde kullanılmaktaydı. Kimi zaman, bir seyyahın eseri, aslında yazarının hiç görmediği bölgeler hakkındaki değerlendirmelerini de barındırabilmekteydi. Editörlerin bir işi de, bunların farkına varıp, *yeni bilgilerle* bu bölümleri düzeltmekti. Ayrıca, seyahatnâmelere bakılacak olursa, seyyahların ilgilendikleri konuların ve ülkelerin zenginleştiği görülecektir.

1546-1549 yılları arasında Doğu Akdeniz'de dolaşmış bir doğabilimcisi olan Pierre Belon du Mans'ın seyahati bu açıdan dikkate değer. Tournon Kardinali François'nın bağış ve yardımlarıyla gerçekleştirdiği seyahati hakkındaki eserinde, [*Les observations de plusieurs singularites et choses mémorables trouvées en Grèce, Asie, Judée, Egypte, Arabie et autres pays estranges*, 3 cilt, Paris, 1553] kitabın başlığında

adı geçen bölgelerin bitki ve hayvan türlerinin yanı sıra, gezdiği yerlerin halklarının örf ve âdetlerinden de bahsediyordu. Kur'an ve Hz. Muhammed'den bahsederken, ge-

leneksel Hristiyan bakışının dışına pek de çıkmadığı gözlenir. Eserinde Kur'an'a ve Müslümanlara ilişkin Batı Hristiyanlığında mevcut bulunan klişeleri kullanmaktan da geri kalmamıştı. Ama onun ötesinde, Osmanlı Devleti'nin başarılarıyla özel olarak ilgiliydi.

Romalı Pietro della Volle Mısır ve Suriye'yi baştan başa dolaşmış, İran'da daha uzun bir süre kalmış (1619-1626) ve Safevî Krallığı'nın durumunu tasvir etmişti. Dr. François Bernier (1620-1688), Suriye, Mısır ve Hindistan'dan toplum ve ekonomi hakkında keskin gözlemlerle geri dönmüştü.

1655 ilâ 1659 arasında Levant'ta seyahat eden Jean Thévenot (1633-1667), dinî konulardaki yaygın önyargıları tekrarlamakla birlikte, Türkler'in hoşgörüsünden, dindarlıklarından ve yardımseverliklerinden bahseder. Eserinde, Türkler hakkında, seyahate çıkmadan evvel sahip olduğu olumsuz yargılarını düzeltme ihtiyacı da duymuştu: Hristiyanlar arasında yaygın olan Türkler'in şeytan oldukları türünden olumsuz önyargıların, onları tanıyınca, yanlışlığını anladığını ve Franklar'a karşı Türkler'in yaptığı kötü işlerin müsebbibi olarak da

Napolyon'un Mısır'ı işgal girişimi, Doğu'ya giden Batılı seyyahların notlarının değerlendirilmesi noktasında önemlidir. Mısır seferinin önemli bir özelliği, bilimin silahla, kalemin kılıçla ittifakını gösteren nadir bir sefer oluşudur.

tırmacılar izledi. Stefanos Yerasimos, Jean Thévenot'un *Voyage du Levant* adlı eserine yazdığı giriş yazısında, 17. yüzyılda Doğu hakkında yayımlanan seyahatnâmelerin sayısının 200'den fazla olduğunu belirtiyor. Bu seyahatlerin çoğu özel girişimlerdi, ama bazıları devletin resmî emriyle yapılmıştı. Buradan çıkarılacak sonuçlardan birisi, elde bulunan onca rapora rağmen yabancı ülkeleri tanımanın artık Batı'da bir devlet sorunu haline geldiğidir.

Seyyahların anlattıkları, Batılı muhayyilede Doğu'nun tutkulu bir merak haline gelmesinde ve Batılıları Doğu'ya yöneltmede teşvik edici bir rol oynadı. Seyyahlar, gezilerinden çeşitli gözlemler ve gezdikleri bölgelere ait metinlerle dönüyorlardı. Sonraki yüzyıllarda bunların yerini, gemiler dolusu kitaplar, heykeller, kabartmalar ve dikilitaşlar alacaktı.

Seyahat notları, yayınlanma aşamasında, okuyucunun beklentilerine uygun hale sokulması için editörlerin denetiminden/sansüründen geçiyordu. Bu seyahat notlarında dikkati çeken bir özellik daha vardı: Seyyahlar, gezdikleri yerler hakkındaki gözlemlerini

aralarındaki Hristiyan ve Yahudileri göstermekteydi. Fakat Türkler'in kibirli oluşlarından, kendilerinininkinden başka milletleri, en çok da Hristiyan ve Yahudileri hor-gördüklerinden ve bilime pek önem vermediklerinden bahseder.

Jean Baptiste Tavernier (1605-1689), 40 yıla yakın bir süre içinde Türkiye, İran, Hindistan ve Endonezya'ya çeşitli defalar seyahatler yapmıştı. Seyahat gözlemlerini *Les six voyages de J.—B. Tavernier en Turquie, en Perse et aux Indes* (Paris, 1677) başlıklı eserinde anlatmıştı. 1668'de ziyaret ettiği elmas madeniyle meşhur Golkonda Krallığı'ndan büyük bir servetin sahibi olarak Paris'e dönmüş ve 1669'da da XIV. Louis tarafından kendisine asalet payesi verilmişti. Servetiyle Aubonn kasabası baronluğunu da satın almıştı. Ama hem servetini, hem de bu ünvanlarını daha sonraları kaybedecekti, ancak Doğu'dan böylesi bir zenginlikle dönmesi önemliydi. Gezi notları doğrudan doğruya kendi kaleminden çıkmamıştı. Eseri editörlerinin denetiminden geçmiş, modaya uygun hale getirilmişti. Ayrıca, hiç görmediği

halde Tonquin ve Japonya'yı başkalarının seyahatlerinden yararlanarak anlatmıştı. Editör, bu kısımları, otoritelerin getirdiği yeni bilgiler ışığında yeniden kaleme almıştı. İranlıları Türklerle kıyaslamış ve olumsuz değerlendirmelerde bulunmuştu. Saraydaki debdebeye rağmen İran'da bir çürümüşlük ve sefalet vardı. Halkı çalışmaktansa yoksul bir yaşamı yeğlemekteydi.

Çivi yazısının isim babası da olan Jean Chardin (1643-1713), elmas ticareti yapmak için 1665'te Hindistan'a gitmiş, oradan İran'a geçmiş ve İsfahan'a yerleşmişti. Bir protestan olan Chardin, Hindistan yoluyla Avrupa'ya döndü (1680). Daha sonra, Londra'ya yerleşti. İngiliz Hindistan Şirketi'nin görevlisi ve Krallığın tam yetkilisi olarak Hollanda'da görev yapmıştı. 1686'da *Voyages de Monsieur le Chevalier Chardin, en Perse et autres lieux de l'Orient* başlıklı seyahatnâmesini yayınladı. Chardin İranlıların herkese nasip olmayacak pek çok doğal yeteneğe sahip olduklarını, ancak bu yeteneklerini köreltmekte üstlerine olmadığını belirtir. Tavernier'nin kanaatini paylaşarak, İranlıların sefahat

düşkünlüğünden, hovardalıklarından, dalkavukluklarından, sinsi ve ikiyüzlü oluşlarından ve çalışmaktan nefret ettiklerinden bahseder. Chardin'e göre, İranlılar bilim alanında yetenekliydi, ama Avrupa'nın etkili yöntemlerine sahip değillerdi.

Chardin'le Thévenot'nun tespitleri birbirini aydınlatıyor. Doğulu halkların pek çok alanda (hukuk, astroloji, şiir vs.) bilgi ve yetenekleri var. Ancak bir şey eksik: O sırada Batı'da bilim haline gelen şey, bunun "etkili yöntemleri" ve gerektirdiği uzmanlaşma... Doğulularda yöntem eksikliği olduğuna ilişkin gözlemler bir yüzyıl önce düşünülemezdi bile. Artık Avrupa Doğu'ya baktığında kendini daha gelişmiş ve üstün görmektedir.

Yirmi yıl kadar sonra Antoine Galland (1646-1715), *1001 Gece Masalları*'nın Fransızca tercümesini (1704-1717) yayımlar. Galland, kimi resmî, kimisi ise özel görevlendirmeler sonucunda Doğu'ya defalarca seyahat etme imkânı bulmuştu ve bu seyahatler esnasında gezme imkânı bulduğu tarihî anıtların resimlerini yapmış, hatta imkân bulduğunda bu anıtları Fransa'ya taşımıştı. 1672-73'te, elçilik bünyesinde görevli olarak İstanbul'da

da bulunmuştu. 1679'daki üçüncü seyahatinde görevi, M. Colbert'i memnun etmek isteyen Doğu Hind Kumpanyası adına, Colbert'in dairesini ve koleksiyonunu zenginleştirebilecek şeyleri Yakın Doğu'da aramaktı. 18 ay boyunca bu görevde bulunan Galland, kumpanya idaresinin değişmesi sonrasında görevden alındı ancak Colbert onu kendi amaçları için kullanmaya devam etti. Colbert'in ölümünden sonra da, Galland'ın bu görevi 'Kralın Antikacısı' ünvanıyla devam etti. Doğu'daki bu uzun ikameti süresinde Türkçe, Farsça ve Arapça'yı öğrenme ve geliştirme imkânı bulmuştu. Galland'ın asıl önemli çalışması ise, yukarıda bahsedilmiş bulunan, 1001 Gece Masalları'nı tercüme etmesiydi. Galland, bu esere bir de önsöz yazmıştır. Batı'daki Doğu imajını köklü bir biçimde belirleyen nadir eserlerden birisi olan bu çalışma Doğu'ya merakı bir tutku haline getirmiştir.

18. yüzyılın Doğu'yla ilgili baskın görüşünü sistemli olarak çürüten ve daha da önemlisi, Doğu despotizmi kavramının saçmalığını ortaya koyan ender kişilerden birisi de, varlığına inandığı seçilmiş milleti bulmak ve Kutsal Kitap'ta adı geçen sülaleleri ortaya çıkarmak için Asya'ya seyahat eden ve bu seyahatleri esnasında Zerdüştilerin kutsal metinleri *Avesta*'yı (1771) ve Brahmanlığa ait *Upanişadları* çeviren (tercümenin bitiş tarihi 1787, ilk yayınlanış tarihi 1801'dir) Abraham-Hyacinthe Anquetil-Duperron'dur. Akademisyenler dışında sınırlı etkisine rağmen, Doğu'yu siyasî açıdan saygınlığına yeniden kavuşturma çabası dikkate değer. Bu, "yaygın görüşe karşı çıkan kişinin oryantalizmde kendi zamanının en ünlü öncülerinden biri olması ve Batı bilimindeki bu uzmanlık dalının, günümüzde hiç de haksız sayılmayacak biçimde, entelektüel açıdan daha incelmış olmakla birlikte, temelde, olumsuzlukta hiç de geri kalmayan bir Doğu imgesini bilimsel otoriteyi beslemek ve gizlemekle suçlanması" nedeniyle önemlidir.

Belki de, onu Montesquieu ve benzerlerinden ayıran şey, diğerlerinin Doğu'ya gitmemelerine rağmen Doğu konusunda Batı'daki mevcut kanaatlerden hareketle Avrupa içi tartışmalarında Doğu'yu kullanmalarına karşılık Anquetil-Duperron'un Doğu'ya seyahat etmiş birisi olarak bölgenin şartlarını daha yakından tanımış olmasıdır. Anquetil-Duperron, *Législation orientale, ouvrage dans lequel, en montrant quels sont en Turquie, en Perse et dans l'Indoustan, les principes fondamentaux du gouvernement* (1778) başlıklı Doğu hukukunu konu edinmiş çalışma-

sında, İran ve Osmanlı'da bir hukukun ve özel mülkiyetin mevcut olduğundan, hükümdarın da bu kurallara riayet zorunluluğundan bahseder. Eserinin alt başlığında şöyle yazmaktadır: "Türkiye, İran ve Hindistan'da temel yönetim ilkelerinin neler olduğu gösterilerek şunların kanıtlandığı çalışma: 1. Bu üç devlette mutlak gözüyle bakılan despotizm bugüne kadar tanıtıldığı biçimiyle, kesinlikle yanlış bir fikir vermektedir; 2. Gerek Türkiye'de, gerek İran ve Hindistan'da uyruklar kadar hükümdarın da uymak zorunda olduğu yazılı bir yasalar bütünü geçerlidir; 3. Bu üç devlette de fertler serbestçe tasarruf edebildikleri, taşınır ve taşınmaz mülklere sahiptir."

18. yüzyılın sonunda gerçekleşen bir olay, Napolyon'un Mısır'ı işgal girişimi, Doğu'ya giden Batılı seyyahların notlarının değerlendirilmesi noktasında önemlidir. Mısır seferinin önemli bir özelliği, bilimin silahla, kalemin kılıçla ittifakını gösteren nadir bir sefer oluşudur. Napolyon, çok sayıda oryantalisti yanında götürmüştü. Mısır'da *Institut d'Egypte*'i kurdu. Enstitüdeki bilgilerin çalışmaları ünlü *Mısır'ın Tasviri* (1809-28) adlı devasa eseri ortaya çıkarmıştı. Ayrıca Napolyon, sefere çıkmadan evvel Mısır hakkında çok şey okumuştur. Bu noktada üzerinde en fazla etkili olan eser ise, C. F. Volney'in (1757-1820) *Voyage en Egypte et en Syrie pendant les années 1783, 1784, et 1785* (1787) isimli eseriydi. Volney'in eseri, ona, Mısır'da karşılaşabileceği sorunların bir listesini sunmuştu.

Volney, halkları fanatizmin ve zorbalığın boyunduruğundan kurtarmak, onların doğduğu topraklara bilimi ve sanatı geri getirmek ve mümkünse, diriltilecek Doğu'nun zaferiyle eski Doğu'nun zaferini gölgede bırakmak gibi soylu bir hedefi Fransa'nın yerine getirmesi gereken bir misyon olarak belirler. Napolyon'u da, bir başka yazısında, uygarlık götürme misyonuna sahip bir kahraman olarak niteler.

Volney, Doğu'ya yaptığı seyahatlerdeki araştırma ve gözlemlerini, Fransız idarecilere, girişilecek işgal projelerinde, kendilerini bekleyen tehlikeler, sıkıntılar ve ihtiyaçlar konusunda uyarı olması için sergilemektedir. Volney, bütün dikkatini ziyaret ettiği ülkelerin siyasî durumu üzerinde yoğunlaştırmıştı. Fizikî durumu, sadece incelenen toplumların yaşadığı coğrafi ortamları daha iyi anlatabilmek için aktarmıştı. Volney, Mısır'ın sanat eserleri konusunda eserlerin sanat yönünden ziyade, bu eserleri yapan halkın despot efendilerinin icraatlarından

şikâyet eder. Gizze pramitlerinin karşısında şöyle der: "Bu barbarca işleri yaptırtan despotların aşırılığı karşısında insanın isyan edesi geliyor." Mısır kötü ellerdedir ve kurtarılması gerekmektedir. Volney, cumhuriyetçi ülkülere bağlı ve insanın düzeltilebileceğine inanmış bir ideolog olarak, her şeyden önce efendilerin (Türklerin) cehaletine ve çürümüşlüğüne karşı çıkarak, bunların kurbanı olan halka daha az olumsuz yargılarla yaklaşır. Avrupalı diğer gözlemcilerle aynı düşünceyi paylaşarak, halkın 'bizim halkımızdan bile daha insanî, daha cömert bir karaktere, daha soylu, daha nazik bir sadeliğe, zihniyet ve davranışlarında daha ince ve daha açık bir şeylere' sahip olduğu yargısını tekrarlar.

Volney'in çalışmaları, İslâm, Hz. Muhammed ve Kur'an konularında yüzeysel ve hatalı değerlendirmeler barındırır. Ancak bu hatalar, kolaylıkla giderilebilecek basit bir bilgi eksikliğinden kaynaklanmaz. Aksine bunlar, Volney'in kafasında var olan, Fransa'nın üstlenmesini gerekli gördüğü misyon çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir çarpıtmadır. İyi niyetli yaklaşımların ötesinde, Kuran'la birlikte Türk yönetim sistemine yöneltilen şiddetli eleştiriler, Doğu kurumlarının, uygarlığın ilerlemelerinin ölçüsüne vurulduğunda artık hiçbir meşruiyetinin kalmadığını anlatmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun politik ve sosyal yapılarının böylece meşru olmaktan çıkarılması her türden sömürgeci ve müdahalecinin işine yarayacaktır.

19. yüzyılda Doğu'ya gidenler, düşlerindeki Doğu'yla karşılaşamazlar. Büyük bir hayal kırıklığı içinde geri dönerler. Gerard de Nerval'in deyişiyle "En Doğulu kahveler ancak Paris'te bulunur." Doğu'da buldukları yıkıntılar, harabelerdir. 19. yüzyıl sonunda Türkiye'ye gelen Pierre Loti ve takipçisi Claude Farrere de pek farklı düşünmezler.

19. yüzyıla birlikte, endüstri toplumunun dünya çapında gelişmesi, Hegel'in tarih felsefesinin buna sağladığı güvence, üreticiliğin sanat ve edebiyatta panzehir olarak yaydığı Doğu özlemi, sömürgecilik ve emperyalizmle birlikte, bugün de kolektif Batı muhayyilesini süsleyen Doğu ile ilgili bütün ifade biçimleri üretilmiş oldu. Bu imgenin oluşumunda seyyahların gözardı edilemez bir katkısı oldu. Bölük pörçük, karma karışık ya da tam tersine düzenli ve akılcı bir düzleme oturtulmuş, birbirleriyle çelişen bu imgeler Batılı zihinlerde yaşamaya devam etmektedirler. ■

İSLAM DIŞI DİNLERDE KUTSALA YOLCULUK

Ali ERBAŞ *

İBRÂHİMÎ KÖKENLİ YAHUDİLİK VE HİRİSTİYANLIK'TA BİLE İSLÂM'DAKİ GİBİ BİR NETLİK YOKTUR. İSLÂM'IN DIŞINDA HİÇBİR DİNDE, HACI OLABİLMEK İÇİN ARAFE GÜNÜ ARAFAT'TA BULUNMA VE ERTESİ GÜN DE KA'BE'Yİ TAVAF ETME GİBİ, BELLİ BİR MEKÂN VE ZAMAN KAYDI YOKTUR. DİĞER DİNLERDEKİ HAC, İSLÂM'DAKİ KUTSAL YERLERİN SENENİN HER GÜNÜNDE ZİYARET EDİLEBİLDİĞİ GİBİ BİR ZİYARETTEN İBARETTİR.

□Dinî antropolojinin temel meselelerinden biri olarak kabul edilen hac, çeşitli dinlerde farklı isimlerle ifade edilmesine rağmen, keyfiyet olarak hepsinde bir benzerlik bulunmaktadır. Hac, global bir kutsallaştırma faaliyeti olarak tanımlanmakta¹ ve temelinde ulûhiyyetin herhangi bir yerde tecellisi inancı yatmaktadır. Dinlerde kutsal kabul edilen yerler aslında mekân olma açısından diğer yerlerden pek farklı olmamakla birlikte, hemen her insan için diğerlerinden farklı ve ayrıcalıklı mekânlar vardır. Doğulan yerlerin manzarası, ilk aşkların yaşandığı yerler veya gençlikte ziyaret edilen yabancı kentin bir sokağı veya bir köşesi. Bütün bu yerler, dine en uzak bir insan için bile özel, “benzersiz” bir niteliğe sahip olmaya devam etmektedir. Buralar dindışı insanın evreninin kutsal yerleridir ve bu tavır dindışı insanın “gizli-dinsel” tavrıdır².

Kutsal mekânlar, bir toplumun dinî hayatının merkezi olan, insan hayatına yön veren ve anlam kazandıran yerlerdir. Kişinin dini ne olursa olsun, insan tabiatı böyle yerlere ihtiyaç duymuş ve kutsallık duygusu başlangıçtan beri insan tecrübesinin bir parçası olagelmıştır. İnsan bu duyguyu mabeddeyken herhangi bir yerde olduğundan daha derin hisseder.³

Hac olgusunu fenomenolojik açıdan beş noktada değerlendirmek mümkündür: 1. Tabiatüstü bir gücün onuruna ziyaret yolculuğu yapılır. 2. Hac kutsal bir mekânda gerçekleştirilir. 3. Hac yolculuğuna kutsal bir tarihte (örneğin bir bayram günü) çıkılır. 4. Fenomenolojik olarak hac kolektif bir olaydır. 5. Ayin ve ibadetler ile yerine getirilir.⁴

Hac anlayışı dinlerin birçoğunda şu veya bu şekilde var olmakla birlikte, bazılarında daha önemli bir yer işgal etmektedir. Eski Mısır’da büyük tapınakların duvarlarındaki birçok resim ve yazı ve ayrıca bu tapınakların çatılarında bulunan “hacılara ait ayak izleri” gibi bulgulardan hareketle hac uygulamalarının mevcut olduğu kanaati ortaya çıkmaktadır. Eski Mısır’da dinî merkez olarak kabul edilen birçok yer vardı. Busiris, Bubastis, Memphis (Ptolemeler döneminde), Abydos ve Karnak bunlardan bazılarıdır.⁵ Eski Yunan’da insanlar mevsimin gidişatına ve bayram günlerine göre, tanrılarının onuruna ziyaretlerde bulunmak amacıyla değişmeyen güzergâhları takip ederek hac yolculuklarında bulunmuşlardır. Delos, Delphes, Eleusis, Efes, Epidaure, Olympus gibi yerler bu tür tapınakların bulunduğu en büyük hac merkezleridir.⁶ Hindistan toprakları, iki bin yıldan

beri hac mekânı olarak kabul edilir, ülkenin her köşesine yayılmış olan mabedler ve mabudların bulunduğu yerler hac maksadıyla ziyaret edilir. Budist hac geleneğinin en karakteristik özelliği, Budda’nın hatıralarının saklandığı mabedlerin (stupaların) veya diğer kutsal yerlerin etrafında saygıyla dönmektir. Özellikle Güney Asyalı budistler bir tür “tavaf” olarak nitelendirilebilecek bu hareketi gruplar halinde yaparlar. Tavafta kutsal nesneleri sağ taraflarına alarak onların etraflarında dönerler.⁷ Şintoizm’de hac merkezi olarak kabul edilen yer İse’dir.⁸ Şintoizm’de sene ortası ve sene sonundaki günlerden birinde yapılan ve bedenî ve ahlakî kirlerden temizlenme gayesi taşıyan arınma hacları vardır. Bu haclar için yapılan ayinler İse’de yapıldığı gibi mahallî mabetlerde ve nehir kenarlarında da yapılabilir.⁹

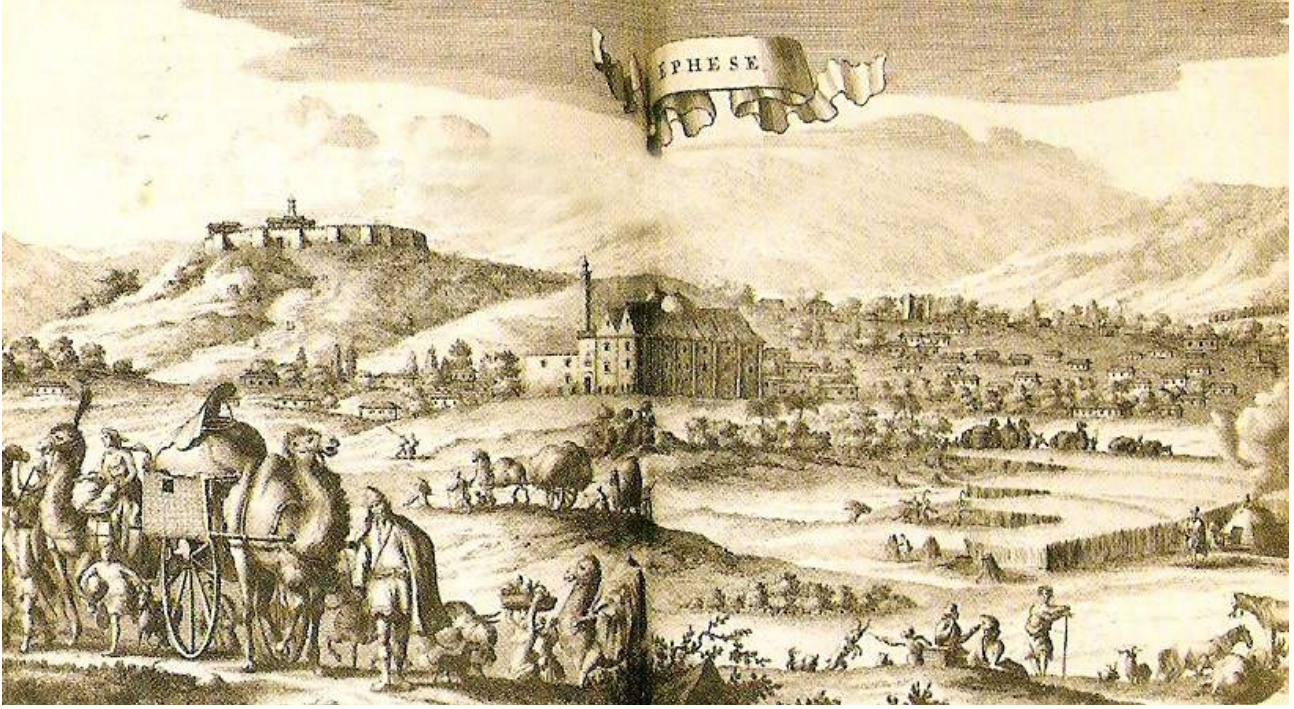
Yahudilik’te haccın tarihini Hz. İbrahim’e kadar götürmek mümkündür. Tekvin’de; İbrahim’in Harran’dan ayrıldıktan sonra vardığı Kenan diyarında Kutsal Meşe Ağacı’nın altında¹⁰ sonra Bethel ile Ai arasında bir yerde¹¹, ve daha sonra da Hebron’da¹² “Tanrı’nın görüldüğü” yerde bir altar yapıp, Tanrı’ya kurban takdim ettiği ve O’na ibadette bulunduğu anlatılmaktadır. Yine Tekvin’de, İshak’ın Beer-Şeba’da,¹³ Yakub’un da Şekem¹⁴ ile Beyt-el’de (Bethel)¹⁵ “Tanrı’nın görüldüğü” yerde, İbrahim’in geleneği üzere ibadet ettikleri yer almaktadır. Tekvin’de açıkça ifade edilmiş olmasa da, “Tanrı’nın görüldüğü yer” hac yeri, “Tanrı’nın görüldüğü zaman” da hac zamanı kabul edilirse, İbrahim, İshak ve Yakub’un bu ibadetleri bir hac ibadeti olarak telakki edilebilir.¹⁶

Eski Ahit’in bazı metinlerinden, Yahudi erkeklerinin yılda üç defa Kudüs’te Yahve’nin huzurunda bulunmak zo-

Hristiyanların Ortaçağ’da hac mekânları olarak kabul ettikleri yerler oldukça azdı. En önemli hac mekânı olan Kudüs’ün haricinde İstanbul da (Konstantinopolis) kutsal kalıntılar açısından büyük bir merkez olarak kabul ediliyordu.

runda olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷ Buna göre hac; küçükler, körler, kadınlar, akıl ve beden hastalıkları olanlar hariç, her yahudiye farzdır. Kadın ve çocuklar hariç tutulmuş olmasına rağmen, birçok kadın kocaları, çocuklar da ebeveynleri ile haccedebilmektedirler. Bu ziyarette büyük sayıda kurbanlar kesilmekte ve derileri de hacıların hizmetinde bulunanlara karşılıksız olarak verilmektedir.¹⁸

Günümüzde Yahudiler belli günlerde bu tür yerleri ziyaret eder, bu ziyaretlerin şans getireceğine, talihsizliklere

iyi geleceğine inanırlar. Hac mahallerinde dua edilir, adaklar adanır, bazan da istekler kâğıda yazılıp bırakılır. Ağlama duvarı veya Süleyman Mâbedi'nin batı duvarı dışındaki ziyaret merkezlerinde azizlere yalvarılıp şefaathçi olmaları istenir.¹⁹ Ağlama Duvarı'nın karşısında 17 Temmuz akşamından 19 Ağustos'a kadar 33 gün boyunca devamlı olarak çeşitli dualarla ve hac ibadetiyle meşgul olunur.²⁰

Hıristiyanlığın ilk kaynağı olan Yeni Ahit metinlerinde hac ile ilgili açık ifadeler rastlanmamaktadır. Ancak, bu metinler içinde geçen bazı cümleler yorumlanarak haccın gerekliliğine delil gösterilmektedir. Hz. İsa'nın, bir öğrencisine hitaben kullandığı "benim ardımca gel" ²¹ sözü bu mânada en dikkat çekici örnek olarak gösterilmektedir. Hıristiyan ilahiyatçıların "mânevî yolculuk" diye tanımladıkları "hac", Hıristiyanlar için İsa'nın bizâtihi kendisini takip etmekten ibarettir. Ayrıca İsa'nın, "Ben Yol'um, Hakikat'im, Hayat'im. Benim aracılığım olmadan hiç kimse Baba'ya gelemmez"²² sözünden hareketle bu kanaate varılmaktadır.

Hıristiyan hac uygulaması ilk defa Konstantinler zamanında, Azize Helene'nin Hz. İsa'nın doğduğu, çarmıha gerildiği, gömüldüğü ve büyük kiliselerin kurulduğu yerleri ziyaret etmesi şeklinde başlamıştır. Bu mânada Azize Helene, Hıristiyan hac tarihinde ilk hacı olarak

kabul edilmektedir.²³ Roma'daki Saint Pietro (Aziz Petrus) Kilisesi'nin büyük sunağı altında yapılan kazılar, insanların havariilere ve sevdikleri kimselere bağlılıklarını bildiren yakarışlarını ifade eden resim ve yazıları gün ışığına çıkarmıştır. Bu resim ve yazılardan bazılarının tarihi 150 yılına kadar gitmektedir.²⁴

IV. yüzyıldan itibaren Ortaçağ'a kadarki yüzyıllar boyunca Hıristiyan hacı Kudüs Roma ve Compostelle üçgeninde gerçekleştirilmiştir. Hıristiyanlar tarafından Kudüs, günahattan kurtuluşun gerçekleştiği esrarlı mekân, yaratılmış dünyanın merkezi,²⁵ Mesih'in ikinci kez dönüş yeri; Roma, havari Petrus ve Pavlus'un mezarlarının ve birçok şehidin kutsal anıtlarının bulunduğu kutsal şehir; Compostelle ise, dünyanın öbür ucunda havari Büyük Yakub'un kült merkezi olarak kabul edilmektedir.²⁶

Konstantin'in Hıristiyanlığa girişi, hıristiyan hacının gelişmesini hızlandırmıştır. İmparatorun bizâtihi kendisi Petrus'un ve Pavlus'un mezarlarının üzerlerine görkemli kiliseler yaptırmıştır. Bunların dışında daha birçok ülkede hac mekânı olarak tespit edilmiş birçok kutsal mekân bulunmaktadır. Mesela, Gaule'de Tourslu Aziz Martin'in, İtalya'da Noleli Aziz Felix'in ve yine İtalya'nın Bari şehrinde Aziz Nicolas'ın, Sinaî'da Azi-

Kutsal mekânlar, bir toplumun dini hayatının merkezi olan, insan hayatına yön veren ve anlam kazandıran yerlerdir. Kişinin dini ne olursa olsun, insan tabiatı böyle yerlere ihtiyaç duymuş ve kutsallık duygusu başlangıçtan beri insan tecrübesinin bir parçası olagelmıştır.

ze Catherine'in, Afrika'da Aziz Cyprien'in ve Kıbrıs'da Aziz Epiphane'in mezarları bunlardan bazılarıdır. Mezarların dışında bazı kutsal kalıntıların bulunduğu yerler de hac mekânları olarak kabul edilmişlerdir. Lourdes²⁷ ve Fatima,²⁸ Hristiyan haccının en yoğun olarak yapıldığı yerlerdendir. Bu gibi hac mekânlarını ziyaret ettikten sonra dönen hacıların etkisi Doğu'da olduğu kadar Batı'da da kiliselerdeki litürjik âdetlerin çabucak benimsenmesini sağlamıştır.²⁹

Hristiyanların Ortaçağ'da hac mekânları olarak kabul ettikleri yerler oldukça azdı. En önemli hac mekânı olan Kudüs'ün haricinde İstanbul da (Konstantinopolis) kutsal kalıntılar açısından büyük bir merkez olarak kabul ediliyordu.

Haçlı Seferleri'ne kadar büyük kiliselerce hacla ilgili kült uygulaması Doğu usullerine göre yapıldı. Grekler küçük kiliselerdeki bazı anıtları resmî olarak tazim etme izni almışlardı. Latin Krallığı döneminde ise, Batı'ya özgü uygulama takip edilmiştir. Doğu hacıları gibi Batı hacıları da Kutsal Toprağı (Kudüs) ziyaret etmeye devam etmişlerdir. Fakat hac gittikçe tehlikeli ve zor olmaya başlamıştır. Bununla birlikte çekilen sıkıntılar ve karşı karşıya kalınan tehlikeler Hristiyan inancına göre tövbe olarak kabul edilmiştir.³⁰

Batı'da 1789 Fransız İhtilali'ne karşı meydana gelen ayaklanmalardan sonra hac uygulamaları yeniden ortaya çıkmıştır. Birçok tapınak yeniden yapılmış ve bunlar tekrar hacıların nazar-ı dikkatlerini celbetmiştir. Lourdes ve Fatima günümüzde Avrupa'da hac maksadıyla en çok ziyaret edilen merkezlerdir. Lourdes yılda yaklaşık beş milyon, Fatima dört milyon, Paris'teki Rue de Bac ise bir milyon kişi tarafından ziyaret edilmektedir.³¹

Hristiyanlığın Anadolu topraklarında da hac amaçlı ziyaret yerleri vardır. Bu mekânlar Hristiyanlık tarihi ve önemli şahsiyetleriyle bağlantılıdır. Pavlus'un misyonerlik gezileri esnasında dolaştığı yerler bugün bazı Hristiyanlarca ziyaret edilmektedir. Antakya ve Efes bu yerlerden en önemlileridir. Pavlus bir süre Efes'te kalarak Hristiyanlığı yaymaya çalışmış, havari Yuhanna ise burada yaşamış ve ölünce buraya defnedilmiştir. Hz. Meryem'in de Yuhanna ile birlikte Efes'e gelerek burada yaşadığı yolunda bir kanaat vardır.³² Bu kanaat, bir Alman mistiğin vizyonuna dayanmaktadır.³³ Efes'te bulunan ve Hz. Meryem'e nispet edilen ev günümüzde bir hac mekânı olarak kabul edilmektedir. Hristiyanlar buradaki kutsal sudan içerler ve dua ederler. Öte yandan Demre de (Antalya) Hristiyanlarca Saint Nicholas'ın (Noel Baba) yaşadığı ve defnedildiği

yer olarak ziyaret edilmektedir. Burada IV. yüzyılda Myra (Demre) piskoposu olan Saint Nicholas'a ait bir kilise de bulunmaktadır.³⁴

İslâm dışı dinlerin çoğunda hac ya da buna benzer bir uygulama mevcuttur. Genel olarak kutsal mekân tüm dinlerde haccın ortak noktası olarak kabul edilmektedir. Hepsinde olmasa da bir kısmında en önemli ortak noktalardan biri de kutsal zamandır. Ancak İslâm'daki gibi zamanı ve mekânı vahiyle belirlenmiş, belli ölçüde zengin olma şartına dayandırılarak farz kılınmış, edasının ve kabulünün şartları ortaya konulmuş düzenli bir hac uygulamasına diğer dinlerde rastlanılmamaktadır. İbrâhimî kökenli Yahudilik ve Hristiyanlık'ta bile İslâm'daki gibi bir netlik yoktur. İslâm'ın dışında hiçbir dinde, hacı olabilmek için Arafe günü Arafat'ta bulunma ve ertesi gün de Ka'be'yi tavaf etme gibi, belli bir mekân ve zaman kaydı yoktur. Diğer dinlerdeki hac, İslâm'daki kutsal yerlerin senenin her gününde ziyaret edilebildiği gibi bir ziyaretten ibarettir. Bunları İslâm'daki nafilâ ibadet anlayışıyla izah etmek mümkündür. ■

D İ P N O T L A R

1. Alphonse Dupront, "Pelerinage", Dictionnaire des Religions, (Paul Paupard'ın yönetiminde), Paris 1993, II, 1547.
2. M. Eliade, Kutsal ve Dindışı, Çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 1991, s. 1-4.
3. Ahmet Güç, Dinlerde Mabet ve İbadet, İstanbul 1999, s. 21-25.
4. Alphonse Dupront, "Pelerinage", a.g.e., II, 1547.
5. Guillemette Andreu, "Pelerinage Egyptiens", Dictionnaire des Religions, (Paul Paupard'ın yönetiminde), Paris 1993, II, 1555; Ayrıca bkz., O. Hançerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü, İstanbul 1993, s. 178.
6. A. Motte, "Pelerinages Grecs", Dictionnaire des Religions, (Paul Paupard'ın yönetiminde), II, 1556.
7. Baki Adam, Dinlerde Hac İbadeti Üzerine Bir Araştırma, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi S.B.E. 1989, s. 87-88.
8. Baki Adam, a.g.e., s. 92-93.
9. Baki Adam, a.g.e., s. 94.
10. Tekvin, 12: 7.
11. Tekvin, 12: 8.
12. Tekvin, 13: 18.
13. Tekvin, 26: 25.
14. Tekvin, 33: 20.
15. Tekvin, 35: 1-5.
16. Baki Adam, a.g.e., s. 18-19.
17. Bkz., Çıkış, 23: 14, 17; 34: 23.
18. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 1993, s. 461-462.
19. Ömer Faruk Harman, DİA, II, 384.
20. Tümer-Küçük, a.g.e., s. 462.
21. Matta, 8: 22; Markos, 2: 14; Luka, 5: 27; Yuhanna, 21: 19-22.
22. Yuhanna, 14: 16.
23. Alphonse Dupront, "Pelerinage", Dictionnaire des Religions (Paul Paupard'ın yönetiminde), Paris 1993, II, 1549.
24. M. Guarducci, "La Tomba di Pietro", Editrice Studium, 1959'dan Jaime Vidal, "Le Pelerinage dans la Tradition Chretienne", Concilium, sy. 266, s. 59.
25. Bkz., Mircea Eliade, Le Mythe de l'Eternel Retour, Paris 1949, s. 30.
26. Alphonse Dupront, a.g.e., II, 1549.
27. 1858'de Bernadette Soubirous'un vizyonlarından itibaren Hz. Meryem'e tahsis edilmiş olan, Güney Fransa'da Prenelerin yükseklerinde önemli bir hac merkezi.
28. Portekiz'de Lizbon'un kuzeydoğusunda bulunan önemli bir hac merkezi.
29. Pierre Albers-René Hedde, Manuel d'Histoire Ecclesiastique, Paris 1939, I, 227; Ayrıca bkz., Lalanne, Des Pelerinages en Terre Sainte avant les Croisades, 1845; D. Gorce, Les Voyages dans le Monde Chretien des IV. et V. Siecle, Paris 1925; Vincent et Abel, Jerusalem Nouvelle, II. cilt, Paris 1914, 1922.
30. Jaime Vidal, a.g.e., s. 61.
31. Harman, "Hac", DİA, II, 385.
32. Bkz., Günay Tümer, Hristiyanlık'ta ve İslâm'da Hz. Meryem, Ankara 1996, s. 81-84, 88.
33. Tümer, a.g.e., s. 87.
34. Harman, "Hac", DİA, II, 385-386.

DİNLENMENİN MANTIĞI

Recep Yaparel*

HAYATINI YARADILIŞ GAYESİNE UYGUN OLARAK TAMAMLAMAYI ARZULAYAN BİREYİN, YAŞAMININ BELKİ DE FİNAL SORUSU DİYEBİLECEĞİMİZ BU SON AŞAMASINDA, ÜSTESİNDEN GELMEK ZORUNDA KALDIĞI ENGELLERİN BAŞINDA, DÜNYEVİ BAŞARILARI SONUCUNDA ELDE ETTİKLERİNE DUYDUĞU AŞIRI BAĞLILIK, BENCİLLİK, HER ŞEYİN KENDİ İSTEĞİNE UYGUN OLARAK CEREYAN ETMESİNE YÖNELİK AŞIRI TALEP VE HIRSI GELMEKTEDİR.

□ Dinlenmenin mantığını ortaya koyabilmek için öncelikle dünya hayatı açısından çalışmanın taşıdığı önemi anlamak gerekmektedir. En genel tanımıyla çalışma, herhangi bir hedefin (yazı yazmak, tarlayı sürmek, bir binayı inşa etmek gibi) gerçekleştirilmesi sırasında bedensel, zihinsel ve duygusal süreçlerin devreye sokulmasıdır. Aynı zamanda bu süreçlerin sosyal bir ortamda gerçekleştirildiklerini göz önüne alacak olursak, çalışmanın insan kişiliğinin gerek bireysel ve gerekse sosyal tüm unsurlarıyla yakından ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir başka ifadeyle insan, hem kendisine hem de başkalarına faydalı olabilmek için çalışması gerektiğinin şuuruyla sahip yegâne varlıktır. Çalışmanın, dünya hayatı açısından taşıdığı önem ve farklılık da bu şuurlardan kaynaklanmaktadır. İnsanın çalışmasını, çalışma olgusunu simgeleyen karıncanınkinden ayıran da bu şuurdur. Bu sebeple çalışma, çok boyutlu bir olgu olarak, insanın sadece bedensel ve zihinsel enerjisini tüketmekle kalmayıp aynı zamanda onun gönlünü de yoran bir süreçtir. Bir başka açıdan bakıldığında çalışmak, bir ömür boyu durmaksızın sürüp giden bir oluşum, bir olgunlaşmadır.

Bu süreçte insan, yaptığını neden ve niçin yapmak zorunda olduğunu bilmek, anlamak ister. Bilemediğinde ya da anlayamadığında ise huzursuzluk duyması kaçınılmazdır. Aynı zamanda kaygılanır ve canı hiçbir şey yapmak istemez; işte o zaman bu onun felâketi olur. Âdeta çalışmak üzere yaratılmış olan insan için çalışmaya atfedilen önemin sebebi, bireyi ve toplumu bu felâketten, yani tembellik belâsından korumak ya da ondan korunmak arzusudur. İnsanlığın dünyadaki serüveninin, çalışma olgusu ile bir anlamda özdeşleştiğini söylemek pek de abartılı olmayacaktır.

Bu tarihsel süreçte, çalışmayı yaşamın merkezine koyarak bir anlamda onunla özdeşleştiren anlayışlar ortaya konulmakla birlikte soluklanmayı, çalışmaya ara vererek dinlenmeyi de çalışmanın gerekli bir unsuru olarak değerlendiren görüşlerin ileri sürüldüğünü görmek de mümkündür. Çalışmaya ilişkin söz konusu farklı anlayış ve yaklaşımların ortaya çıkmasının en temel sebebi, çalışma olgusunun kavramlaştırılma biçimidir. Bir başka ifade ile çalışma denilince ne anlaşılmaktadır? Ya da ne anlamalıyız?

Bir yaklaşıma göre çalışmak, dinî sorumluluk kapsamına giren amellerin ya da eylemlerin ifâsı yoluyla nihâî amacına ulaşarak kendini gerçekleştiren üç aşamalı bir süreçtir. Bu aşamalardan ilki, bedenlen yapılan fiziksel işlerin oluşturduğu çalışma şeklidir. Bu düzeyde gerçekleşen faaliyetler yoluyla dünyevî ihtiyaçların tatmini sağlanarak öncelikle insan yaşamının, en genel anlamda ise, kâinatın devamlılığı sağlanmış olur. Emrine âmâde kılınan tabiatı değiştirerek ve dönüştürerek günlük yaşamı için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılama çabası içindeki insan günün bir yerinde, ama muhakkak sonunda, bitkin ve yorgun düşer. Bu durumda kişi, çalışmaya ara vererek, yani çalışmadan bir süreliğine de olsa uzaklaşarak, bedeninin fiziksel anlamda yenilenmesine ve enerji toplamasına yardımcı olabilir. Ancak, bedensel düzeyde gerçekleşen bu olaylar, çalışma sürecinin ya da tecrübesinin başlangıç noktası olup aynı zamanda daha üst seviyede yer alan dinî ve manevî görev ve sorumlulukların mecâzi bir anlatımı olarak da algılanabilir.

Böylece, sıradan bir iş ve onu takip eden durgunluk ya da sükûnet hali ilâhî bir hakikatin tecellisi oluverir. Bazı dinî geleneklerde bu yaratma ve dinlenme süreci, ilâhî varlığın en yüce yaratıcı olduğu şeklindeki dinî inancın tasdik edilmesine vesile de olabilmektedir. Bu ve benzeri üst düzey anlam çerçeveleri ile ilişkilendirilemeyen işler ve ameller,

“Artan zaman” kavramı, olmuş bitmiş bir durumu ifade eden “artık zaman” kavramından farklı olarak, doğru değerlendirildiğinde devamlı artan, bereketlenen, bitmez tükenmez sonsuz bir sürecin zihinlerde algılanmasına zemin oluşturacaktır.

bir anda anlamsızlaşarak, iş ahlâkının gelişmesi açısından tehdit oluşturabileceklerinden çok da tasvip edilen bir çalışma biçimi olarak değerlendirilmezler. Bunun gerçek sebebi olarak ise, çalışmanın bizzat kendisinin bu aşamada hayatın amacı haline dönüşmesi gösterilir. Oysa yukarıda verilen tanımdan da anlaşılacağı üzere, çalışma, dünya hayatının yaşanabilirliğini ve devamlılığını mümkün kılan, ona yardımcı olan bir araçtır.

Oysa birey, sırf maddeden yaratılmadığını fark ettiği anda, daha önce de belirtildiği gibi, niçin çalıştığını sorgulama ihtiyacı duyarak kendisinin o anda içinde yer aldığı fiziksel dünya ile birlikte bir parçası olduğu âlemin varlığını ve aynı zamanda o varlığa yönelik sorumluluklarını düşüncesini sağlayan zihinsel bir dünyanın içine girecektir. Bu

zihinsel ortamda birey, hayatının amaç ve anlamını inşa etmesinde kendisine yardımcı olacak olan niçin sorusuna ilişkin cevaplar bulmak üzere yoğun bir zihinsel çalışma sürecine girecektir. Kişi, tembellik edip, kendisine başkaları tarafından hazırlanarak sunulmuş yüzeysel bir takım cevaplarla yetinmeyi tercih ettiği takdirde, kavranmamış ve içselleştirilmemiş içi boş cevaplarla gerçek anlamda zihinsel doygunluğa ulaşamayacağından, ömür boyu kafa yorgunluğundan kurtulamayacaktır.

Çünkü nihâî sorulara (hayatın anlamı gibi) cevap ararken yorulan zihin, doğru bilgi ve sağlıklı iman ile tatmin bularak huzura kavuşabilir. Bu ise, ancak bilginin ve inancın birey tarafından aklın süzgecinden geçirilmesiyle mümkündür. Görülebileceği gibi dinlenmek ve huzura kavuşabilmek için birey zihinsel anlamda çabalamak, çalışmak zorundadır. Çünkü o aklını kullanmak ve çalıştırmakla da yükümlü kılınmıştır.

İlk bakışta paradoksal gibi görünse de insanın en son keşfettiği şeyin, en yakınında bulunmasına rağmen, kendi öz-benliği olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Bu keşfin gecikmesi ne tembellikten, ne yorgunluktan ne de bilgisizlik ve beceriksizlikten olmayıp tamamen işin zorluğundandır.

Hayatını yaradılış gayesine uygun olarak tamamlamayı arzulayan bireyin, yaşamının belki de final sorusu diyebileceğimiz bu son aşamasında, üstesinden gelmek zorunda kaldığı engellerin başında, dünyevî başarıları sonucunda

elde ettiklerine duyduğu aşırı bağlılık, bencillik, her şeyin kendi isteğine uygun olarak cereyan etmesine yönelik aşırı talep ve hırsı gelmektedir. Tüm bu ve benzeri engeller, bireyin kendi öz benliğini keşfetmesinin yolunu tıkamaktadır. Bu durumun aşılabilmesi, yorucu bir çalışmayı, ciddi bir çabayı, işin en başında da niyet, sabır ve azmi gerekli kılmaktadır. Bu şartların yerine getirilmesiyle elde edilecek başarı, iç huzuru ve tatmin olmuş kalpler olarak mükâfata dönüşecektir. Bu durumda dinlenmek, atâlet ve tembellik değil, aksine çalışmanın şekil değiştirmiş bir başka hali olup, bahşedilen nimetlere şükredebilmek için bir an durup soluklanmaktır. Bu ise, tembellik bir tarafa, mü'minin mükellefiyeti olmak gerekir.

Günümüz insanlığının, özellikle sanayileşerek gelişen toplumlarda, içine düştüğü durum tıpkı bir anda zengin oluveren ve bu nedenle onca parayı nasıl harcayacağını ve değerlendirebileceğini bilemeyip har vurup harman savuran, haydan gelen huya gider mantığıyla hareket eden bir kişinin haliyle tasvir edilebilir diye düşünüyorum. Şöyle ki, yaşamın, teknolojik gelişmelerin sağladığı gelişen imkânlarla makineleşmesi, insanın günlük yaşamını idâme ettirebilmek için gerekli olan zamanın kılmasını beraberrinde getirmiş; bir anlamda onu "zaman zengini" yapmıştır. Böyle olunca da çağdaş insan, bu zaman bolluğunda ne yapacağını bilememenin çaresizliği içinde zamanın boşluğuna düşerek anlamsız bir şekilde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Sanayileşme ve şehirleşme tecrübesini diğer toplumlardan çok önceleri yaşamaya başlayan Batı toplumlarında, söz konusu zaman bolluğundan kaynaklanan zamanın boşluğunu, “boş zaman” nitelemesiyle yanlış algılayanların sebep olabileceği muhtemel sakıncaları fark edip, bu konuda görüş ve fikir ileri sürenlerin tespit ve yaklaşımlarından, yaşanmış bir tecrübe ve başkalarının tecrübelerinden ders çıkarmanın aklın bir göstergesi olması sebebiyle, istifade etmek mümkündür.

Yukarıda sözünü ettiğimiz “zaman bolluğu” çoğu kere Türkçemize de yanlış aktarılacak zihinlerde “zaman öldürme”yi çağrıştıran “boş vakit”, “boş zaman”, “serbest zaman” gibi anlamları uyandırmak suretiyle, doğru değerlendirildiğinde sadece bireyi değil tüm toplumu hatta insanlığı, sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan daha da ileriye götürecek etkinliklerin, neler olabileceği üzerinde düşünmeyi engellediği söylenebilir. Bazı batı dillerinde “Leisure” kelimesiyle karşılanan ve dilimize “boş zaman”, “serbest zaman” diye de çevrilen kavramın ne anlam ifade ettiğinin çok iyi bilinmesi gerektiğine inanıyorum. Hayatımızın, az ya da çok, her zaman bir parçası olmuş ve olacak olan bu olgunun Türkçemizde “boş zaman” yerine “artan zaman” terimiyle karşılanması, bu ciddi meselenin kavranmasında gerekli gördüğüm zihinsel dönüşüme katkı sağlaması ümidiyle, daha uygundur. Çünkü “artan zaman” kavramı, olmuş bitmiş bir durumu ifade eden “artık zaman” kavramından farklı olarak, doğru değerlendirildiğinde devamlı artan, bereketlenen, bitmez tükenmez sonsuz bir sürecin zihinlerde algılanmasına zemin oluşturacaktır.

Diğer taraftan, boşluk kabul etmeyen bir evrenin temel unsurlarından biri olduğuna inanılan zaman için boşluk hayâl etmek bile zordur. Bu hakikat, Âlemlere Rahmet olarak gönderilen Peygamber

Efendimizin şahsiyetinde model teşkil edecek şekilde insanlığın önüne konmuştur.

Yazımızın başlangıcında da ifade edilmeye çalışıldığı gibi, insan çalışmak üzere bir takım yükümlülüklerle donatılmış olarak yaratılmıştır. Bu yükümlülüklerini yerine getirmek için çalışmakla görevlidir. Ancak, bazı durumlarda bu yükümlülükler, nefse ağır gelerek ciddi bir yüke dönüşebilir. Bu durumda insan, bu yükün altında ezilir, bunalır; hem bedeni hem de gönlü yorulur.

Bu prensipten, Allah tarafından doğruyu tebliğ etmekle görevlendirilmiş peygamberlerin dahi uzak kalması ve etkilenmemesi düşünülemez. Nitekim, bu gerçek İnşirah Sûresi’nde açıkça ortaya konmaktadır.

Allahın, nübüvvet sürecinin başlarında, peygamberlik görevinin omuzlarına bindirdiği yükün altında oldukça sıkıntı ve yorgunluk çeken Peygamber Efendimiz’e gönderdiği âyetlerle içinde bulunduğu durumu nasıl algılaması gerektiğini hatırlatarak, bir anlamda bilişsel terapi uyguladığı düşünülebilir.

Allah, İnşirah Sûresi’nde Peygamberimize hitaben, aynı zamanda tüm insanlara, dünya hayatının önlerine çıkaracağı zorlukların ve sebep olacağı gâilelerin yalnız ve yalnız Allah’ın rızası gözetilerek ve talep edilerek O’na yönelindiğinde aşılarak kolaylığa ulaşabileceğinin müjdesini vermektedir.

Sonuç olarak, hayatı bir bütün halinde algılayıp, tüm benliği ile ona sarılan birey için bir an dahi olsa “boş zaman” yoktur ki yorulsun. Bir başka ifade ile, sadece Allah’ın rızasını uman ve O’na yönelen kişiyi yoracak olan çalışmak değil; ancak tembelliktir. Bu sebeple olsa gerek, Peygamber Efendimiz, “Tembellikten Allah’a sığınırım” buyurmaktadır. ■

HER İNSAN BİR DÜNYA

Halit Ömer CAMCI*

TÜM YÖNLERİYLE DÜNYA TEK BİR YER. TARİHİN
DERİN SAYFALARINA GÖZ ATTIĞIMIZDA BAHSİNİ
ETTİĞİMİZ KIRMIZI ÇİZGİLERİN SÜREKLİ
DEĞİŞTİĞİNİ, HARİTALARIN SANAL ALGILARDAN
OLUŞTUĞUNU FARK EDİYORUZ.

Haritalar ve kırmızı çizgiler.

□ Hiçbirimiz öncesini hatırlamıyoruz. Yeryüzüne ma- sum bir bebek olarak geldiğimizde şefkatli bir annenin kucağına düşüveriyoruz. Hangi ülke, hangi şehir, bir de- niz kenarı mı, bir dağ başı mı bilmeden ve tercih etmeden işte nerede yaratılmışsak orada dünyaya geliyoruz. İnsan olma tecrübesi böyle başlıyor. Sonra fark ediyoruz ki bazı alt kimliklerimiz var. Bir ırka mensupluk, bir ülkenin va- tandaşlığı, bir ailenin üyeliği, bir şehrin hemşehrililiği, bir takımın taraftarlığı, bir üniversitenin mezuniyet kimliği, mahallelilik... Rengimiz. Sarı ırk, beyaz ırk, siyahilik. Göz- lerimizin çekikliği. Hepsi bir zenginlik olarak yeryüzünde bize yeni kimlikler kazandırıyor. Bu 'zenginlik' vesilesi alt kimliklerimiz, kimi zaman (maalesef çoğu zaman) bizi 'in- san' olan 'diğerleri'nden ayırıyor. Sonra ortaya haritalar çı- kıyor. Burası çekik gözlülerin ülkesi, burası siyah renklilerin ülkesi, burası sarı saçlıların ülkesi diye yerler belirliyoruz. İşte ne oluyorsa ondan sonra oluyor. Bir bütün olan dün- ya, bir bütün olan insanlık kırmızı çizgilerle çizilen sınırlar içinde birbirinden ayrılıyor. Bizi birbirimize bağlayan 'insan' ortak paydası, muhakkak daha az kişilerden oluşan başka kimlikler arasında kaynayıp gidiyor. Okyanus olan insanlık kendilerini kovalara, testilere, küçük gölcüklere bölüyor. Benim kovam biraz daha büyük olsun diyenler diğer kovalara, diğer testilere saldırıyor. Su testisi su yo- lunda insan testileri hırslar, egolar yolunda kırılıyor.

Hayat ve seyahat

Alt kimliklerin baskı sistemi içinde ilk dikkat çeken se- yahat hakkının elden alınması oluyor. Bir krallığın ya da bir ülke vatandaşlı- ğının 'ceza' sistemi içinde akla gelen ilk kavram 'hapis'. Yani seyahat etmek şöyle dursun gökyüzüne bakabilme- nin dahi lüks olduğu bir cezalandırma mekanizması. Tüm ömrünü hapisanede geçiren bir in- san düşünün. Hasbelkader oraya düşmüş. Ne yaptığı ne ettiği önemli değil. Daha çocukken 'içeri' girmiş ve yıllar sonra 'dışarı' çıkamadan göçüp gitmiş. Hepimizin ortak

kanaati 'hayatını yaşayamadan öldü gitti'. olacaktır. Hayat ve seyahat kelimelerinin birbiriyle derin bir yakınlığı var. Aynı hikayeyi şöyle de kurgulamak mümkün. Tüm haya- tı çalışıp çabalama ile sadece doğduğu şehirde geçmiş bir insan. Emekli olmuş ve emekli ikramiyesi ile en yakın komşu şehre gitmiş. Öyle ki o şehir dünyanın en güzel şehirlerinden biri. Saraylar, camiler, lale bahçeleri, Boğaz manzaraları olan cennetten bir parça yeryüzü şehri. Bir haftalık 'rüya gibi bir tatilden' sonra evine dönmüş ve ço- cuklarına bu tecrübesini anlatıyor. İlk cümle: 'Biz yaşama- mışız' olacaktır. 'İsteddiğimiz yere istediğimiz zaman gide- bilmek'. Özgürlüğü tanımlarken sıraladıklarımız arasında yer alan bu başlık bize dünyaya seyahatin bir özgürlük ve insanlık hakkı olduğunu gösteriyor.

Seyahat taassubu kırar

Mı? Kırmayabilir. Ön kabuller önemlidir. Başka insan- ları görmek, farklı iklimlerde dolaşmak, düşündüğümü- zün dışında algıların da varolduğuna şahit olmak, latife- leri açık insanlara yeni ufuklar açar çoğu zaman. Burada önemli olan bir detay var. Latifelerin açıklığı, duyargaların mevzuya hazır olması. Kemale ermiş insan bakışı. Yeryü- zünde olup biten şeyleri olup bittiği gibi görebilen bakış. Tüm seyahatler böyle bir bakışla yapılırsa anlamlı, derin- likli ve taassubu kıran seyahatlere dönüşebilir. Bu da bir nevi 'manevi tekamül' gerektirmektedir. Sufilerin seyr-i süluk'larında olduğu gibi yeryüzünde görülen her yeni 'durağın' o noktaya gelen yolcunun ruhuna kazandıracak- ı yeni 'izler' olacaktır. Ama bu da bir 'karar' meselesidir.

Doğu da Allah'ındır, batı da. Artık nereye dönerseniz dönün, orada Allah'a dönmüş olursunuz. Şüphe yok ki Allah'ın lütfu, rahmeti boldur, o her şeyi bilir." (Bakara 115- Gölpınarlı meali)

Yolcu, dünyaya yaptığı seyahatte böyle bir kazanıma ulaş- mak 'kararında' ise seyahat taassubu kırar ve insan olan insanı yeniden ve gerçekten 'insan' yapar.

Tayland

Yola çıkan çıktığı gibi dönmez

İran hikayelerinin en güzellerinden biri olan Simurg'u bilmeyen yoktur! Yokluklar içindeki kuşlar ülkesinde bilge kuş'un genç kuşlara çizdiği ufukta bir yer vardır. Adı Smurg'dur o yerin. Her ne kurtuluş varsa işte o Kaf Dağı'nın ardındaki yerdedir. Kim oraya ulaşırsa ülkesinin yokluklardan, yoksunluklardan kurtuluşunun formülünü öğrenip gelecektir. Yola çıkan kuşlardan bazıları zamanla yılgınlık göstermeye başlarlar. Kimi sıcaklardan, kimi soğuklardan, kimi yolun diğer meşakkatlerinden dolayı yolculuğuna devam edemez. Kalanlardan otuz kadar kuş Kaf dağının ardına o ulaşılması gereken yere vardıklarında koskocaman bir düzlükle karşılaşırlar. Ortalıkta kurtuluş reçetesi ile ilgili hiçbirşey yoktur. Kuşlar sonra nedense birbirlerine bakmaya başlarlar. Anlarlar ki kurtuluş oraya ulaşabilen kuşların kendilerindedir. Bu hikaye aslında tüm

Tunus

yolculukları özetleyen bir içeriğe sahip. Seyahat eden, onun zahmetine, meşakkatine katlanan insanlar Kaf dağının ardı dediğimiz o yolculuklardan dönüşte olgunlaşmış, 'ermiş', bir başka kişi; 'simurg' olmuşlardır. Yoldan dönen kişi artık yola çıkan kişiden bir başkasıdır.

Dünyaya yürümek.

Tüm yönleriyle dünya tek bir yer. Tarihin derin sayfalarına göz attığımızda bahsini ettiğimiz kırmızı çizgilerin sürekli değiştiğini, haritaların sanal algılardan oluştuğunu fark ediyoruz. Bir millete ve memlekete mensup olmanın, geçmiş ve gelecek arasında bir halka görevi taşımanın ve aidiyet hissi'nin birçok faydalarını görebiliriz. Bütün bunlarla beraber aynı zamanda bir 'yeryüzü vatandaşı' da olduğumuzun farkındalığı dünya yaşamımıza daha derinlikli anlamlar katabilir. Burada yaşamaklar, yapılan yol-

culuklar daha geniş bir ufka açılabilir. Yeryüzünde ne için bulunuyorsak bunu anlamamız daha da kolaylaşabilir. Milletleri milliyetleri aşan insanların (Mevlana, İbn Arabi vb. gibi) bugün bütün insanlığa hitap edebilmiş olmalarının altında bu tarz bir bakış yatıyor olabilir.

Nereye gitmeli ne yöne bakmalı ?

Mecnun'un bin tane türküsü var, hepsi Leyla hakkında derler. Gezgin'in tavsiyeleri hep gezmek hakkında olacaktır. 'Gidin, görün, yaşayın, anlayın, çok renkli bir dünya var. Renklere takılmayın.' diyecektir. 'Yazın üşüyebileceğiniz yerlere, kışın da sıcak iklimlere göç edin.' Ama ne olursa olsun bedeninizin keyfine kapılıp seyahat etmeyin'. deyiverecektir. Dağların ardını merak edin, çiçekleri kağıttan koklamayın, çiçek dolu ovalarda koşmayı tercih edin diye nasihatler edecektir. 'Seyahati hafife almayın.

Gezip tozmak bir vakit kaybı, zaman israfı değil.' diye ekleyecektir.

Dünya ve hayat

Dünya'yı anlamak, hayatı anlamlandırmak için acaba nereye gitmeli sorusuna cevap olarak şunu söylemekte fayda var: "Doğu da Allah'ındır, batı da. Artık nereye dönerseniz dönün, orada Allah'a dönmüş olursunuz. Şüphe yok ki Allah'ın lütfu, rahmeti boldur, o her şeyi bilir." (Bakara 115- Gölpınarlı meal) Seyahatin ana prensiplerinden biri olan bu ayet yeryüzünün 'evrenselliğini', her yerin hepimiz için 'gidilebilir' olduğunu, gideceğimiz yerde de hep aynı şeyle (yüce yaratıcının tecellisi) karşılaşacağımızı bize göstermektedir. Kimlikler, yeryüzünün zenginliğinden başka birşey değildir. Bizi ayıran değil, ayrılıklarımız içindeki güzellikleri vurgulayan yönlerimizdir. ■

ASIRLARIN SEYYAHI: EVLİYA ÇELEBİ

Mücteba İLGÜREL¹

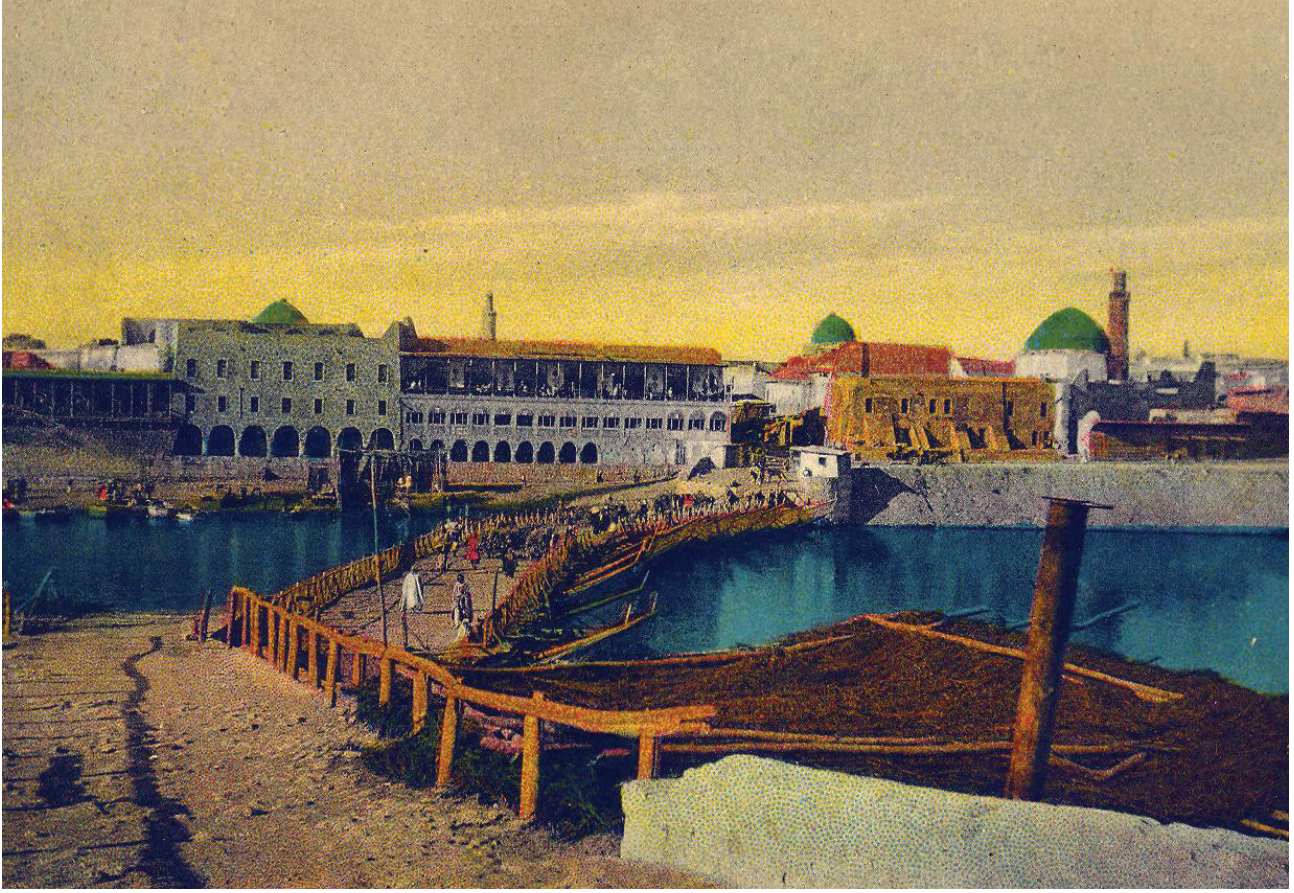
MERHUM ÜSTAD NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN DEYİMİYLE "ÖZ YURDUNDA GARİP" OLMAK, YAHUT ÜLKESİNİN BASKILARINA BOYUN EĞMEKTENSE SÜRGÜNE TÂBİ OLUP, -MÜCADELE ETTİĞİ DÂVASINDAN SAPMAYARAK- KENDİNİ YENİLEYİP GELİŞTİRMEK, MUHAKKAK Kİ KİŞİYİ DAHA VERİMLİ KILAR.

□ Başvuru kaynaklarımızda büyük Türk seyyahı Evliya Çelebi'nin hayatı hakkında yer alan bilgiler, on ciltlik Seyahatname'sinde yazdıklarından daha fazla değildir. Asıl ismi bilinmemektedir. Evliya Çelebi isminin bir lakap olarak hocası Evliya Mehmed Efendi'ye atfen kullanıldığı sanılır. Evliya Çelebi'nin seyahatleri yaklaşık kırk yıl devam etmiştir. Bu süre zarfında Osmanlı topraklarının neredeyse tamamını ve diğer bazı ülkeleri dolaşıp, kültür tarihimize önemli katkılar sağlayan bir seyahatname yazmış ve bu eseriyle anılır olmuştur.

Evliya Çelebi, Seyahatname'sine dayanarak edindiğimiz bilgiye göre 10 Muharrem 1020/25 Mart 1611 tarihinde İstanbul Unkapanı'nda doğdu. Babası Sarây-ı Âmire kuyumcubası Derviş Mehmed Zillî Efendi'dir. Ailesinin

Germiyanoğulları'na dayandığını ve Hoca Ahmed Yesevî soyundan geldiklerini bildirir. Anne tarafından Melek Ahmed Paşa, Defterdarzâde Mehmed Paşa, İpşir Mustafa Paşa ile akrabadır. Bir erkek ve bir kız kardeşi vardır.

Evliya Çelebi iyi bir eğitim almış, Şeyhülislâm Hâmid Efendi Medresesi'nde yedi sene ders görmüştür. Ayrıca hocası Evliya'dan hafızlık çalışmış, babasından hat meşk etmiştir. Bir süre sonra saraya intikal ederek Enderun'da eğitimine devam etmiş, Sultan IV. Murad'a takdim edilmiştir. Padişahın talimatı ile Kilâr-ı Hâs'a alınarak hat, mûsiki ve Arapça dilbilgisi, tecvid ilmi gibi alanlarda dersler okuyarak kendini geliştirdikten sonra dört senesini geçirdiği Enderun'dan kırk akçe maaş ile sipahi zümresine dahil olmak üzere emekli olmuştur.

Evliya Çelebi'nin seyahat heyecanının ilk tohumlarını babasının sohbetleri atmıştır. Bu sohbetlerde konuşulan seyahat maceraları çok ilgisini çekmiş ve merakını uyandırmıştır. Ancak kendisi hicri 1040 senesinin aşure gecesinde gördüğü bir rüyayı seyahatlerine sebep olarak gösterir. Yemiş İskeleyi civarında bulunan Ahî Çelebi Camii'nde Hz. Peygamber'i kalabalık bir toplulukla görür ve heyecanla elini öperken "Şefa'at ya Resulallah" diyeceken "Seyahat ya Resulallah" deyiverir. Hz. Peygamber de gülümseyerek kendisine şefa'at ve seyahat müjdesi verir. Bu işaretle yapacağı seyahatlerine öncelikle İstanbul'dan başlar. İstanbul'u semt semt gezer ve bilhassa kahvehanelere uğrayarak bilgi toplar. 1640 senesinde İstanbul dışına ilk seyahatini Bursa'ya gerçekleştirir. Bu seyahatle birlikte babasının tavsiyesi üzere bir seyahatname kaleme almaya başlar. İlk uzun seyahatini Trabzon'a yapar. Ketenci Ömer Paşa'nın Trabzon valisi olmasıyla deniz yoluyla ona eşlik ettiği bu seyahatinde Azak Kalesi'nin geri alınması için Serdar Hüseyin Paşa kumandasındaki sefere de iştirak eder (1641). Buradan dönüştü korkulu geçen bir deniz seyahati

yüzünden seyahatlerine dört sene kadar ara verir. 1645 senesinde seyahatlerine Girit'le yeniden seyahate başlar. Bir sene sonra yapılacak Erzurum yolculuğunda müezzin ve musahib sıfatı ile Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın maiyetinde yer alır. Bu sırada birçok Anadolu şehrini de gezer. Azerbaycan, Gürcistan taraflarını dolaşır, Tiflis, Revan, Gümüşhane ve Tortum civarına seyahat eder. Kars Beylerbeyi olan ancak görevine gitmeyen Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın mektuplarını taşır ve böylece bazı Celâli reisleriyle tanışır. Vardar Ali Paşa isyanına şahitlik eder.

1648 senesinde Şam'a giden Evliya Çelebi, Suriye ve Filistin'in pek çok şehirlerini görevli olarak görme fırsatını yakalar. Sivas'a giderek Orta ve Doğu Anadolu şehirlerini dolaşır, 1650 senesinde İstanbul'a döner. Melek Ahmed Paşa'nın sadrazamlıktan azledilerek Özi'ye beylerbeyi tayin edilmesi üzerine tekrar seyahate başlar. Özi, Rusçuk, Silistre, Babadağı'nı görerek buradaki köy ve kasabaların tahririnde vazife alır. 1653 senesinde İstanbul'a döner ve uzun sayılabilecek bir süre burada kaldıktan sonra Melek Ahmed Paşa'nın Van'a beylerbeyi tayin edilme-

siyle tekrar seyahate başlar. Bu seyahatle birlikte Doğu Anadolu'nun pek çok yerini görme imkânı elde eder. Bir takım vazifelerle İran ve Bağdat civarını gezdikten sonra bir süreliğine gittiği Özi'de iken Macarlara ve Ruslara karşı yapılan bazı seferlere katılır. 1657'de İstanbul'a dönerek Gelibolu Yarımadası'nı dolaşır. 1659'da Boğdan Voyvodası Stefenitza'yı ülkesine götüren kafileye dahil olarak Âsi Eflâk Beyi III. Mihnea'ya karşı düzenlenen harekâta ve Kırım'a yapılan akınlara katılır. Bu seyahatlerin ardından yine Melek Ahmed Paşa ile Bosna, Sofya, Rumeli ve Erdel'i gezer. İstanbul'a döndükten bir süre sonra Fâzıl Ahmed Paşa'nın Avusturya seferine iştirak eder. Uyvar'ın fethinin akabinde Bohemya'dan İsveç'e ve Hollanda'ya kadar bir çok yeri gezip görür. Belgrad'dan dönüşünde Hersek Sührâb Mehmed Paşa'ya mektup götürür ve bu sırada Venedik sınırlarındaki hareketlere katılır. Macaristan'a dönerek burada Raab Muharebesi'ne tanıklık eder. 1664 senesinde imzalanan Vasvar Antlaşması'nın ardından yeni fethedilen kaleleri dolaşır, Viyana'ya gider. Burada iken İmparator I. Leopold ile görüşerek ondan aldığı bir izin belgesiyle Danimarka, Hollanda ve Brandenburg'u gez-

diğini ve birçok ülkeye gittiğini söylemektedir ancak bu bilginin doğruluğu kesinlik taşımamaktadır.

1668 senesinde İstanbul'a döner. Aynı sene içerisinde Edirne, Gümölcine, Selânik şehirlerini gezdikten sonra Girit'e gider. Kandiye kuşatmasına şahitlik eder. Bir tahrir heyetiyle Girit'e gider ve oradan Mora'ya geçer. Buradan da Arnavutluk'a giderek bu bölgenin şehirlerini dolaşır. 1670'de İstanbul'a dönen Evliya'nın İstanbul'daki ikameti fazla sürmez, zira hacca gitmek için 1671 yılında on iki kişilik ekibiyle yola çıkar. Hacca da dolaşarak gitmeyi tercih eder ve Bursa, Kütahya, Afyon, İzmir, Sakız ve Sisam adaları üzerinden bir güzergâh takip eder. Rodos'tan Anadolu'ya geçerek Güney Anadolu'yu gezer, tekrar Şam'a gider. Hacı tamamladıktan sonra Mısır'a gider ve böylece bütün bölgeyi gezme imkânını elde eder. Mısır'daki ikameti esnasında yazdığı düşünülen Seyahatname'nin onuncu cildinin tamamını bu ülkelere ayırmıştır. Burada on yıldan fazla bir süre kalır.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'nin onuncu cildini aniden bitirmesi, sonunu yazamadan vefat ettiğini düşündürmektedir. Nerede ve kaç senesinde vefat ettiği

bilinmemekle beraber Mısır'dan İstanbul'a döndüğü ve Meyyitzâde kabri civarındaki aile mezarlığında medfun olduğu rivayet edilmektedir.

Hiç evlenmeyen Evliya Çelebi, hoş sohbet, herkesle iyi geçinen, yumuşak huylu, nüktedan bir kişi olarak kabul edilmektedir. Üst düzey görevlilerden devlet görevlilerinden birçok kişiyi tanınmasına rağmen mevki hırsı içinde olmayıp hayatını seyahate adamıştır. Seyahatlerinde kolaylık sağlaması için tahrir etmek, mektup ulaklığı yapmak ve vergi toplamak gibi vazifeler ifa etmiştir. Ailesinin zenginliği sayesinde seyahatlerinde maddi sıkıntı yaşamamıştır.

Evliya Çelebi'nin yazılarında bir üslup güzelliği göze çarpar. Gezdiği yerlerdeki yöre halkının diline önem vermiştir. Hadiselere hiciv üslubuyla yaklaşmıştır. Karşılaştığı kişilerin taklidini yapar. Rivayet ettiği haberlere çeşni katması için uydurma bir takım bilgiler yerleştirdiği olmuştur. Fillerin geçtiği bir yerden bahsederken buradaki kadınların fil doğurduğunu söylemesi, gaipten haber getiren macaraların varlığı bunlara örnekler.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'si on cilt olup kültür tarihimiz açısından önemli bir yere sahiptir. Eserin birinci

cildi İstanbul'a tahsis etmiştir. İkinci cilt Bursa, İzmir, Bartın, Amasra, İnebolu, Sinop, Bafra, Samsun, Giresun ve Trabzon'a ayrılmış olup Girit seferi ile Hanya Kalesi fethi de bu ciltte yer alır. Üçüncü ciltte, Orta Anadolu civarı ile Şam ve Yafa yer alır. Edirne'yi etraflıca anlattığı bölüm de bu cilttedir. Dördüncü cilt Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağırlıklıdır. Beşinci cilt Tokat'ın anlatımı ile başlar. Ayrıca Özi'ye gidiş, Varna, Akkırman, Bender ve Lehistan seferi nakledilir. Üsküp ve Manastır'dan bahsedilir. Sultan IV. Mehmed ile çıktığı Anadolu seyahati, Celâli Abaza Hasan Paşa ile ilgili olaylar anlatılır. VI. ciltte Erdel seyahati, Sırbistan, Macaristan, Romanya gezileri yer alır. Bu ülkelerin şehirleri detaylı olarak anlatılır. VII. ciltte Kaniye, Belgrad, Viyana, Macaristan, Budin, Eflâk ve Boğdan'dan bahsedilir. Ayrıca Kafkas kavimleri ve Kırım halklarının kültür ve âdetlerine yer verilir. VIII. ciltte Azak, Kefe, Bahçesaray ve civarı, Edirne üzerinden İstanbul'a dönüş anlatılır. IX. cilt İstanbul'dan Hicaz'a kadar uzanan bölgedeki Anadolu ve Suriye şehirlerinden bahsetmektedir. X. cilt ise Mısır'a ayrılmıştır. ■

1. Bu yazı Prof. Dr. Mücteba İlgürel tarafından kaleme alınan DİA'daki "Evliya Çelebi" maddesinden özetlenmiştir.

ÇOŞKUN ARAL İLE SÖYLEŞİ

Mehmet Yüksel-Betül Çakırca • Fotoğraf: Halit Ömer Camcı

1 Mayıs 1956'da Siirt'te doğdu. Basın fotoğrafçılığı mesleğine 1974 yılında Günaydın ve Gün gazetelerinde başladı. 1977 yılı kanlı 1 Mayıs olaylarında çektiği fotoğraflarla ilk kez Sipa Press ajansı vasıtası ile adını dünya basınında duyurdu. Bu olaya ilişkin fotoğraflarıyla Time, Newsweek dergilerinde yer aldı. 1980 yılında ilk defa Sipa ajansı adına Türkiye dışında görev aldı. Polonya'da ünlü Gdansk Grevi, İran, Irak olaylarına ilişkin çalışmalarıyla uluslararası platformda adını duyurmaya başladı. 1980, 12 Eylül darbesini daha önce yaptığı arşiv çalışmalarıyla ünlü Newsweek, L'Express dergilerin kapaklarında ve yüzlerce uluslararası dergi sayfalarında yansıttı. 14 Ekim 1980 günü kaçırılan bir uçakta dünyada ilk kez hava korsanlarıyla bir röportaj gerçekleştiren kapaklarında ve yüzlerce uluslararası dergi sayfalarında yansıttı. 14 Ekim 1980 tirerek Türk ve dünya basınında adından söz ettirdi. Aynı olayla Türkiye ve dünyanın çeşitli ülkelerinde ödülleri aldı. 1980 yılından itibaren sürekli olarak Lübnan, İran, Irak, Afganistan, Kuzey İrlanda, Çad ve Uzakdoğu'da meydana gelen savaşları görüntüledi. Time, Newsweek, Paris-Match, Stern, Epoca gibi dergiler adına savaş fotoğrafçısı olarak mesleğine devam ediyor. Şu anda da yapım ve yönetimini üstlendiği Haberci programı Türkiye'nin yanı sıra uluslararası TV kanallarında da yayınlanmaktadır.

Coşkun Bey, dünyayı dolaştınız, Haberci kimdir?

□ "Haberci" ismini programa çıkmadan önce seçmiştim. Mitolojideki Hermes'e benzer anlamlar taşıyor. Haberci; yani bilgi çalan bir isim. Çocukluğumdan itibaren kendimi bir düş gezgini olarak görüyordum. Foto habercisi diye bir meslek var, zaten mesleğe başlarken ben kendimi dünya insanı gibi görmüştüm. Doktor olmak istiyordum; çünkü çok sevdiğim dayım Siirt'te doktordu. İnsanlara ulaşmak için tehlikeleri göze alan, her şeyi bir tarafa bırakan, gecesi gündüzü olmayan, ailesini bile geri planda bırakan bir hizmet anlayışında idi. Bizim bulduğumuz çevrede inanılmaz dualar alması.

Okuduğum öykülerde ya da annemin bana anlattığı hikâyelerde bize dair hafızamda şunlar kalmış: Ailem iki taraftan da gezgin... Baba tarafım değişik ticaretlerle Halep'e kadar uzanır. Anne tarafım ise Mekke'ye kadar inen bir aileye mensup. Annemin dedesi Siirt bölgesinin en büyük kütüphanesine sahip saygın bir âlim. Böyle ortamlarda doğup büyüdüğünüz zaman zaten etkileniyorsunuz. Yani sadece görsellikle, sadece bir şeyler pazarlamakla olmayacağını, kâinata ilişkin sorumluluklar taşıdığınızı fark ediyorsunuz. O yüzden kendime sınır koymadım. Siirt'te çocuklar belli bir yaşa gelince çıraklık yaparlar, ben battaniyecide 15 gün kaldım, sonra berberde çalıştım. Kilimcide, matbaada çalıştım. Mücadele Gazetesi'nde karar kıldım. Ailenin bir tarafı İstanbul'da olduğu için halamın yanına eğitim için geldiğimde Mücadele Gazetesi'nin İstanbul muhabiri oldum, yaşıam 13-14 idi. 15 yaşında Boğaz Köprüsü'nün açılış haberini yapmıştım. Hep fotoğraf makinem vardı. O kadar dâhiyane bir iş değilmiş fotoğraf çekmek... Şimdi insan olmanın mutluluğunu, insana ulaşarak tadıyorum. O yüzden bütün bunları yaparken bir meslek varsa benim için "Haberci" var, şu anda fotoğrafı ikinci plana bıraktım. Küçük makinem var çantamda. Bir gezgin, bir haber taşıyan olarak, insanın daha iyi koşullarda yaşamasını sağlamak için kötü örnekleri de gösterip ders alınmasını sağlıyorsunuz. Bunu belgeselle yapıyoruz. Belki bundan bin yıl önce yaşamış olsaydım resim yapardım. Beş bin yıl önce olsaydı çivi yazısıyla belgelemek gerekirdi. Çünkü sorumluluk sadece yaşadığımız bu döneme ait değil. Aksi halde bir yerde kalır. Zaten Aydınlanma Çağı dediğimiz çağda bilgi iletişiminin önemi anlaşıldığı için aydınlanılıyor. Kervanlar ipek taşıdığı gibi altın, baharat taşıdığı gibi bilgi de taşıyordu.

Ben bilgi taşıyan bir gezginim. Başında düş gezgini olarak başladı, bana anlatılan öykülerden yola çıkarak hep hayaller kurdum. Ama kurduğum hayaller sanki önceden yaşanmış gibi ben de İstanbul'a geldiğimde İstanbul'u tanıyordum. Beş yaşında annemin bana anlattıklarından, Haydarpasa'da inince nereden Kız Kulesi'ni göreceğimi, Süleymaniye'yi, Boğaz'a nereden açılacağımı biliyordum. Bunlar anlatılıyordu. Ve beni o dönem etkiledi. Siirt'e gidip gelmelerim oldu. İlkokulu Siirt'te bitirdim orta birde Siirt'te, orta ikide Oruç Gazi'deydim, ama İstanbul'dan kopmamıştım. Aile geniş olduğu için Türkiye'nin her yerinde akrabalar vardı. Tatillerde hep gezerdik bir gün o il, bir gün başka il, böyle olunca gezmenin hoşluğunu görüyordum. Coğrafyanın değişimi ve farklı yaşam biçimleriyle kendini bir daha keşfediyorsun. O yüzden kafamda başlayan gezginlik beni şaşkınlığa sokmadan, önce kendi ülkemde, 17 yaşından sonra da sınırlar ötesinde başladı. İlk yolculuk Kuzey Irak'a idi. On iki Türk köylüsü Irak ordusu tarafından kendi arazilerinde ot biçerken öldürülmüşlerdi. Onların öldürüldükleri yere gidip o olayı araştırmakla kendimi sorumlu kıldım. Geçiş yaptım o insanların getirilmesine tanık oldum. Çukurca'dan Kuzey Irak'a, 17 yaşında... Yine aynı tarihlerde sosyalizmle ilgili bilgileri kaynağından öğrenmek için ilk yaptığım seyahatler, Bulgaristan, Romanya'ya oldu. Milletin Antalya'ya bodruma

Gazetecilik yapan kişi oraya Kızılay örgütü ya da ilk yardım heyeti gibi gitmiş değil, siz oraya tanıklık yapıp oradaki felaketi yaşamayanlara aktarmak, belgelemek, üstelik orada olamayanların müdahalesini gündeme getirecek bir vurguyla aktarmak göreviyle oradasınız.

gittiği dönemlerde ben otobüse atladım, bunlar nasıl yaşıyor diye öğrenci kamplarına gittim. Ardından kafamda hep dünyayı dolaşmak vardı. Bütün dünya dergilerine mektuplar yazdım. Tercüme ettirerek muhabirlik istedim. Olumlu cevaplar geldi. Biri Alman dergisi Der Spiegel, diğeri de Express İngiltere'den, ikisine de fotoğrafçılıkla başladım. 1977 yılında Mehmet Savaşoğlu ile tanışmak için Avrupa turu yapmıştım. Ama başımdan olaylar geç-

ti. Önce ben görüşmeye gittim. Kanlı 1 Mayıs'ta çektiğim fotoğraflar için benimle bağlantı kurdu ve ajansın Türkiye muhabiri oldum. Arşivimi düzenleme gayesi ile 1980 yılında onun bürosunda kalıp, 3-4 ay ajansta işler nasıl dönüyor diye kaldım. Geceleri çalışıyordum. Karanlık odada bir esintiyle İstanbul'u aramak geçti içimden. Telefon açtım. 12 Eylül 1980 darbesi olmuştu hemen der Spigele telefon açtım. Ben gidiyorum darbe oldu diye... Hemen Türkiye'yi arayıp bilgi aldım, kimler darbe yaptı diye. Kenan Evren'i daha önce tatbikatlarda çekmiştim tekrar tekrar resimleri masamın üzerine koydum. Romanya'ya giden bir uçağa atladım. THY kapanmıştı, Bulgaristan üzerinden İstanbul'a geldim. Evren'in karda tatbikatta çekilmiş resmini dünya dergilerinde ilk ben yayınladım. Sonra İran-Irak savaşı için gittim.

Lübnan'da, İrlanda'da, Uzakdoğu'da savaş fotoğrafları çektiniz, savaşın soğuk yüzüne tanıklık ettiniz. İnsanlar gözünüzün önünde yaralanıyor, ölüyor siz ise mesleğinizi icra ediyordunuz. O anda neler hissediyordunuz?

Gazetecilik yapan kişi oraya Kızılay örgütü ya da ilk yardım heyeti gibi gitmiş değil, siz oraya tanıklık yapıp oradaki felaketi yaşamayanlara aktarmak, belgelemek, üstelik orada olamayanların müdahalesini gündeme getirecek bir vurguyla aktarmak göreviyle oradasınız. Açe'deki ölüm görüntüleri olmasaydı oraya ne yardım giderdi ne de yaraları sarılabilirdi. Bunlar oluyor. Ebu Gureyb'de yaşanan olaylar, işkence haneler, Vietnam'daki insanlık dışı olaylar o fotoğraflar olmasaydı ne kendi kamuoyu ne de dünya hiçbir şey yapmazlardı. Bugün bunu yaşıyoruz. Fotoğraf ve görüntünün bir gücü var. Her iktidar, her savaş çıkaran mekanizma kendi haklılığını ortaya koyuyor. Açe

için yanındaki Tayland... İnsanın dini önemli değil, bu ayırım korkunç bir şey... İnsanî değerlerin ortaya çıkması için eğer sesse sesi alıyorsunuz ama sestten daha fazla beyne o mesajı yollayan görüntü... Bunu yaşamak aktarmak ciddi bir yürek istiyor. Oraya gitmek bir dert, o anı yaşamak bir dert... Siz bunu yardım örgütleri gibi bir defaya mahsus yapmıyorsunuz, sürekli... Ben bir ayda 4-5 savaşa tanık olduğumu bilirim. Niye gidiyorum? Benim Allah'tan duamdır, yaşadığım her şeyin, olayların insanlara ders olmasını, yaşanan güzelliklerin başka insanlara örnek olmasını sağlamak, dünyadaki duam bu... Bunu yaparken mutlu oluyorum. İsrail'in 82'deki Lübnan olayında Time'da çıkan bir fotoğrafım vardı; kucağındaki bebeğiyle koşan bir kadın bombalar altında... Amerika'da yaşayan Musevi bayanlar, biz İsrail'in sadece teröristleri bombalandığını biliyorduk, dediler. Bu fotoğraflar kamuoyunu değiştiriyor. Çünkü savaşı yapan kendi haklılığını savunuyor, eğer bunu görüntüyle doğru zamanda aktarabilirsem, ne mutlu bana. Çünkü tarihe not düşüyorsunuz, amacımız dünyaya barış gelsin, umarım benim gibi insanlara ihtiyaç duyulmasın, ne görüntü ne fotoğraf... Ama ne yazık ki dünyada hâlâ şiddetten beslenenler var.

Dış mekâna yapılan seyahatin insanın iç âlemine katkısı nelerdir?

Dünyada ayak basmadığım coğrafya kalmadı. Beden ve beyin olarak dünyada en aşırı uçtaki derinlikler, yükseklikler, renkler, sıcak-soğuklar, olumsuzluklar hepsini yaşadım. Bir küçük şarkıyla da ağlayabilirim, öte yandan Allah kahretsin diye tepki de verebilirim. Yaşadığım yerlerde insanlara yapılanları, yapılmaması, tekrarlanmaması gereken bu olumsuzlukları görünce, bunları kişisel, sınıfsal, kabilesel çıkarları için kullananları görünce öfkeleniyoruz. Bu da cehalettir. Ne kadar şarlatana kral muamelesi yapıldığını gördüm. Halen devam ediyor. Ben altı kere kutsal topraklara gittim, bir defa hac yaptım, diğerlerinde gözlemci olarak katıldım. Neler gördüm neler... İnanç ticari meta olamaz. Gösteriş olamaz. İnanç kazanç malzemesi olamaz, kıyaslanamaz. Yorum akıllıca yapılmayınca sizin ne söylediğiniz önemli değil. Onların nasıl anladığı önemli... Hele şimdi en büyük tehlike televizyon. Kitabı akıl olgunluğu olanlar okur, yorumlar. Televizyonu üç yaşındaki çocuk bile kendince yorumluyor. Bu tehlikeli. Dünya bunlara sınır koyuyor. Ama bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde çıkar pastasını paylaşanlara karşı bir müdahale de

olmadığı için umurlarında bile değil. Bunu söylerken bir baba olmanın sorumluluğu içinde söylüyorum.

Geleneğimizde seyahat önemli bir yerde duruyor. Seyahat eden ve bunları yaşayan biri olarak seyahatleriniz size neler kazandırdı? Köşelerinizi törpüledi mi? Daha mı hoşgörülü oluyorsunuz yoksa daha karamsar, daha mı tahammülsüz oluyorsunuz?

Hiç köşelerim yoktur. Hiç asla demem. Dünyada insanın yemeyeceği yemek yok. Savaşlarda özellikle. İnsanların hiç tahmin edemeyeceğiniz atıklarla beslenmek zorunda kaldıklarına şahit oldum. Bir savaşta esirlerin bir yeraltı mağarasında nasıl beslendiklerine şahit oldum. Bunlar sıra dışı olaylar. Beynin bir tarafının sağlıklı çalışmayışı sonucu kendi hemcinsini yiyebilecek duruma gelenleri gördüm. Afganistan'da üç aylık yolculukta böcek yediğimi bilirim. Beyninizi tanıdığınız zaman bütün bunlara ihtiyaç duyulduğunu göreceksiniz. Orucun sebeplerinden birisi de insanın olağanüstü durumlara kendini adapte etmesi, mukavemet gösterebilmesidir. 1983'te buraya 54 kilo olarak döndüm. Bazı günler birkaç tane kuru üzüm, bazen pirinç yedim. 30 kilo kaybettiğim seyahatlerim oldu. Afganistan üç aylık bir yürüyüş, hiç bir şey yok. İnsanın neler yapabileceğini orada savaşta gördüm. Bunlar ne şiirlerde ne kitaplarda var. Ama Kurtuluş Savaşı'nda bunlar yaşandı ancak bilgi taşıma misyonunu üstlenenler olmadığı için veya olanları bulamadığımız için bilmiyoruz, sadece yabancıların yaptığı filmlerden görüyoruz.

Seyahatle kendinizi tanıyorsunuz, dünyayı tanıyorsunuz.

Çok küçük sade bir mekân da olabilir, yüce objeleri olan bir yer de olabilir; aşkın bir güçle, Allah'la rabitanızın arttığını hissettiğiniz bir yerde, özel bir an, özel bir durum oldu mu?

Su, çıplak toprak, ânâsır-ı erba'a. Benim yaşadığım mahalle böyle mesela. Bana sigara dumanının bol olduğu Beyoğlu'nda yaşa deseler asla derim. Su, toprak, ateş ve temiz havanın olduğu her yerde mutluyum. Ailemin sıcaklığı bir de bilgili insanlarla beraber olmak beni mutlu ediyor. Hep daha geniş, cahilliğin olmadığı, olsa bile bilgili insanların himaye edeceği, akıllandıracağı bir Türkiye'de yaşamak hayalim.

Seyahatlerde tadınızı kaçıran şeyler oldu mu? Planlı mısınız?

Eşeğimi sağlam kazığa bağlarım. Benim bir seyahat çantam var. Örneğin Güney Kutbu'na gidecek olsam yanıma şortumu alırım. Öte yandan Sahra Çölü'ne gidecek olsam yanımda mutlaka polar bulunur. Çünkü mutlaka bir aksilik olur. Ama paniklemem. Bazen arkadaşlarımı motive etmek için panikler gibi yaparım.

Gezmek için çok para gerekir mi? Herkes gezme konusunda bunu mazeret olarak kullanıyor çünkü.

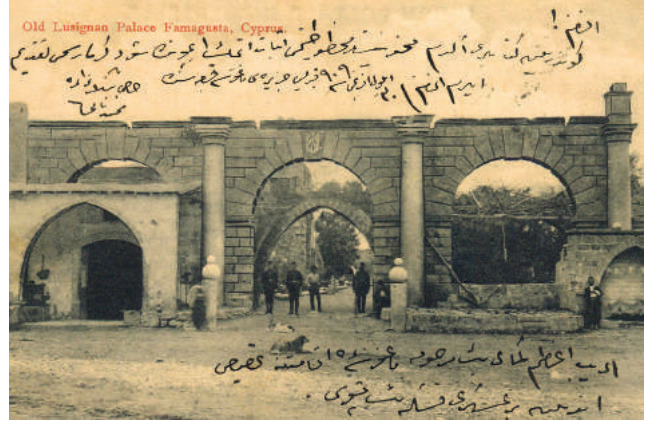
Gerekmez. Dediğim gibi gezdikçe kendinizi keşfediyorsunuz, bırakılan değerlerden kendinizi buluyorsunuz, her bulduğunuz özellik size hayatta başka alternatifler ol-

Çocukluğumdan itibaren kendimi bir düş gezgini olarak görüyordum. Foto habercisi diye bir meslek var, zaten mesleğe başlarken ben kendimi dünya insanı gibi görmüştüm.

duğunu gösteriyor. Bugün negatif bir his içerisindeydim, sizleri görmek ve il müftülüğü tarafından böyle güzel bir çalışmanın yapıldığını öğrenmek beni mutlu etti. Yapılabiliyor demek ki diyorum derginizin kalitesini görünce.

Yıllar önce bir belgeselinizde hatırlıyorum, Malezya ya da Endonezya idi. Yol olmayan ve ulaşılması çok zor olan bir köye ulaştınız ve orada Cuma namazı kıldınız ve orda Abdülhamit Han adına hutbe okundu.

O Haşim Selamet'ti, öldü Allah rahmet eylesin. O gariptir bir köye götürdü, adada bir yere. Adam boyu kılıçlar var. Kılıcına yaslanıp zor ayakta duran bir amcaya götürdüler, 90-100 yaşlarında vardı. Türk olduğumu söylediler. "Sultan Abdülhamid bize yardım edecekti ne oldu yardımlar?" dedi. Çünkü düşünmüş Abdülhamid. Ben Hristiyanlığa karşı değilim ama Filipinler'e gittiğinizde insanların zorla Hristiyanlaştırıldığını gördüm. Şu anda inanılmaz misyonerlik faaliyetleri var. Amacımız onları boğazlamak değil, bu yapılan yanlış deyip dünya kamuoyuna duyurmak. Bu nerede olursa olsun karşıyım. Abdülhamid'in bu bölgeye gösterdiği hassasiyet devam ettirilebilmeliydi. ■

MENFÂYA YOLCULUK

Kemal DAŞCIOĞLU*

SÜRÜLMESİ İÇİN FERMANI ÇIKAN KİMSE VEYA KİMSELER İSTANBUL'DA İKAMET EDİYORLAR İSE FORMALİTELERİN TAMAMLANMASINA KADAR EVİNDE YA DA UYGUN GÖRÜLEN BİR (HAPİSHANE VB.) YERDE BEKLERLERDİ. ŞAYET SÜRÜLECEK KİŞİ TAŞRADA İSE SÜRGÜN FERMANI O KİŞİNİN BULUNDUĞU YER İLE SÜRGÜNE GÖNDERİLECEĞİ YER KADISINA VEYA SÜRÜLECEK KİŞİYLE SÜRÜLECEĞİ YER KADISINA VE MÜBAŞİRE YAZILIRDI. BUNUN YANINDA SÜRÜLECEĞİ YERİN KADISI İLE ÇAVUŞBAŞIYA, YA DA SÜRÜLECEKLE, MÜBAŞİRE DE YAZILDIĞI OLURDU.

Giriş

□ Seyahat; gezi, uzak yerleri gezerek görmek, yolculuk etmek gibi anlamlara gelir.¹ İnsanların çoğunlukla yeni yerleri görüp tanımak, bilgilenmek için yaptığı bir durumu ifade eder. Bazen de iş veya başka sebeplerle yapılan yolculuklar akla gelir.

Sürgün ise bir yerden (gönüllü ya da gönülsüz) uzaklaştırılma, zorla göç ettirilme ya da siyasî iktidarın bir topluluk veya bireyi başka bir yere zorla iskân etmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu tanım, sürgünün daha çok ceza şeklindeki uygulamalarını ifade etmektedir. Bununla birlikte, gönüllü şekilde bir yerden uzaklaştırma ile iskâna yönelik yapılan sürgünler kastedilmektedir.²

Yukarıdaki tanımlar açısından bakıldığında sürgünleri, seyahat olgusu açısından ele almak sanırım doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Fakat sürgünden zorunlu bir

yolculuk olarak bahsetmek ve sürgün esnasında yaşananları konu edinmek yerindedir.

I. Sürgün Cezasının Uygulanması

Bireysel ya da toplu olarak devlete veya şahsa karşı işlenen suçlar tespit edildiğinde, suçlular yakalanıp mahkemesi yapılırdı. Yargılama sonucunda suçu işleyen kişinin (grubun) sürgün cezasıyla cezalandırılması isteniyorsa, öncelikle sürgün fermanının düzenlenmesi gerekiyordu. Sürülecek kişinin bağlı olduğu makam bu konuda yetkiliydi. Ulemayı şeyhülislâm, askeri yeniçeri ağası, mülkiyeden olanı sadrazam veya kâimmakam paşa, makâm-ı muallâya (şeyhülislam, sadrazam) arz ederdi. Yapılan müracaat uygun görülürse sürgün için ferman çıkar,³ sürülen kişi görevinden azledilir ve çoğunlukla rütbeleri de alınır.

Sürülmesi için fermanı çıkan kimse veya kimseler İstanbul'da ikamet ediyorlar ise formalitelerin tamamlanmasına kadar evinde ya da uygun görülen bir (hapis-hane⁴ vb.) yerde beklerlerdi. Şayet sürülecek kişi taşrada ise sürgün fermanı o kişinin bulunduğu yer ile sürgüne gönderileceği yer kadısına⁵ veya sürülecek kişiyle sürüleceği yer kadısına ve mübaşire yazılırdı. Bunun yanında sürüleceği yerin kadısı ile çavuşbaşıya,⁶ ya da sürülecek le mübaşire de yazıldığı olurdu.

Sürgün hükümlerinin içeriği şöyledir: Hükmün başında, sürülen ve sürülecek yerler kadılarının adları kendi ünvanları ile yazılır. Ardından kimin sürüldüğü, neden sürüldüğü, sürgüne hangi çavuşla gideceği, çavuşun nelere dikkat etmesi gerektiği ve getireceği belgeler, kadının ödevleri ve vereceği belgelerin neler olduğu belirtilir. Hükmün son kısmına ise sürülme tarihi ile hükmün yazıldığı yerin adı yazılırdı.⁷

Sürgünlerin yeniden sürülmesi veya menfasında iken sürgün yerlerinin değiştirilmesi kesinlikle çavuşlar vasıtasıyla olurdu. Bunun yanında çavuşbaşıya veya kapı kethüdasına bağlı habercilerin (kavas, çavuş, değnekçi isimleri ile de bilinir) zabtiye hizmetlerinde suçluların tevkif ve hapsi ile ve bunların nakil işlerinde kullanıldığını görmekteyiz.⁸ İstanbul'da görev yapan habercilerin yerine getirdiği bu mübaşeret hizmetinin, taşrada yasakçı veya kavas unvanı taşıyan kişilerce yapıldığı anlaşılmaktadır.⁹ Yeni fethedilen bir memleketin şenlendirilmesi, iskâna açılması veya herhangi bir yerin emniyet ve imarı için topluca sürgün yapılmak istendiğinde de, devlet gereken yerlerin kadılarına *sürgün hükümleri* göndererek gerekli şartları taşıyan adamların aileleriyle birlikte nakledilmesini emrederdi. Sürgün yerlerinde bu muhacir kabilelerini, oraların büyük rütbeli memurları teslim alır ve imzalı defterlerini merkeze gönderirlerdi. Bu şekilde nüfusun ve yeni iskân sahalarının durumu da kontrol edilirdi.¹⁰

Mübaşir sürgün cezası verilen kimseyi sürgün yerine getirdikten sonrasürgünfermanını okurvehalkailaneder. Ardındanfermanısicilettesciletirirvekadıdansürgünüge-

tiripteslimettiğine dair tahrirat ve ilâm alarak geri döner.¹¹

II. Sürgün Cezalarının İnfazı ve Sürgün Yapılan Bölgeler

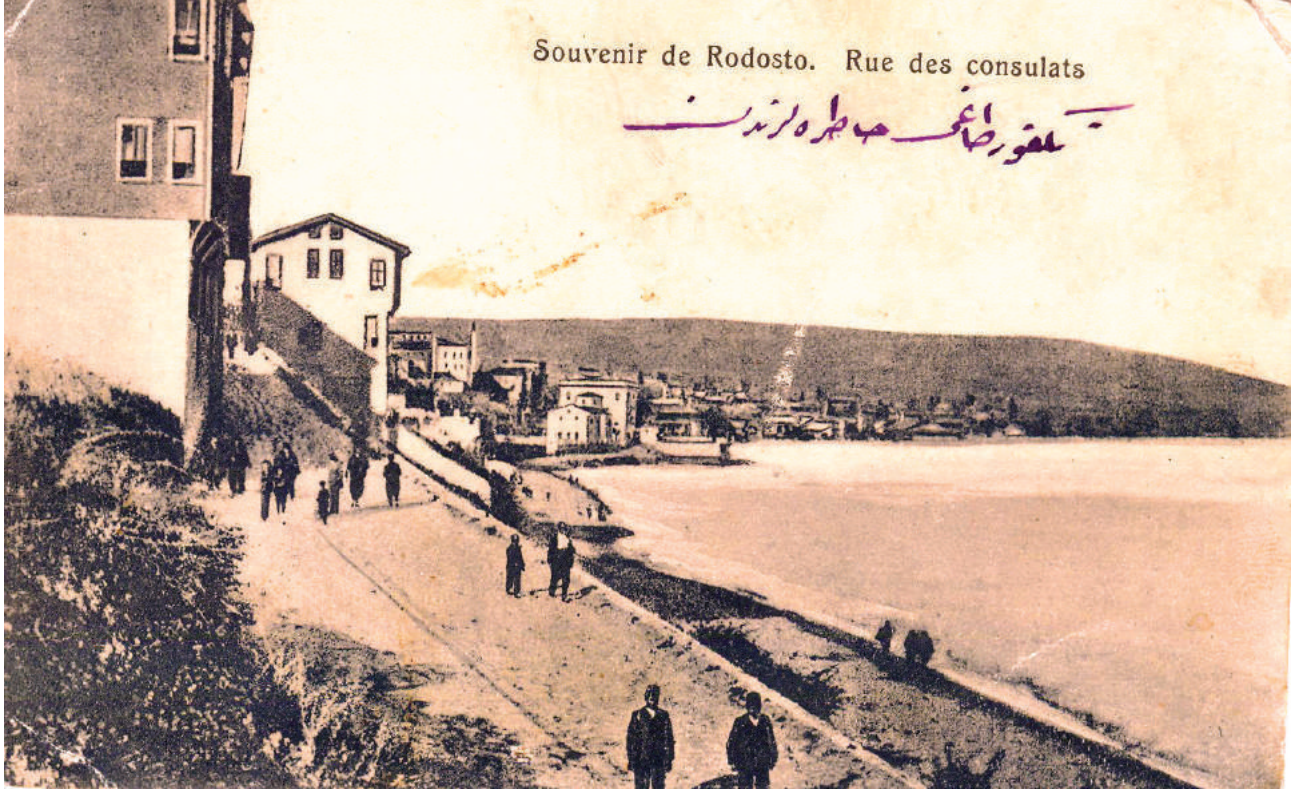
Osmanlı Devleti başlangıcından itibaren değişik yerlere bireysel veya toplu sürgünler gerçekleştirmiştir. Çok geniş topraklar üzerinde yapılan sürgün faaliyetlerinde belli güzergâhlar kullanılmıştır. Deniz yoluyla yapılacak sürgünler için doğal olarak limanlar ve sahildeki kentler kullanılmıştır. Kara yoluyla yapılan sürgünlerde ise sürgün bölgesinin yerine göre değişik yollar takip edilmiştir. Bunun yanında sürgünler için dönemin ulaşım araçları olan gemiler ve at arabalarının kullanıldığı da görülmektedir. Ege ve Marmara Denizi'ndeki adalara yapılacak sürgünler için çoğunlukla İstanbul ve Gelibolu limanları kullanılmıştır. Bununla birlikte Kıbrıs Adası fethedildiği zaman buraya Anadolu'dan yapılan sürgünler için Mersin (Silifke) limanının kullanıldığı bilinmektedir.¹² Sonraki dönemlerde yapılan bireysel sürgünlerde ise coğrafi açıdan ulaşımı en müsait yerler seçilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme dönemlerinde sürgün bölgeleri yeni fethedilen yerler olmuştur. Çoğunlukla Rumeli bölgesi en çok sürgünlerin yapıldığı yerdir. Aynı şekilde Rumeli'den Anadolu'ya da sürgünler

Yeni fethedilen bir memleketin şenlendirilmesi, iskâna açılması veya herhangi bir yerin emniyet ve imarı için topluca sürgün yapılmak istendiğinde de, devlet gereken yerlerin kadılarına sürgün hükümleri göndererek gerekli şartları taşıyan adamların aileleriyle birlikte nakledilmesini emrederdi.

yapılmıştır. Bunun dışında Kıbrıs, diğer adalar ve Kuzey Afrika'ya da sürgünler yapıldığı görülmektedir. Devlet, duraklama ve gerileme dönemlerinde toprak kayıplarına bağlı olarak içe doğru başlayan göç hareketleri ile uğraşmış ve bunları ülke içinde iskâna çalışmıştır. Ayrıca XVIII. yüzyılda ülke içindeki konar-göçer aşiretlerin de cebren iskâna tabi tutuldukları görülmektedir. Bu devirde Rakka, Halep ve Kıbrıs bölgelerinin sürgün yerleri olarak kullanıldığı bilinmektedir.¹³

Osmanlı Devleti, sürgün cezaları için ülkenin hemen hemen her bölgesini kullanmış, hatta mahalleler arasında

bile sürgün metodunu uygulamıştır. Osmanlı'nın başlangıcından yıkılışına kadar sürgünler, çeşitli istikametlerde dönemin şartlarına göre farklı metotlarla devam etmiştir. Bununla birlikte sayılanların dışında Limni, Sakız, Rodos, Mora, Malta, Girit, Bozcaada, İstanköy gibi adalar ile Ankara, Adana, Bursa, Antalya, İzmit, İznik, Sinop, Kütahya, Konya, Afyon, Diyarbakır, Edirne, Gelibolu, Seddülbahir, Tekirdağ, Manisa, İzmir, Isparta, Bodrum, Kars, Mudanya, Samsun, Trabzon, Giresun, Amasya, Tokat, Kars, Van, Sivas, Erzincan, Vidin, Belgrad, Kosova, Kavala, Selanik, Dimetoka, Tırhala, Tırnova, Trablusgarp, gibi yerlerin sıkça sürgün cezası için kullanıldığı görülmektedir.¹⁴

III. Sürgün Edilenlerin Ceza Süreleri ve Sürgünden Kurtulma

Sürgün hükümleri ile ilgili belgeler incelendiğinde sürgüne gönderilen kişinin ne kadar süre ile cezalandırıldığına ait bilgiler yok denecek kadar azdır. Bazı hükümlerde "İslah-ı nefis edinceye kadar" gibi

klişeleşmiş cümleler vardır. Dolayısıyla sürgüne gönderilenlerin ne kadar zaman sonra serbest kalacakları muallâktır. Bununla beraber bazı belgelerde bir yılla ömür boyu arasında değişen sürgün cezası sürelerine rastlanmaktadır. Ancak af ve değişik sebeplerle sürgün cezalarının kaldırıldığı sıkça görülen bir husustur.

Sürgün edilen bir kişinin, sürgünden kurtulabilmesi için affedilmesi, ölmesi veya öldürülmesi veya yerinin değiştirilmesi gerekmektedir. Bunların dışında sürgün cezasından kurtulmak mümkün değildir. Sürgünden kaçanlar ise, yakalandıklarında cezaları en az bir kat daha artırılarak uygulanmıştır.¹⁸ Sürgünlerin yerlerinin değiştirilmesi ile ilgili mazeretler arasında sağlık, ailevi ve iklim

şartlarının olumsuzluğu gibi sebeplerin dikkate alındığı görülmektedir. Sürgün yerini değiştirme sebepleri arasında, *ailevi ve sıhhî sebepler*¹⁹ ilk sırada yer alırken bunu *siyasî sebepler* ve *menfadaki idari işlere karışma* takip etmektedir.

Sürgüne gönderilen kişilerin

Mübaşir sürgün cezası verilen kimseyi sürgün yerine getirdikten sonra sürgün fermanını okur ve halka ilan eder. Ardından fermanı sicile tescil ettirir ve kadıdan sürgünü getirip teslim ettiğine dair tahrirat ve ilâm alarak geri döner

sürgün hükümlerinde çoğunlukla süre belirtilmemesine rağmen, eşleri, çocukları ve yaşları, halktan ve idarecilerden gelen af ricaları vs. gibi muhtelif sebeplerle af فرمانlarının çıktığı görülmektedir.

Bazı durumlarda ise af talebinin geri çevrildiği de olmaktadır. Örneğin, Resmo'ya sürgün edilen müneccimbaşı için af talebinde bulunulmuş ancak karşılığında payitahttan "olmaz" cevabı gelmiştir.²⁰ Bir kısım sürgün aflarında ise şartlar öne sürülmüştür. Mesela, evvelce sürgün edilmiş olan eski Avlonya mutasarrıfı Mehmed Paşa'nın evinde oturmak şartıyla affedilmesine karar verilmiştir.²¹ Yine benzer bir belgeye göre, birkaç sene evvel Kavala Kalesi'ne kalebent olan, daha sonra Edirne'de ikamet etmesi şartıyla affolunan eski Niş kaymakamı Osman Paşa'ya yevmiye olarak 45 gurus tahsis olunmasına karar verilmiş ve bu meblağın ödenmesi için de Edirne kadısına ve gümrük eminine emir verilmiş,²² böylece geçinebilmesi için belli bir miktar maaş bağlanmıştır.

Sürgünden yukarıdakilerin dışında ekonomik nedenlerden dolayı vazgeçildiği de olmaktadır. Kıbrıs'ın fethedilmesinden sonra adaya kutsal topraklarda yaşayan bin Yahudi'nin sürgün edilmesi için hüküm verilmiştir. Ancak Yahudilerin bulundukları şehre ekonomik olarak katkılarının büyük olduğu ve şayet sürgün edilirse devletin bu gelirlerden mahrum kalacağı hesap edilerek vazgeçilmiştir.²³

IV. Sürgünlerden Sonra Menfalardaki Durum

Sürgün Edilenlerin Sosyal Durumları: Sürgün cezasının hangi sebeplerden verildiği, nasıl uygulandığı, gerektiği zamanlarda ne şekilde affedildikleri ile ilgili yeterli belgelere sahip olmamıza rağmen, maalesef sürülenlerin sürgün edildikten sonraki hayatlarıyla ilgili yeterli belgelere sahip değiliz. Sadece aşiretlerle ilgili bazı bilgiler ile sürgün yerinden firar, tekrar suç işlemeleri veya affedilmeleri gibi hususlara ait belgeler bulunmaktadır.

Sürgün cezası verilen kişi menfasına ulaştıktan sonra oranın kadısı, barınmaları için kendilerine bir ev bu-

lur. Gelen sürgünlerin uygun bir yerde ikamet ettirilmesi kadınların görevleri arasındadır. Sürgün cezasına çarptırılanlardan bazıları çoluk çocuğu ile sürülmektedir. Sürgünlerin suç işlememesi ve firar etmemesi için kadınlar gerekli tedbirleri alırlardı. Bunun yanında kadı, sürgünün affı veya başka bir yere nakliyle ilgili bir emir gelmedikçe onları asla serbest bırakmazdı.²⁴ Sürgünler gittikleri yerlerde tımar ve zeamet sistemine bağlanmışlardır. Böylece eski çevrelerindeki zararlı etkilerinden koparılmış ve devlet hizmetine yararlı hale getirilmeye çalışılmıştır.²⁵

Sürgün olarak gönderilen konar-göçer aşiretlerin bulundukları yerlerin şartlarına alışamadıkları için yerlerini terk etmeye çalıştıkları görülmektedir. Aynı zamanda serbestliğe alışmış olmaları onların yeni yerleşik bir sosyal ortama adapte olmalarını güçleştirmiştir. Konar-göçerlerin iskânı merkezi devlet için üretimin artması, düzenli vergi gelirleri, güvenliğin sağlanması gibi olumlu neticeler ifade etse de aşiretler için bu hürriyetlerinin elinden alınması anlamına geliyordu. Bu yüzden konar-göçerlerin sürgün ve iskâna büyük tepkileri olmaktaydı.²⁶ Bununla birlikte yerleşik hayata geçen aşiretlerin bulunduğu yerlerde sosyal kurumların arttığı ve imar faaliyet-

Yapılan sürgünlerde kullanılan ulaşım araçları ve görevliler için de belli ücretlerin ödendiği belgelerden anlaşılmaktadır. Meselâ, Rodos Adası için verilen gemi ve kumanya ücreti kişi başına 8 akçe, Bozcaada için 2 akçe, Limni Adası için 5 akçe, Midilli Adası için 4 akçe, Kıbrıs için 12 akçe, İzmir için 5 akçe, İznik için 1 akçe olarak belirlenmiştir.

lerinin hızlandığı görülür. Dolayısıyla bu yeni köyler ve kasabalar anlamına gelmektedir.

Sürgün Edilenlere Tanınan Muafiyetler: Sürgün edilenlere belli bir süre vergi muafiyeti sağlandığı gibi bazı topraklar da kendilerine mülk olarak verilebiliyordu.²⁷ Özellikle Kıbrıs fethedildiği zaman yapılan sürgünlerde bu tür muafiyetler açıkça belirtilmiştir.

Devlet, sürgünler için, Kıbrıs'ı cazip hale getirmek amacıyla bir takım kolaylıkları ve muafiyetleri başlangıçtan itibaren sağlamıştır. Göçmenlere adanın toprakları parasız verilmiş, iki üç yıl kendilerine vergi muafiyeti

sağlanmış, adaya nakliyat ücretsiz hale getirilmiş, adada kendilerine zarar verilmeyeceği, adaletle muamele edileceği söylenmiş ve suçluların cezalarının affedileceği garantisi verilmiştir. Bunlara rağmen sürgün yazılan ailelerden bazılarının adaya gitmedikleri görülmüştür. Bunların bir kısmı göçler sırasında Anadolu'da kaybolmuş veya ölmüş, bazıları yazıldığı halde kendisi gitmeyip bel del göndermiş, bir kısmı da hastalıklardan dolayı adaya gitmemiştir. Adaya ulaşanların bir kısmı ise kuru tarımın zorluğu, iklimin sıcaklığı, vatan hasreti gibi sebeplerle adadan kaçmaya çalışmışlardır. Ayrıca sürülenlerin bazıları da hastalıklar, çekirge istilaları, korsan saldırıları gibi sebeplerden adada ölmüştür.²⁸ Dolayısıyla bu dönemde yapılan sürgünlerden devletin genel olarak olumlu neticeler aldığı söylenemez.

Sürgün Edilenlerle İlgili Problemler: Devletin güçlü olduğu dönemlerde gerek aşiretlerin gerekse bireylerin iskân ve sürgünleri sonrasında fazla problemlerle karşılaşmadığı görülüyor. Ancak devlet otoritesinin zayıfla-

dığı zamanlarda, bilhassa aşiretlerin çıkardıkları problemlerin boyutları oldukça geniş olmaktaydı.²⁹ Bu tür aşiretler yerleşik halka da rahatsızlık vermekteydiler. Bu yüzden bazı köyler boşalmıştı. Devlet asayiş sağlamak için bu kişileri başka yerlere sürgün etmiş veya yerleşik hayata geçirerek otoritesini kurmaya çalışmıştır.

Sonuç

Bireylerin ya da toplulukların ceza veyahut iskân sebebiyle bir yere sürgün edilmeleri Osmanlı tarihi boyunca sık uygulanan usullerden biri olmuştur. İlk dönemlerde iskân ve kolonizasyon metodu olarak uygulanan sürgün, XVIII. yüzyıldan itibaren daha çok bir ceza metodu olarak benimsenmiştir. Sürgün cezası alan kimselerin (toplulukların) menfalarına giderken ve gittikleri yerlerde alınan tedbirlere rağmen bir kısım sıkıntılar yaşadıkları aşikârdır. Nihayetinde sürgün zorunlu bir yolculuktur. Maddî ve manevî zorlukları tarihin her döneminde insanlara tesir etmiştir. ■

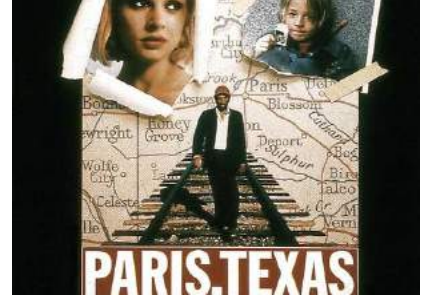
D İ P N O T L A R

1. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 10. Baskı, Ankara 2005, s. 1743-1744.
2. Kemal Daşcıoğlu, Osmanlı'da Sürgün, Yeditepe Yay., İstanbul 2007, s. 19.
3. M. Çağatay Uluçay, "Sürgünler", Belleten, c. XV, S. 60, s. 533.
4. Bazı suçlular padişahın haklarında vereceği cezalar kesinleşinceye kadar bir süre hapiste tutulurlardı. Şehirlerin hapisane ya da zindanları kalelerde bulunurdu. Kalebentlik cezasına çarptırılanlar cezalarını kalelerde çekerlerdi. Sürgüne gönderilecekler gidecekleri yerin uzunluğuna göre bu kalelerden istifade etmişlerdir. Eftal Şükrü Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", OTAM Dergisi, S. 7, Ankara 1996, s. 9.
5. BOA, MD. 67, Sayfa. 52, Hk. 169 / 22.S.999 (20.12.1590). "Sakız Bey'ine ve kâdisına hüküm ki..." Ayrıca taşradaki sürgünün nasıl yapıldığı hakkında bkz. Zeki Ankan, XV.- XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, Ege Ün. Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir 1988, s. 23.
6. BOA, C. ZAB. nr. 262 / Evâsıt S.1181 (Temmuz 1767), "Hâlâ Divân-i Hümayûnda çavuşbaşı olan Es-Seyyid Osmân dâme mecdühüye ve Gelibolu nâibine hüküm ki..."
7. Uluçay, a.g.m., s. 533.
8. Mehmet Canatar, "Osmanlı Devleti'nde Kavaslar ve Kavas Teşkilatı", İlmi Araştırmalar, S.4, s. 71.
9. Örneğin, Fesatlık eden Yorgi adındaki ziminin yasakçı marifetiyle İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. BOA, C. ZAB. nr. 2481/1229 (1813).
10. Barkan, "sürgünler", c. XI, (1-4), s. 548.
11. Uluçay, a.g.m., s. 354.
12. Diğer liman kentleri, Trabzon, Samsun, Sinop, İnebolu, Amasra, Karadeniz Ereğlisi, Mudanya ve Mihaliç, Anadolu ve Ege Adaları, Alanya'dır. Bu konuda bkz. Suraiya Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, s. 130-148.
13. Barkan, "Sürgünler", c. XIII, No: 1-4, s. 7-9.
14. Daşcıoğlu, a.g.e., s. 261-263.
15. BOA, C. HAR. nr. 8496 / 11.Ca.1190 (28.06.1776).
16. BOA, C. ZAB. nr. 734 / Ty.
17. BOA, C. ZAB. nr. 3800 / 1192.
18. Uluçay, a.g.m., s. 537.
19. Örneğin, Vidin seraskeri Mahmud Paşa, uygunsuz hareketlerinden dolayı Limni'ye sürgün edilmiştir. Ancak hasta ve yaşlı olduğu için İstanbul'a getirilmesi için emir verilmiştir. Sadrazam İzzet Mehmed Paşa 1798'de Sakız'a sürülmüş, bir süre sonra hava şartlarının kendisine iyi gelmediğini söyleyerek yerinin değiştirilmesini rica etmiştir. Bu isteği kabul edilerek Sakız'dan Manisa'ya nakledilmiştir. Der saadet'te arzuhal yazıcılarından Mustafa uygunsuz arzuhal yazmaktan men edilmişken yine mütenebbih olmayıp arzuhal yazmaya devam etmesinden dolayı kendisini te'dib ve diğerlerini korkutmak için Bursa'ya sürgün edilmiştir. Düşülen derkenardan bir ay kadar sonra ailesinin sefil ve perişan olmalarına binaen affedildiği görülmektedir. Bu af için eşi ve çocuklarının arzuhalleri vardır. Görüldüğü gibi bu dilek kabul edilmiştir.
20. BOA, HH. nr. 10534 / 1205 (1790).
21. BOA, C. DAH. nr.10174 / 12.N.1189 (06.11.1775).
22. BOA, C. DAH. nr. 11856 / 13.M.1154 (31.03.1741).
23. Bernard Lewis, Çatışan Kültürler (Keşifler Çağında Hristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler), 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 28-29.
24. Uluçay, a.g.m., s. 534.
25. Feridun Andaç, Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri, Bağlam Yay., İstanbul 1996, s. 247.
26. Abdullah Gündoğdu, "Çorum'da Bir Türk Aşireti: Dedesli", OTAM Dergisi, S.3, Ank.1992, s. 218.
27. Komisyon, Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., No: 43, Ankara 2000, s. 17-18; Ayrıca sürgünler ve muafiyetler hakkında bkz. Ö. Lütfi, Barkan, Türkiye'de Toprak Meselesi I, İstanbul 1980, s. 600, 618.
28. Salim Cöğce, "İçel Sancağı Ermenak Kazasından Kıbrıs'a Göçürülen Aileler", Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000, c. I, (Yay. Haz: İsmail Bozkurt), Doğu Akdeniz Ün. Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yay., s. 223-245; Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1971, s. 96.
29. Abdullah Saydam, "Reformlar ve Engeller: Tanzimat Döneminde Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", Osmanlı, c. 4, s.183.

Yol filminden

Stalker filminden

BİR YOLCULUK DENEYİMİ OLARAK SİNEMA

Ayşe PAY*

FARKLI MEKÂNLARA/COĞRAFYALARA, FARKLI İNSANLARA ÇEVİRİLEN KAMERASIYLA YOL FİMLERİ, SİNEMANIN DOĞASINDAKİ YOLCULUK FİKRİNİ BİREBİR YANSITIR. GENEL ANLAMDA İKİ AŞAMALI DÜŞÜNÜLEBİLECEK BU FİMLERDE İLKİN KARAKTERİN YA DA KARAKTERLERİN FİZİKİ/DIŞ YOLCULUKLARINA, İKİNCİL OLARAK DA İÇ YOLCULUKLARINA ODAKLANILIR.

□ Yol bir mikrokozmostur, hayatın bir temsilidir. Zaman zaman düşen maskelerin ardındakilerle yüzleşerek büyüyen, olgunlaşan insan, yolculuğa bu maskesiz anların tümünü sığdırır. Yol, zamanı tek bir ânın içine sığdırır ve insanı büyütür, *kemâl'e* götürür. Var olunan, içine doğulan, yaşanılan mekânı, mülkiyeti terkle varoluşsal bir zemine yerleşen *yolculuk*, geçmişini, kendini sıfırlamanın, her an yeniden başlamanın, yeniden doğmanın bir başka adı olur. Tüm yüklerinden arınınca kişi, geriye kendi kalır. Yol, esasında bir aynadır insana kendini gösteren. Maskelerini geride/geçmişte bırakan yolcu, yüksüzlüğüyle biraz daha yakından bakar kendine. O bir yabancısıdır yeryüzünde ve kat ettiği mekânı/geçmişini geride bırakıp hep bir hareketin içinde, bir *şimdi'de* yol almaktadır.

Yol ve Sinema İlişkisi

Kökeni eski Yunanca *kinema-hareket* ile *graphein-yazmak* kelime grubuna dayanan sinemanın *hareket*'le kurduğu ilişki ona bazı imkânlar verir. Sinema, seyirciyi bilmediği bir zamana, bilmediği bir mekâna götürür; yaban-

cısı olduğu duygulara, kültürlere yakınlaştırır. Perdeden yansıyan görüntülerle, söylenenler ve söylenmeyenlerle koskoca bir hayat deneyimi sadece iki saat içerisinde artık sizindir. Bir sarmal gibi iç içe geçmiş pek çok ânı bünyesinde toplayan bir *zaman deneyimi*'ne yolcudur seyirci. Tam da bu yüzden sinema bir yolculuktur, kimi zaman coşkun, kimi zaman dingin, kimi zaman heyecanlı, kimi zaman hüzünlü, kimi zaman endişeli, kimi zaman ürpertici...

Farklı mekânlara/coğrafyalara, farklı insanlara çevrilen kamerasıyla yol filmleri, sinemanın doğasındaki yolculuk fikrini birebir yansıtır. Genel anlamda iki aşamalı düşünülebilecek bu filmlerde ilkin karakterin ya da karakterlerin *fizikî/dış* yolculuklarına, ikincil olarak da iç yolculuklarına odaklanılır. Bununla beraber her yol filmi bu iki evreyi bünyesinde barındırmayabilir. Sadece fizikî yolculuk masabesinde kalan, fizik ötesi deneyimlere izin vermeyen, macera-aksiyon ağırlıklı, eğlendirmeye yönelik popüler sinema örnekleri de mevcuttur. Fizikî yolculuğa paralel bir iç yolculuk da vaat eden yapımlar ise ideal filmler arasında gösterilebilir.

Yola Düşen Filmler

Sinema tarihinde bir kategori oluşturacak kadar yer edinen yol filmlerinin pek çok örneği arasından bazılarını öne çıkarabiliriz. Sinemanın şairi Andrey Tarkovski, *İzsürücü* filmiyle üç adamın (izsürücü, yazar ve bilim adamı) Yasak Bölge'ye yaptıkları yolculuğu anlatır. Metaforlar üzerine kurulu film, bir iç yolculuğu betimler. Yönetmenin bizi içine çektiği bu şiirsel çağrı, içimizdeki dokunamadığımız şeylere doğru bir seyahattir aslında. Amerikan sinemasının bağımsız yönetmenlerinden David Lynch imzalı *Düz Hikâye* ise Straight'in on yıldır görmediği kardeşini görmek için çıktığı yüzlerce millik bir yolun hikâyesidir. Gerçek bir öyküden esinlenen Lynch, bu filmiyle çizgisi dışında basit bir anlatının içine kurar kamerasını. Yaşlı adamın bir çim biçme makinesiyle çıktığı bu yolculuk, bir hayat deneyiminin altı haftada kat edilen yedi yüz elli kilometrenin içine sığdırılmasıdır. Alman yönetmen Wim Wenders, *Paris Teksas* filmiyle Teksas çöllerindeki ıssız otoyollarda sürekli yürüyen, iletişimsiz, hayata küskün orta yaşlı bir adamın, bir âşığın yolculuğunu anlatır. Bunu, usta yönetmenin aşkın ve yolculuğun paralelliği üzerine kurduğu bir film olarak anabiliriz. Stanley Kubrick imzalı 2001 Uzak Yolu Macerası ise insanlığın uzaya çıkış yolculuğunun temsili bir yolla felsefi bir çerçevede anlatımıdır. Etkileyici bir görsellik ve sinema diliyle resmedilen bu uzun soluklu seyahatin teknoloji vurgusu ise filmin katmanlaşmasına imkân tanır. Bağımsız sinemanın dikkat çeken örnekleri arasında anılan *Easy Rider* ile Dennis Hopper, iki maceraperest motorcunun Los Angeles'tan New Orleans'a doğru çıktıkları yolculuğu anlatır. Yolculuğun sonunda ikili, *özgürlükler ülkesi* Amerika'da sanıldığı gibi bir özgürlük olmadığını farkına varacaktır. Yapım, 68 kuşağının özgürlük inancı ve anlayışını yansıtan önemli bir yol filmidir. Amerikan bağımsızlarından Jim

izinli beş mahkumun zorluklarla dolu yolculukları anlatılır. Politik bir zeminde seyirciyle buluşan bir dönem yasaklanmış filmin yolculuğu da başlı başına ilginçtir. Yine politik örnekler arasında anabileceğimiz Muhsin Mahmelbaf imzalı *Kandahar'a Yolculuk*, kızkardeşinin mektubu üzerine Kanada'dan Afganistan'a doğru yola koyulan Afgan bir gazetecinin hikâyesine odaklanır. Oryantalist bir tavrın egemenliğindeki film, yönetmenin kendine yolculuğunda kültürüne, toprağına, özüne içeriden bakamayışıyla yabancılaşmayı eğretiler.

Yol filmleri sadece kurmacanın açtığı kanalda ilerlemez. Bazen belgeselle içiçe geçen etkileyici örneklerle de karşılaşırız. Michael Winterbottom imzalı Guantanamo Yolu kurmaca-belgesel şeklinde ilerleyen politik

bir yol hikâyesidir. Filmde bir düğün için İngiltere'den Afganistan'a doğru yola çıkan üç arkadaş, terörist suçlamasıyla Guantanamo hapisanesine götürülür ve sorgulanır. Gerçek bir hikâyeden uyarlanan filmin sonunda kahramanların suçsuz oldukları anlaşılacaktır. Bu yolculuğun onlara yaşattığı tecrübe, seyirci açısından da kayda değerdir.

Yol, esasında bir aynadır insana kendini gösteren. Maskelerini geride/geçmişte bırakan yolcu, yüksüzlüğüyle biraz daha yakından bakar kendine. O bir yabancısıdır yeryüzünde ve kat ettiği mekânı/geçmişini geride bırakıp hep bir hareketin içinde, bir şimdi'de yol almaktadır.

Jarmush imzalı *Cennetten de Garip*, göçmen bir yolcunun hikâyesine yoğunlaşarak sade, dingin ve minimalist üslupla yabancılaşma ve yalnızlık temalarına eğilir.

Türkiye'de politik sinemanın önemli bir figürü olarak öne çıkan Yılmaz Güney'in senaryosundan hareketle Şerif Gören'in çektiği *Yol* filminde, köylerine gitmeye çalışan

Bunlarla birlikte yol filmleri kategorisinde değerlendirebileceğimiz popüler sinema örnekleri *Yüzüklerin Efendisi* ve *Mad Max* gibi serileri de genelde ilk aşamada kalıp sadece bir dış yolculuğa imkân tanıyan yapımlar arasında anabiliriz.

Bir İç Yolculuğa Yakından Bakmak

Kamerasını bir iç yolculuğa usalıkla çeviren Fas asıllı yönetmen Ismail Faruki'nin *Büyük Yolculuk* filmi ise Avrupa'dan başlayıp İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bulgaristan, Türkiye ve Ortadoğu'ya uzanan ve Arabistan'da son bulan kültürlerüstü bir yolculuk vaat eder. *Yol* filmleri arasında yerini alan bu filmiyle Faruki bir resim çeker; dili, dini, ırkı ne olursa olsun her insanın içinde yeşeren duygulara çevirir kamerasını ve görünen gerçekliğin ötesinde görünmeyene, söylenmeyene götürür bizi. Yola, yolun tabiatındaki kimsesizliğe, sessizliğe, yabancılığa, yalnızlığa, ayrılığa doğru bir yolculuktur bu.

Fas asıllı ailede hac yolculuğuna karar veren babaya eşlik edecek büyük oğulun ehliyetine el konulunca ibre küçük oğula/Rıza'ya dönmüştür. Sorumsuz, özgür, âsi ruhlu Rıza, finallerini bahane edip (ki asıl bırakmadığı sevgilisidir) buna öfkelenirse de rıza gösterecektir. Zira -her ne kadar dışında isyankâr görünse de- içine doğduğu geleneğin ona taşıdığı bir şey vardır: babaya/ataya itaat.

Yol alınır ve karların altında, dondurucu soğukta sıcacık bir sohbet geçer gönül kapılarını birbirlerine aralayan. İlk kez bu aralıktan sızar baba: "Aklından ne geçiyor?" Rıza, kilometrelerdir içinde taşıdığı soruyu sorar: "Mekke'ye niçin uçakla gitmedin? Çok daha kolay olurdu." Babanın cevabı bu çetin yolculuğun özetidir: "Okyanus suları göğe yükseldiğinde acılıklarını kaybedip tekrar saf hâle gelir. Okyanus suları buharlaşır ve bulutlara kadar yükselir ve buharlaşırken arı hâle gelir. İşte bu yüzden at yerine yürüyerek, araba yerine at sırtında, gemi yerine arabayla, uçak yerine gemiyle hacca gitmek en makbulüdür." Rıza'yla babası arasındaki ilk kırılmadır bu; buzlar erimeye başlamıştır. Onların yaşadıkları bu zorlu süreç, aslında içsel

yolculuğun şartıdır. Zira zorlayıcı koşullar altında insan içine doğru seyahate başlayabilir; fiziksel dünyanın sınırları zorlanınca ruhsal dünyaya geçiş hakkı doğar.

Yol bitmiştir ve *kemâl* yokluktur. Rıza, son yolculuğuna çıkan babasının yanı başında bir cenin vaziyetinde yere kapanır; o yeniden doğmuştur, kendine doğmuştur. Bir modern zaman kıssası diyebileceğimiz *Büyük Yolculuk*, esasında her iki karakter için de İbrahimî bir çağrının ışığındaki *kemâl* yolculuğudur, iletişimsizlikten hoşgörüyü, öfkeden merhamete, soğuktan sığağa, boyun eğiştten sevgiye, çatışmadan uzlaşmaya...

Her Film Bir Yolculuktur

Yol filmlerinin seyrine baktığımızda modern zamanların sanatı sinemanın, modern insanın yolculuğuna paralel bir hikâye çözümlemesi peşinde koştuğu söylenebilir. Varoluşsal problemlerin öne çıktığı her ülkede kendi politik gerçekliğine ayna tutar yol hikâyeleri. Bu minvalde metafizik problemlerle birebir ilişkilendirebileceğimiz İzsürücü filminin Rusya topraklarında, teknolojik gelişimin felsefi açılımını izah etmeye çalışan *2001 Uzay Yolu* filminin Amerika topraklarında çıkması anlamlıdır. Kendi kültürü dışında yetişen insanların yolculuğuna odaklanarak modern dünyanın sömürge ve kimlik problemleriyle paralellik kuran *Büyük Yolculuk* filminde olduğu gibi *Düz Hikâye* filminde de Amerikan hayat tarzının getirdiği varoluşsal sıkıntıya isyanla Amerikalıların hayat yolculuklarına istiare yapılması dikkate değerdir. Tüm bunları düşündüğümüzde aslında *yol filmlerinin*, her coğrafyanın kendine özgü hikâyelerini taşıdığını söyleyebiliriz.

Nihayetinde sinema, içinde taşıdığı yolculuk vaadiyle pek çok deneyime kapı aralar; zaman içinde zaman, mekân

çinde mekân akıp gider. Tıpkı yolculukta olduğu gibi sinemada da maskeler düşer, hiçbir şey gizli kalmaz. Yol arkadaşımız/yönetmen bizi kendi iç yolculuğuna ortak etmiştir; onun deneyimi artık bizimdir. Her film bir yolculuktur; kimi yere, dışa, yüzeye tutunan kimi de göğe, içe, derine... ■

Yol filmlerinin seyrine baktığımızda modern zamanların sanatı sinemanın, modern insanın yolculuğuna paralel bir hikâye çözümlemesi peşinde koştuğu söylenebilir. Varoluşsal problemlerin öne çıktığı her ülkede kendi politik gerçekliğine ayna tutar yol hikâyeleri.

REFİ CEVAD ULUNAY'IN TALÂT PAŞA'YA SÜRGÜNDEN GÖNDERDİĞİ MEKTUP

Mustafa KÜÇÜK*

MERHUM ÜSTAD NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN DEYİMİYLE “ÖZ YURDUNDA GARİP” OLMAK, YAHUT ÜLKESİNİN BASKILARINA BOYUN EĞMEKTENSE SÜRGÜNE TÂBİ OLUP, -MÜCADELE ETTİĞİ DÂVASINDAN SAPMAYARAK- KENDİNİ YENİLEYİP GELİŞTİRMEK, MUHAKKAK Kİ KİŞİYİ DAHA VERİMLİ KILAR.

□ Seyahatin, her türlü müsbet ve heyecan verici yanlarıyla birlikte taşıdığı güçlüğü mukabil, insanın mecburî bir şekilde vatanından başka bir diyara veya ailesinden uzak bir bölgeye gönderilmesi, gerçekten ciddi bir travmadır¹ ve buna maruz kalanda pek çok cihetten kalıcı tesirleri görülür. Sürgünler, sürüldükleri yerle alakalı meselelerle kafalarını meşgul etmelerine mani olamadığı gibi, geride bırakılanların hatıraları da zihinlerde önemli yer tutmaya başlar. Mamafih, sürgündeki insanın acı ve açık bir şekilde farkına vardığı ilk şey, yalnızlığı olur. “İsterse Osmanlıda olduğu gibi sürgüne gönderilenin maaşı yine devlet tarafından sağlansın”²

Kendi ülkesinde farklı bir yere, yahut başka bir ülkeye sürülen kişiler, ya eski inanç ve faaliyetlerini sürdürür, yahut baskılara boyun eğerek veya eski ile yeni hayatlarını bir bütün hâlinde değerlendirerek, kendilerini yenilemeye çalışırlar. “En zor olanı budur, ama en verimli olanı da”³ Zira “köklerinden koparılacak, insanı kendisini revizyondan geçirmeye, onarmaya götürür”⁴ Merhum üstad Necip Fazıl Kısakürek'in deyimiyse “öz yurdunda garip” olmak, yahut ülkesinin baskılarına boyun eğmektense sürgüne tâbî olup, -mücadele ettiği dâvasından sapmayarak- kendini yenileyip geliştirmek, muhakkak ki kişiyi daha verimli kılar.⁵

Nitekim “Niyazi Berkes en güzel eserlerini, bu ülke üzerinde, dışarıda başka bir dille”⁶ yayınlamış; 1621 yılında kapatıldığı hapishaneden Paris'e kaçmayı başaran devletler hukukunun ünlü bilgini Hugo Grotius, kaçışından sonraki yıllarda, en önemli kitabı olan *De Iure belli ac Pacis*'i yazmıştır.⁷ Orangeli Maurice: “Ülkem bensiz olarsa ben de onsuz olabilirim. Dünya o kadar küçük

değil” sözleriyle sürgüne meydan okurken, Voltaire “kendi ülkesinde geçirdiği bir sürgünlük döneminden” de mutlu ve verimli bir yazar olarak çıkabilmiştir. Gerçekten tekrar Paris'e döndüğünde edebiyat ve siyaset dünyası âdeta Voltaire'i paylaşamayacaktır. Akademi üyeliği, saray tarihçiliği, resmî şairlik ve saraya ait siyasî yazıların kaleme alınışı. “Bir anlamda sürgünlük, Voltaire için güvenli ortam ve özgürlük” olmuştur.⁸

“Sürgüne giden son Osmanlılar ise, Kurtuluş Savaşı'nı baltalayan Refik Halid Karay, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Refi Cevad Ulunay gibi kalemler oldu. Önceki bütün sürgünler, Osmanlı'ya karşı çıktıkları için cezalandırılmışlardı. Lozan Anlaşması'na göre “150'likler” arasında yer verilen son sürgünler ise yeni Türk devleti kurulurken Osmanlı'ya körükörüne bağlı oldukları için cezalandırılmışlardı”⁹

REFİ CEVAD ULUNAY

Refi Cevad Ulunay, Ankara Valisi Ali Muhiddin Paşa ile Makbule Hanım'ın oğlu olup 1890 Şam'da doğmuştur. Vefa Taşmektebi, Şemsülmaarif ve Galatasaray Lisesi mezunudur. Annesinin, Tevfik Fikret'in ve amcası Veleddin Çelebi İzbudak'ın rahle-i tedrisinden geçmiştir. Lisede iken okul gazetesi çıkaran Ulunay, mezun olduktan sonra hemen 1909 yılında gazeteciliğe başlamış ve *İkdam*, *Sabah* ve *Şehrah*'ta yazıları yayınlanmıştır.

Refi Cevad Bey, Pehlivan Kadri ile kurduğu *Alemdar* gazetesinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı desteklemiştir. *Şehrah* gazetesinin Yazı İşleri Müdürlüğü sırasında ve 23 Ocak 1913 tarihinde, Enver Paşa ile Yakub Cemil'in başlarında bulunduğu bir grup Babîali Baskını'nı gerçekleştirmiş, ardından kurulan

İttihatçı hükümetin sadrâzamı Mahmud Şevket Paşa, 11 Haziran 1913'de otomobilinin içerisinde vurularak öldürülmüştür. Bunun üzerine "İttihatçılar âdeta bir devlet terörü estirerek, hem olayın fâillerini, hem de bütün muhaliflerini" sindirmişlerdir.¹⁰ Böylece genç yaşında sürgün hayatıyla tanışan Cevad Bey, bir kısım Hürriyet ve İtilâfçı taraftarlarıyla birlikte önce Sinop'a sürülmüş ve ardından gönderildiği Çorum ve Konya'da dört yıl boyunca sürgün hayatı sürdürmüştür. Geçirdiği bir felç sonunda 4 Kasım 1968 tarihinde İstanbul'da vefat eden *Ulunay*, vasiyeti üzerine Konya'da Mevlânâ Türbesi karşısındaki Üçler Mezarlığı'na defnedilmiştir. Soyadı Kanunu ile aldığı Ulu-nay, kendisinin özellikle son devirlerinde iyice yöneldiği Mevlânâ ve Mevlevîlikle olan alakasını göstermektedir.

REFİ CEVAD ULUNAY'IN ÇORUM'DA SÜRGÜN İKEN DAHİLİYE NÂZIRI TALÂT PAŞA'YA GÖNDERDİĞİ MEKTUP¹¹

Burhan Felek'in zikrettiği gibi, Sürgün'den önce büyük bir yazar kimliği olmayan Refi Cevad Ulunay'ın kaleme aldığı *Menfâlar-Menfiler (Sürgün Hatıraları)* adlı kitap, onun kalemindeki kuvvete numune teşkil eder. Bununla birlikte bu eser, dönemin hapisane hayatını ve iktidar ile muhalefetin şiddetli çarpışmasını da

gözler önüne sermektedir.¹² Nitekim *Sebeb-i Nefy* başlığı altında kaydedilen ve başlangıcında, aşağıdaki mektuptan örtülü olarak bahseden Refi Cevad Bey, İttihatçı zabitlerden birisinin, kendilerini İstanbul'dan Sinop'a götürecek olan vapur hakkında, Merkez-i Umumi'ye yaptığı şu teklife eserinde yer vermektedir:

"Siz bana bir torpido veriniz, vapur Karadeniz'e çıktıktan sonra bir torpil sallayayım. İstanbul'un muhalifleri bunlar değil mi? Hepsi birden ölür, biz de kurtuluruz." Bu bana hiç garip gelmedi. Çünkü Hilmi Bey'in ağzından kaç defa işitmişim: 'Bu memleketi kurtarmak için mutlaka bir Saint Barthélemy'e** ihtiyaç var. Yani çoluk-çocuk, İttihat ve Terakki'ye muhalif olanları tamamen kesmek gerekiyor.'¹³

Aşağıda orijinal sureti ve günümüzde kullanılan alfabeyle çevrilmiş hâliyle yer alan mektubu; onun tahammülkâr karakterine rağmen Dahiliye Nâzırı'na yazmak zorunda

kaldığı iç durumunu pek sarîh ve veciz bir şekilde aksettirmektedir. Ulunay'ın *Sürgün Hatıraları*'nda bu mektubuna, sadece bir konu başlığı olarak iki kelime ile yer vermesi, muhtemelen böyle bir mektup yazmağa mecbur bırakılmasını yıllar sonra bile hazmedemediğinden olsa gerektir. Kim bilebilir ki...

Orangeli Maurice: "Ülkem bensiz olacaksa ben de onsuz olabilirim.

Dünya o kadar küçük değil" sözleriyle sürgüne meydan okurken, Voltaire "kendi ülkesinde geçirdiği bir sürgünlük döneminden" de mutlu ve verimli bir yazar olarak çıkabilmiştir.

(Belgenin Latinizesi)

BİSMİLLÂH

Dâhiliye Nâzırı Tal'at Beyefendi Hazretleri'ne

Beyefendi hazretleri,

İsnâd olunan siyasî bir mes'eleden dolayı tevkîf edildim. Hey'et-i Tahkikiyye hakkımda tahkîkât yapıldı. Benim tamâmıyla ma'sûm olduğuma kanaat getirdi. Hattâ o zamân İstanbul muhâfızı bulunan Cemâl Paşa'nın da -politikaya karışmamak husûsunda verdiğim sözde sebât etdiğimden dolayı- tebrîkine nâ'il oldum. Bununla beraber, ne bu kanâ'at, ne de bu tebrîk, benim de sâ'irleri gibi kâlen, kalemen, fi'len muhâlefet nâmıyla Sinob'a nefy ve teb'îd edilmeme mâni' olamadı. Üç sene Sinob'da bekledim. Bin iki yüze varan menfilerden kimi tahliye edildi, kimi firâr etdi. Hattâ taklîb-i hükûmet mes'elesinden dolayı ağır cezâlarla mahkûm olanlar bile ba'de'l-firâr nâ'il-i afv oldular. Ben -neden bilmem- yirmi sekiz kişinin arasına katılarak Çorum'a gönderildim.

Dört sene oldu. Bu dört senenin her senesi on seneye mu'âdildir. Yirmi yedi yaşında bir ihtiyâr oldum. Ne yazı yazacak kariha, ne söz söyleyecek nâtika, ne de taharrî edecek kuvvet ve tâkat kaldı. Artık, kâlen, kalemen, fi'len diye gösterilen esbâbın bana teşmîli câiz değildir.

Ahvâl-i husûsiyyeme gelince: Babam yirmi beş sene butoprağahüs-n-i hizmet etdi. Yozgad Mutasarrıflığı'ndan tekâüd edildi, Konya'ya çekildi. Amcam Konya Meb'ûsu Mehmed Emin Efendi, iki def'a İttihâd ve Terakkî nâmına

intihâb edildi. Sebât ve metânet-i ahlâkiyyesi sizce dahi ma'lûmdur. Hünkâr postunda oturan diğer amcam Velled Çelebi'yi zikretmeğe lüzûm görmüyorum.

Mekke-i Mükerreminin fethinde Hazret-i Peygamber'in katline fermân buyurduğu Abdullah bin Ebî Serh'in¹⁴ Hazret-i Osman'ın süt biraderi olması onu idâmdan kurtardı. Hısım ve akrabâmin hasenâtı benim seyyi'ât denecek kadar bile değeri olmayan mâziye karışmış ahvâlîme te'sîr etmez mi?

Bu dört sene içinde pederim Konya'da, vâlidem İstanbul'da, biraderim hatt-ı harbde, dayım harb sefînelerinden birinde, diğer hısım-akrabamın her biri bir yerde hizmetde bulunuyor; ben ise burada sürünüyorum. Dört senelik bir zaman-ı kasîrde belki dört yüz kasaba dolaşan bu âile efrâdının cümlesi beni düşünüp ağlıyorlar. Dört seneden beri benim hâne-i vîrânımın sakfında öten felâket baykuşunu artık susdurunuz.

Dûcâr olduğum âlâm-ı mâddiyye ve ma'neviyyenin bende tevlîd ettiği râhatsızlık, leffen takdîm eylediğim raporlar müfâdından anlaşılır. Ancak muntazam bir tarz-ı hayât ve ma'îşetle tedâvîsi mümkün olan bu hastalıkla menfâ hayâtında uğraşmak kâbil değildir.

Nâ'il-i hürriyet olmaklığım içün vesâat-ı insâniyyet-kârîlerinin artık bî-dirîğ buyurulmasını istihâm eylerim. Ol bâbda emr u irâde hazret-i men-lehû'l-emrindir.

Fî 27 Teşrîn-i Sânî sene 1325 / [10 Aralık 1916]

Çorum'da mukim mütebâ'idinden

Refî' Cevâd ■

1. Şurası kaçınılmaz bir gerçektir ki her sürgün olayı bir şoktur. Bir travma getirir beraberinde. Sürgün edilen kişi bir kadındır, bir erkektir, yani bir insandır; sahip olduğu her şeyi bir anda bırakıp çıkan, ailesinden (...) koparılmıştır. Bir aşkın aniden sona ermesi gibi, aklın-havsalanın alamayacağı korkunç bir ölümdür; çünkü bilinçli olarak yaşamayı sürdürmektesinizdir. Julio Cortazar, "Sürgün ve Sürgün Edebiyatı", Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri, (Hazırlayan: Feridun Andaç), Bağlam Yayınları, İstanbul 1996, s. 22'den: Magazın Litteraire, (Çeviren: Necla Işık), 1974.
2. Ali Akay, "Sürgün Kimliği", Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri, s. 72.
3. Franz L. Neumann, "Sürgünde Entellektüeller", (Çeviren: Ünsal Oskay), Sürgün Edebiyatı, s. 102.
4. Julio Cortazar, "Sürgün ve Sürgün Edebiyatı", Sürgün Edebiyatı, s. 24.
5. Julio Cortazar, a.g.m., s. 23.
6. Ali Akay, "Sürgün Kimliği", Sürgün Edebiyatı, s. 74.
7. Franz L. Neumann, "Sürgünde Entellektüeller", (Çeviren: Ünsal Oskay), Sürgün Edebiyatı, s. 91.
8. Necla Işık, "Fransız Edebiyatı ve Sürgünlük", Sürgün Edebiyatı, s. 111.
9. Aynı yerde.
10. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, (Heyet), c. 12, Çağ yayınları,

11. İstanbul 1993, s. 74.
12. BOA, DH. EUM. 1. ŞB., 13/37_2
12. Üstad, hatıratında, hapsedildiği mahalli şöyle anlatmaktadır: "Kader bizi almış bir canı sürüsünün içine atıvermişti. Ne ana, ne baba, ne hısım, ne akraba, ne eş, ne dost vardı. Yalnız Allah vardı. O'ndan başka sığınacak, ilticâ edecek yer kalmamıştı." Refii Cevad Ulunay, Sürgün Hatıraları: Menfâlar, Menfiler (1994), (Hazırlayan: Hüsnü Kılıç), Arma yayınları, İstanbul 1994, s. 43. Hapishanede verdikleri yemek siparişinin çok bekledikleri halde gelmeyişi üzerine hatıratına şunları yazmıştı: "Bir saat bekledik hiçbir şey yok. Sanki bizi ümitle doyurmak istiyorlardı." Aynı eser. s. 19.
- ** Aziz Barthémely'nin doğum günü olan 24 Ağustos 1572'de, özellikle Paris'te Protestanları hedef alan katliâm
13. Ulunay, Sürgün Hatıraları, s. 67.
14. Daha önce Müslümanlığı kabul edip vahiy kâtipliğinde bulunan sahâbi. Bu husustaki hainliği ve edesizce sözleri sebebiyle Mekke'ye kaçarak dinden çıkmıştır. Mekke'nin fethi sırasında, Hazret-i Osman'ın delâletiyle afvedilmiş, Mısır'ın fethinde Amr b. Âs'ın yanında bulunmuş ve Hazret-i Osman tarafından tayin edildiği Mısır Valiliği sırasında Kuzey Afrika'nın fethinde önemli hizmetleri görülmüştür. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, c. 1, Çağ yayınları, İstanbul 1992, s. 515-516.

ECNEBİLERİN SEYAHATİNİ DÜZENLEYEN 1915 SENESİNE AİT SEYAHAT KANUNU

Tuğba YALÇIN*

**BATILI SEYYAHLAR, ÇEŞİTLİ SEBEPLERLE OSMANLI TOPRAKLARINA GELİRLERDİ.
BU SEBEPLER ARASINDA TÜRKLERLE MÜSLÜMANLARI TANIMAK MERAKI
OLMAKLA BİRLİKTE BİR BAŞKA MEMLEKETİ GÖRMEK, TAHSİL YAPMAK, TEDAVİ
OLMAK, BİR SÜRELİĞİNE İŞ GÖRMEK GİBİ KISA YA DA UZUN SÜRELİ İKAMET
ETMEK DE SAYILABİLİR.**

□ Her insanın yaşadığı yer dışında başka ülkeler gezmesi en tabii hakkıdır. Özellikle Batılı seyyahlar, çeşitli sebeplerle Osmanlı topraklarına gelirlerdi. Bu sebepler arasında Türklerle Müslümanları tanımak merakı olmakla birlikte bir başka memleketi görmek, tahsil yapmak,¹ tedavi olmak,² bir süreliğine iş görmek gibi kısa ya da uzun süreli ikamet etmek de sayılabilir.³

Memâlik-i Mahrûse'ye seyahat etmek isteyen yerli ve yabancılar, izin tezkiresi adı verilen bir belge almak zorunda idiler. XVI. yüzyılda "yol hükmü", XIX. yüzyılda "mürûr tezkiresi" ismi verilen bu belgede; seyahat eden kişinin boy, yüz-saç ve göz renginden oluşan fizikî özelliklerinin yanı sıra gidecekleri yerlerin idarecilerine hitaben yazılmış yolcuların korunmaları ve rahatsız edilmemeleri için uyarılar da yer alırdı.⁴ Seyahat belgelerinin düzenlenmesinde en büyük sebep, devletin güvenliğini sağlamaktı.⁵

Yerli ve yabancı seyyahlar için düzenlenen bu belgeler, 1830'a doğru önemini artırmıştır. Nüfusla ilgilenen Defterdar Nezareti tesis edilince bu vazife onun uhdesine verilmiş ve 1841 senesinde Men'-i Mürûr Nizamnâmesi'nin çıkarılmasıyla ülke içi seyahat, yeni bir düzenlemeye tâbi tutulmuştur.⁶ Daha sonra 14 Şubat 1867 tarihinde Pasaport Odası Nizamnâmesi çıkarılmıştır. Buna göre pasaportu olan yabancılar seyahat ederken bir de mürûr tezkiresi bulundurmak zorunda idiler. Bu tarihten itibaren tezkirenin, seyyahların üzerinde bulundurulmasına daha da dikkat edilmiştir.⁷ 22 Mayıs 1327/4 Haziran 1911 tarihli Pasaport Kanunu'nun⁸ feshinden sonra "Ecnebi Seyahat ve İkamet-

leri Kanunu" olarak anılan 2 Mart 1331/15 Mart 1915 tarihli ve 30 maddeden müteşekkil yeni bir kanun çıkarılmıştır.⁹

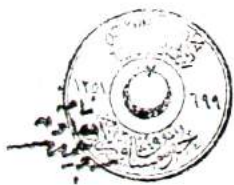
Bu kanunun ilk maddesi, ecnebilere seyahat hürriyeti bahşeder ve Hicaz bölgesi gibi memnûiyyeti kâide-i kadîme ile belirlenmiş olan müstesna mahaller dışında her yerde serbestçe ikamet ve seyahat etme hakkına sahip olduklarını belirtir.¹⁰ Bu serbestlikle beraber ecnebilere, vatandaşların tâbi oldukları zabıta ve emniyet kanunlarına da uymakla mükelleftirler.¹¹

Yabancı seyyahların on beş gün içerisinde hüviyetlerine dair bilgileri, isim, mahal, tarih ve sevkleriyle sıfat ve seyahat sebeplerini, anne ve babalarının isimlerini, kendilerine refakat eden küçük çocuklarının ve hanımlarının isim, yaş ve tâbiyetleriyle nerelerde seyahat etmek istiyorlarsa isimlerini yazacağı bir beyannâmeyi polis merkezine vererek buradan bir seyahat tezkiresi almaları gerekiyordu. Bu durumun tek istisnası hac farızası için Hicaz'a gelen Müslüman ecnebilere idi.¹² Yabancılar, Memâlik-i Mahrûse'de seyahat etmek ya da yerleşmek isterlerse ellerindeki tezkireyi o yerin polis merkezine göstermek zorundaydılar.¹³ Polis Müdürlükleri de bu bilgilerin yer aldığı cetvelleri düzenleyerek seyyahları kontrol altında tutmaya çalışırdı.¹⁴

Seyahat edecekler, verdikleri beyannâmelerde, kendileri yahut refakatlerindeki aile fertleri hakkında yalan beyanda bulundukları takdirde, on beş günden iki seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlardı.¹⁵ İkamet ettikleri yeri terk etmeleri veya bir yerden ayrılımları istenirse bu tebligata, tayin edilen süre zarfında uymayan ecnebilere

اجیدان سالک کائنات در سیاحت و فاضلای حق تعالی « ۱۴۴۱ » تا بیخای قانونه موقوف مواد
موقوفین بی نام احدی و یا بدین معانی ابدی و یا غیره - اتم به اجیدان در بیخای قانونه موقوف
بسم الله الرحمن الرحیم قدر برای نقدی آن جناب مذکور اولی و اولی « حق تعالی موقوفه ده » استخوان
در بر و اولی موقوفه و یا کلمه حق تعالی موقوفه ایست به مملوده بیایند موقوفه موقوفه موقوفه
دار اولی و اولی موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
اجرای موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
بویا ۱۴۴۱ تا ۱۴۴۲ موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
دریافت در موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
معامله قابل اولی موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه

آنچه بولین موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
تا و به به موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
زوان بولین موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
کار و موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
بویا ۱۴۴۱ تا ۱۴۴۲ موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
آنچه در موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه
احد موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه موقوفه

Zaptiye Nezâreti vasıtasıyla uzaklaştırılırlardı. Buna karşı koyacak olanlara ise üç aydan altı aya kadar hapis cezası öngörülmüş olup, cezanın bitiminde yine sınır dışı söz konusuydu.¹⁶

Her devletin güvenlik açısından ülkeye girecek olan ecnebler hakkında gerekli emniyet tedbirlerini almak amacıyla malumat toplaması tabiidir. Bu yüzden Osmanlı Devleti, yabancıların sahip olmaları gereken vasıflarla, bulundurmaları gereken evrakı tespit ederek, İstanbul'da dâhiliye nâzırı, vilayetlerle livâ ve kazalarda en büyük mülki amir tarafından ve memâlik-i ecnebiyyede şehbenderler tarafından verilen bir pasaporta malik olmalarını ve bunun vize ettirilmiş bulunmasını zaruri görmüşür.¹⁷

Pasaportlar bir sene müddetle sınırlıydı. Pasaport sahibinin refakatinde bulunan anne-baba, eş, kız kardeş, kız ve yirmi yaşından küçük erkek çocuklar ile akrabalarının isim ve ünvanlarının yazılması gerekliydi ve bu pasaportla aile fertleri seyahat edebilirlerdi. İlmî bir maksat yahut se-

yahat amacıyla gelen heyetlere dahil olan şahıslar da müşterek pasaportla birlikte seyahat edebilirlerdi.¹⁸

Pasaportta sahte isim kullananlarla, bir başkasının pasaportunu kullananlar, altı aydan iki seneye kadar hapis cezası alırlardı.¹⁹ Evrakta sahtecilik yapan veya tahrifatta bulunanlar ise bir seneden üç seneye kadar hapis cezası alırlardı.²⁰ Para ve hapis cezaları için sulh hâkimleri; sulh mahkemelerinin henüz ihdas olunmadığı yerlerde ise bidayet mahkemeleri yetkiliydi.²¹ Ancak hâricî ve dâhilî şartların değişmesi, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ile ecneblerin seyahati ile ilgili uygulamalar daha sıkı hale getirildi. Buna bağlı olarak 23 Ca 1335/17 Mart 1917 tarihinde üç maddelik bir kanun çıkarıldı. Böylece I. Dünya Savaşı süresince tebe'a-i Osmaniye ve ecnebiyye askerî ve güvenlik tedbirlerinden olmak üzere Memâlik-i Osmaniye'nin hükümet tarafından belirlenecek bölge ve mıntıklarında gezmek ve bu bölgelerden geçiş yapmak için seyahat varakası almak mecburiyeti getirildi.²² ■

BÂB-I ÂLÎ

Dahiliye Nezâreti

Hukuk Müşavirliği

249/916

Ecneblerin memâlik-i Osmaniyye'de seyahat ve ikâmetleri hakkındaki 2 Mart 1331 tarihli kanûn-ı muvakkatın mevâdd-ı mahsûsunda beyannâme it'â veya tebdil-i mekân eylediklerini ihbar etmeyen ecneblerden bir Osmanlı altınından yirmi beş Osmanlı altınına kadar cezâ-yı nakdî alınacağı mezkûr olup dokuzuncu maddesinde de: "İşbu kanunda mücerred cezalar sulh hâkimleri ve mehâkim-i sulhiyye henüz teşkil edilmeyen mahallerde bidâyet mahkemeleri tarafından sulh hâkimlerine dair olan kanuna tevfi kanun olur." denildiğinden ve husûsât-ı cezâiyyede kıyas tarîkiyle muâmele icrâsı gayr-i câiz ve madde-i sâlifede tayin olunan cezâ, cünha cerâimi cezasına muâdil olduğundan bu bâbda 12 Mayıs 1333 tarihli tahrîrat-ı Nezâret-penâhileriyle tebliğ edilen ve sırf Nüfus Kanunu'nda mestûr muâmelâtta gösterilecek ihmal ve teseyyûbe âid olup a'zamî elli kuruştan ibaret ve kabahat derecesinde muva-

zene cerâim-i idariyye hakkında ittihâz olunan Şûrâ-yı Devlet kararına tevfi k-i muâmele kâbil olamayacağı âşikârdır.

Ancak Polis Müdiriyyet-i Umumiyesi'nin de nokta-i nazarı vechile mârru'z-zikr cerâ'imden mütevellid cezâ-yı nakdîleri te'diyye hazır bulunan ecneblerden, mehâkime sevk edilecekler miyânında -nüfûs-ı cezâ-yı nakdîleri meselesinde olduğu misillü- mehâkime tevdî'leri ve kesr-i haysiyyet ve tenzil-i şereflerini mûcib olacak zevât bulunabileceğinden ve bunlardan iş ve göçleriyle meşgul olanların mahkemelere sevkîyle kâr u kisblerinden mahrum edilmeleri melhûz olduğundan bir muamele-i mücâmele-kârî olmak üzere bu gibilerin mehâkime sevk edilmemeleri zımında sâlifü'z-zikr 2 Mart 1333 tarihli Kanun-ı Muvakkat mevâddının tefsiri zımında meselenin Şûrâ-yı Devlet'e sevkî veya ma'rûzât-ı ânife sarâhat-i kanuniyye dâiresinde hareket edilerek Polis Müdiriyyet-i Umumiyesi'ne bu yolda cevap it'âsı şikkaynından birinin tercihi menû't-ı takdîr-i sâmi-i cenâb-ı nezâret-penâhileridir.

Fi 6 Eylül sene 333 / [6 Eylül 1917]

BOA, DH. EUM. ECB, 13/11

D İ P N O T L A R

- * Bu yazının hazırlanmasında zamanını ve emeğini esirgemeyen hocam Dr. Mustafa Küçük'e şükranlarımı sunarım.
- BOA, DH. EUM. 2. Şb., 30/21.
- BOA, DH. EUM. SSM, 60/3; DH. EUM. SSM, 21/ 51.
- Abdülhak Kemal Yörük, Devletler Hususî Hukuku, İstanbul 1938, I, 50.
- Mübahat S. Kütükoğlu, "Mürur Tezkiresi", DİA, c. 32, s. 60-61.
- Yörük, a.g.e., I, 51.
- Kütükoğlu, a.g.m., XXXII, 60-61.
- Hamîyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüz-yıl)", AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, XXI/33(2003), s. 116.
- Bu kanunun metni ve değerlendirmesi için bkz. Musa Çadircı "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'î Mürûr ve Pasaport Nizâmnâmeleri", TTK Belgeler, XV/19 (1993), s. 169-182.
- Bu kanun Takvim-i Vekâyî'nin 4 Mart 1331 tarih ve 2114 numaralı nüsha-

- sında yer almaktadır.
- BOA, DH. EUM. MEM, 62/22_1, 1.madde.
- Yörük, a.g.e., I, s. 59.
- BOA, DH. EUM. MEM, 62/ 22_1, 2. madde.
- BOA, DH. EUM. MEM, 62/22_1, 3. madde.
- BOA, DH. MB. HPS, 153/ 62.
- BOA, DH. EUM. MEM, 62/22_2, 4. madde.
- BOA, DH. EUM. MEM, 62/22_2, 5. madde.
- BOA, DH. EUM. MEM, 62/22_3, 6. madde.
- BOA, DH. EUM. MEM, 62/22_3, 7-8 ve 9.madde.
- BOA, DH. EUM. MEM, 62/22_6, 19. madde.
- BOA, DH. EUM. MEM, 62/22_6, 20. madde.
- BOA, DH. EUM. MEM, 62/22_6, 26. madde.
- BOA, DH. UMUM, 124/98.

KİTAPLARDA SEYAHAT

Kâmil BÜYÜKER*

DOĞUMLA BAŞLAYAN, ÖLÜMLE NİHAYET BULAN İNSANOĞLUNUN HAYAT YOLCULUĞU, PEK ÇOK SEYAHATI DE İÇİNDE BARINDIRIYOR. İNSANIN “HAYRET”LE BAŞLAYAN HAYAT SERÜVENİ “SEYR” İLE “SEFER” İLE SÜRÜP GİDİYOR.

□ Doğumla başlayan, ölümle nihayet bulan insanoğlunun hayat yolculuğu, pek çok seyahati de içinde barındırıyor. İnsanın “hayret”le başlayan hayat serüveni “seyr” ile “sefer” ile sürüp gidiyor. Seyahatler yapılıyor, ardından yeni seferlere çıkılıyor ama bütün bu uzun süren yolculukların ardından geriye insanı yola sevk eden, yola çıkmanın ve de yeni yerler keşfetmenin hazzını yaşatan seyahatnâme kitapları kalıyor.

Kültürümüzde yazılı kaynaklarda da seyahatnâmeler ve sefaretnâmeler çok geniş bir yer almaktadır. Seyahat kimi zaman zorunlu bir hal almış –sürgün gibi-, kimi zaman kutsalı arama ve ona ulaşma için yollara düşürmüş, bunun yanında resmî görevler, göçler, kâinatı, hakikati keşfetmenin aşkıyla yollara çıkılmış vs. Kitaplar, elimizde bu seyahatlere en fazla şahitlik eden belgeler niteliğinde. Seyahatlerin kendisi gibi, burada seyahat kitaplarının sıralanması ancak uzun soluklu yazılarla, hatta kitaplarla mümkün olacaktır. Ancak seyahat için, seyyah için bazı başucu kitaplarına dikkat çekmek yerinde olacaktır.

İki büyük seyahat ve hülasası kitaplar

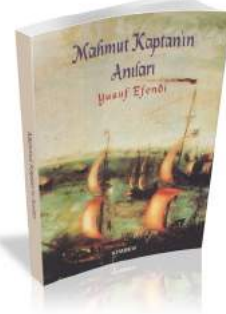
Seyahat denilince ilk akla gelen isim hiç şüphesiz Evliya Çelebi olur.

14. yüzyıl gezginlerinden hac niyetiyle 22 yaşında yol-

lara düşen Fas'ın Tanca şehrinde doğmuş İbn Battuta (1304-1368), 28 yıl süren seyahatlerine, Mısır, Arap yarımadası, Irak, İran, Anadolu (beylikler dönemi), Bizans (İstanbul), Orta Asya, Hindistan, Çin, Maldivler, Endülüs gibi pek çok ülkeyi sığdırmıştır. Ayrıntıları asla ihmal etmeyen İbn Battuta eserinde en fazla insan ögesine yer vermiştir: Devlet başkanları, sûfiler, Türk beyliklerinden önemli simalar v.s... Bu uzun soluklu seyahat, literatürde, “Rihle” diye isimlendirilmiş, ve gezileri katip İbn Cüzeyy Kelbi tarafından kaleme alınmıştır. Başlıca hevesini insanları, inançları ve gelenekleri tanımak olarak özetleyebileceğimiz İbn Battuta'nın tüm gezileri hesap edildiğinde karşımıza 73.000 mil gibi çok önemli bir mesafe çıkmaktadır. Bugün özellikle Ahilik gibi, Şazelilik gibi pek çok konu da en önemli referans kaynaklarımızdan olan eser, Türkiye’de ve dünyada pek çok çalışmaya ilham olmuş ve olmaya devam etmektedir. (İbn Battuta Seyahatnamesi, 1-2, YKY, Haz. Sait Aykut, Mart 2004)

Seyahati Sanata Dönüştürmek

Sanatçı ve filozofların rehberliğinde tefekkür ufuklarına yolculuk yapmak isteyenler için bu sahada çok önemli kitaplar neşredilmiştir. Bu işi sanata dönüştüren Alain de Botton'un Seyahat Sanatı adlı kitabı önem arz ediyor. Kitapta altı çizili satırlar şunlar: “Yolculuklar düşüncelere gebedir.

Hareket eden bir uçak, gemi ya da tren kadar bizi kendimizle konuşmaya sevk eden pek az yer vardır. Önümüzdeki manzara ile aklımızda gelip giden düşünceler arasında garip bir bağıntı vardır: Geniş düşünceler geniş manzaralara, yeni düşünceler yeni mekânlara ihtiyaç duyar. (s.62) "Ruskin, İngiltere'ye seyahate çıkan bir grup öğrencisinin dönüşte getirdikleri bir dizi şekilsiz resim karşısında şu sözleri söylemişti: "Bana göre manzara, resimden önemlidir. Öğrencilerime doğayı sevmeleri için resim yapmayı öğretiyorum ben, resim yapmayı sevmeleri için doğaya bakmayı değil" (s.243) (Alain de Botton, Seyahat Sanatı, Çev. Ahu Sıla Bayer, Sel Yay.)

Yine buna bağlı olarak okunması gereken bir diğer isim Jorge Louis Borges'tir. Atlas adlı kitabında şöyle yazıyor: "Her insan bir kâşiftir. Her insan, acıyı, tuzluyu, eğikliği, düzlüğü, sertliği, gökkuşağının yedi rengini, alfabenin yirmiden fazla

rı seyahatler, Osmanlı bürokratlarının gerek vazife, gerekse sürgün vesilesi ile gittikleri yerlerde yazdıkları yazılar, yabancı gazeteci ve tarihçilerin özellikle Osmanlı coğrafyasında yaptığı seyahatler okunması gereken kitapların başında duruyor.

Bunlardan Seyahatnâme-i Londra bir Osmanlı bürokratinin 1851 yılında Londra'ya yaptığı yaklaşık altı ay süren seyahat sırasında gezip gördüğü yerler hakkındaki izlenimlerini ve başından geçen olayları anlattığı bir eserdir. (Fikret Turan, Seyahatnâme-i Londra, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009)

Antonie Olivier'in Türkiye Seyahatnâmesi de bir Avrupalının Osmanlı Devleti ile ilgili detaylı ve sürükleyici gözlemlerini ve incelemelerini içermektedir. Fransız bir doktor olan Olivier, Fransız Devrimi'nden sonra İstanbul'a çeşitli amaçlarla, Fransız Hükümeti tarafından bir heyetin başında

gönderilmiştir. İstanbul ve Ege Denizi adalarında bitki örtüsünün ayrıntılı ve biraz da edebî bir tasvirini yaptıktan sonra yetiştirilen ürünleri, tahmini miktarları itibarıyla tespit etmiştir. Yer şekilleri ve iklim üzerinde de duran Olivier, bunların etkilerini de çarpıcı bir şekilde ele almıştır. (Antonie Olivier; Çev. Aloda

Seyahat kimi zaman zorunlu bir hal almış –sürgün gibi-, kimi zaman kutsal arama ve ona ulaşma için yollara düşürmüş, bunun yanında resmî görevler, göçler, kâinatı, hakikati keşfetmenin aşkıyla yollara çıkılmış vs. Kitaplar, elimizde bu seyahatlere en fazla şahitlik eden belgeler niteliğinde. Seyahatlerin kendisi gibi, burada seyahat kitaplarının sıralanması ancak uzun soluklu yazılarla, hatta kitaplarla mümkün olacaktır.

harfini keşfetmekle başlar işe; ardından yüzleri, haritaları, hayvanları, yıldızları keşfeder. Sonunda, ya kuşkuya erişir ya da inanca, ama her seferinde hemen hiç şaşmayan tek bir sonuca, gerçekte ne kadar câhil olduğu sonucuna varır." (Oya Aytemiz Seymen, Beril Yayınları; İstanbul, 2009)

Tarih-î vesikalar olarak Seyahatnâmeler

Tarihin önemli zaman dilimlerinde yapılmış ve halen yapılan seyahatlerin de önemli bir yeri vardır. Nitekim oryantalistlerin Osmanlı'yı tasvir ve tanıma gayesi ile yaptıkları

Kaplan, Kesit Yay. İstanbul, 2007)

Bir Osmanlı zabitanın Büyük Sahrâ'da yaptığı seyahatin anlatıldığı bir diğer eser, Kuzey Afrika'nın Bingazi bölgesi ile burada yaşayan Senûsi hareketinin lideri Muhammed es-Senûsî ve müntesipleri hakkında geniş bilgiler veren seyahatnâmedir. (Sâdık el-Müeyyed, Afrika Sahrâ-yı Kebiri'nde Seyahat, Haz. H. Bostan - N. Omaç- Çamlıca yay.)

Seyyah Mehmed Emin Efendi'nin İstanbul'dan Asya-yı Vusta'ya Seyahat adını taşıyan gezi kitabı ise torunu Prof. Dr. Muhibbe Darga tarafından yayına hazırlanmış. Kitap Ah-

med Midhat Efendi'nin ve Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın önsözleri ile okurlara ulaşıyor. (Seyyah Mehmed Emin Efendi, İstanbul'dan Asya-yı Vusta'ya Seyahat, Everest Yay. 2007)

- George William – Frederick Howard, Türk Sularda Seyahat, Haz. Şevket Serdar Türet, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978

- Celal Esat Arseven, Seyyar Sergi ile Seyahat İntibaları, Çev. N. Ahmet Özalp, Kitabevi Yay.

- Nahit Sırrı Oriik, Anadolu'da Yol Notları-Kayseri, Kırşehir, Kastamonu, Bir Edirne Seyahatnamesi, Arma yay. 2000.

- Hayrullah Efendi, Avrupa Seyahatnamesi, haz. Belkis Altuniş- Gürsoy, Kültür Bakanlığı yay. 2002.

- Metin Tekin, Sarıkamış'tan Sibirya'ya, Timaş yay. 2006.

- Pierre Loti, Doğu Düşleri Sona Ererken, Kitap Yayınevi, 2002.

- Mühendis Faik, Seyahatnâme-i Bahr-i Muhit; Türk Denizcilerin İlk Amerika Seferi, Kitabevi 2006

- Ömer Lütfi, Yüz Yıl Önce Afrika: Ümitburnu Seyahatnamesi, Kitabevi, 2006. 19 yüzyılın ikinci yarısında Güney Afrika Müslümanları arasında dinin yanlış anlaşılması neticesinde ortaya çıkan karışıklıkları düzeltmek üzere görevlendirilen Ömer Lütfi ve Ebubekir Efendilerin bölgeyle ilgili izlenimleridir.

- Ali Suad, Seyahatlerim, Kitabevi 1996.

- Yusuf Efendi, Mahmut Kaptanın Anıları, Kitabevi, 1996.

- Macuncuzâde Mustafa Efendi, Malta Esirleri Ser-Güzeşt-i Esiri-i Malta, Kitabevi, 1996.

- Abdurrahman Efendi, Brezilya Seyahatnâmesi, Kitabevi, 1995. Olayın kahramanı 1865 yılında fırtınaya yakalanarak Brezilya sahillerine sürüklenen Osmanlı savaş gemisinde İmamlık yapan Bağdatlı Abdurrahman Efendi'dir. Yazdıkları da orada yaşanan ilginç hadiselerdir.

- Doktor İbrahim Abdüsselam Paşa, Yemen Seyahatnamesi ve Bitkisel Coğrafyası, Pan yay. 2009.

- Habibzade Ahmed Kemal, Çin-Türkistan Hatıraları, Kitabevi, 1996.

- Ahmet Turan Alkan, Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları, İletişim Yay. 1997.

Bu eserlerin yanında zorunlu seyahat ya da göç olgusunu, yaşanmış dramları anlatan Göç Hikayeleri isimli kitabı da zikretmek yerinde olacaktır. "Acıyı gören insan başkasını acıtmaz" alt başlığıyla yayınlanan eserde yaşanmış onbir hikaye yer alıyor. (Haz. Namiik Kemal Dinç, Göç Hikayeleri, Göç-Der yay. 1997)

Kutsala Seyahat

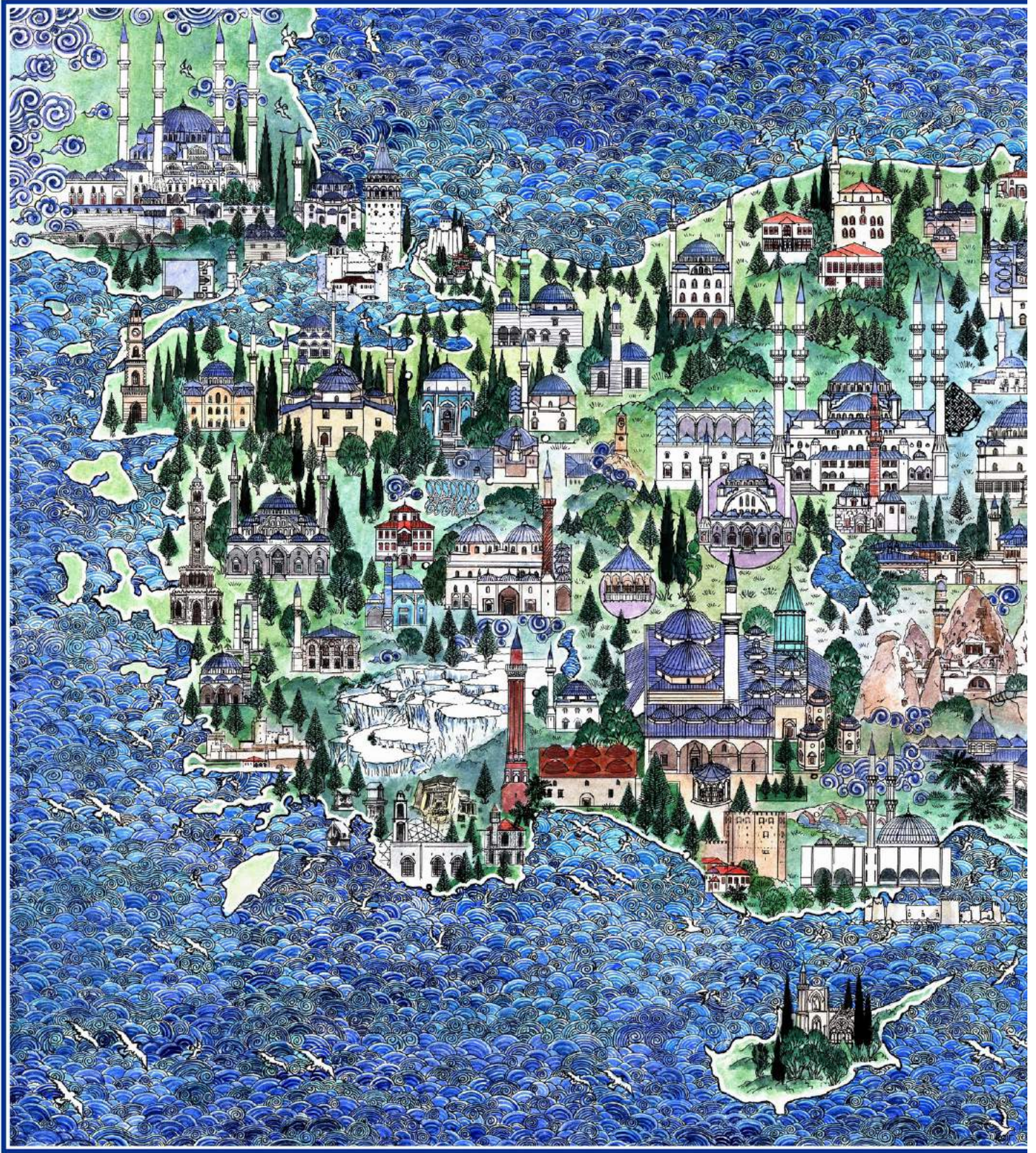
Seyahati anlamlı kılan en önemli husus, seyahatin Kutsal'a yapılması olmuştur. Müslümanların hac niyetiyle yaptıkları yolculuklar, muhtelif kitaplara ve pek çok müstakil esere konu olmuştur. Bu yolculukların öncesi ve sonrasını ihtiva eden, tarihsel arka planına işaret eden iki önemli eseri zikretmek yerinde olacaktır.

- Doç. Dr. Mehmet Bayyığıt, Sosyo-Kültürel Yönleriyle Türkiye'de Hac Olayı, TDV yay. 1998. Hac konusunun Konya örneğinde ciddi bir saha araştırmasına tâbi tutulduğu ve tablolarla, yapılan anketlerle hac gerçeğine işaret edildiği önemli bir araştırma kitabı.

- Suraiya Faroqhi, Hacılar ve Sultanlar Osmanlı Döneminde Hac (1517-1638), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995. Eserde yazar, Osmanlı'nın 1517-1638 yılları arasında Hicaz'daki meşruiyet mücadelesini, Mekke ve Medine'de ki ekonomi, toplum hayatı ve mimariyi renkli bir üslupla anlatıyor. 16. ve 17. yy.lar arasında Kabe'nin taş taş sökülüp onarılmasını, hac kervanlarının yolculuk öykülerini, surre alaylarının ifade ettiği mânayı, Osmanlı'da hacı, sultanların Mekke ve Medine'ye karşı olan ihtimamlarını Osmanlı belgeleri ve seyyahların ışığında yeni bir okumaya tâbi tutuyor.

Seyahatin Tarihi, İnsanlığın Tarihi

Seyahatin Kültür Tarihi'ni yazmış olan Löschburg "Seyahatin tarihi, insanlığın tarihidir. Bir parça dünyanın da tarihidir" der. Yine yazar "Gezi yazısı edebiyatın kendisi kadar eskidir" demiştir. Bir yerde insan varsa seyahat vardır. Seyahatin olduğu yerde seyahatnâmeler, sefaretnâmeler de olacaktır. Biz bu konuda ne kadar literatür taraması yaparsak yapalım bu çalışma eksik kalacaktır. Nihayetinde burada zikredilen eserler de sadece dikkat çekmek içindir. Çünkü gerçek seyyah sizsiniz. Kitaplar sefere çıkarmak için seyyahlarını bekliyor. ■

Minyatür: Nusret Çolpan